

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

Arch. Sansk.

P. h. (4. 6.) 3. 64

HITOPADEŚA.

THE

SANSKRIT TEXT

OF

THE FIRST BOOK, OR MITRA-LÁBHA;

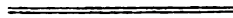
WITH

A GRAMMATICAL ANALYSIS,

ALPHABETICALLY ARRANGED.

PREPARED FOR THE USE OF THE EAST-INDIA COLLEGE,

BY FRANCIS JOHNSON, PROFESSOR.

LONDON:

JAMES MADDEN AND CO.

SUCCESSORS TO PARBURY AND CO., 8 LEADENHALL STREET.

MDCCCXL.

FROM THE ORIENTAL TYPE-FOUNDRY AND PRESS OF RICHARD WATTS,
CROWN COURT, TEMPLE BAR, LONDON ;
Printer to the East-India College.

PREFACE.

THE collection of Fables and Stories termed *Hitopadeśa* was brought early to the knowledge of *Sanskrit* scholars by the translations of it which were published by MR. WILKINS and SIR WILLIAM JONES. The text was printed at Serampore in 1804; and another edition of it was printed in London in 1810. An edition has been subsequently printed at Bonn by Professors SCHLEGEL and LASSEN, in which the text is illustrated by copious Latin notes. A translation in the same language is also promised by the former of these distinguished critics and scholars.

The pains which have been bestowed upon the *Hitopadeśa* have been justified by the interest which attaches, on various grounds, to this work; and especially, on account of the history of its literary adventures. These have engaged the attention of different eminent writers; and have been investigated with singular success, especially by MR. COLEBROOKE, in the Preface to the Serampore edition of the *Hitopadeśa*, and by M. SYLVESTRE DE SACY, in the Introduction to his edition of *Calila et Dimna*. From their investigations it is established, that a work which is to be considered as the original form of the *Hitopadeśa* was translated from Sanskrit into Persic in the sixth century of our æra, by order of NUSHIRAVÁN;—that it was translated from ancient Persic into Arabic in the ninth century;—that it was presently afterwards rendered into Hebrew and Greek;—and that, from these versions, successive translations were made into all the languages of Modern Europe, until it became familiar, even to youth, under the designation of *Pilpay's Fables*. In the East, it has continued to retain its popularity to the present day; where it has served as the substance of the *Anvāri Sohaili* and *Khīrad Afroz*; and exists, in the form of translation, in all the spoken dialects.

The value of the *Hitopadeśa* to the history of narrative fiction is not, however, its only recommendation. Its popularity through so many ages, amidst such various nations, is evidence of intrinsic merit: and the pictures of domestic manners and human nature which it presents, however tinged by national peculiarities, must have been recognised as universally true, as well as diverting; or they would not have been naturalized in the West as well as in the East. In the maxims also which the tales serve to illustrate, there must have been much that secured the acquiescence of all mankind, or the remarks would have been left to enlighten the moralists of India alone. These merits, however, were such as admitted of transfusion into other languages:—the merits of its composition are those which have chiefly recommended its preservation by the press, and its circulation amongst the cultivators of *Sanskrit* literature.

The moral verses with which the *Hitopadeśa* abounds are, in many cases, perhaps in all, quotations from different writers. They consequently form a sort of Anthology—a collection of passages, not only remarkable for striking thoughts, but offering examples of various styles. In general, they are not of difficult construction; and those passages which are most elaborate, are necessarily short; and, as the thoughts which they express are compressed within a few words, they become, from their sententiousness, impediments of no protracted duration. The narratives are, in general, written in very simple and unpretending prose; and it may be doubted if any book exists in the *Sanskrit* language that is better adapted to introduce a Student to its acquirement. It was, no doubt, this consideration which, almost from the establishment of the East-India College, recommended the *Hitopadeśa* as a class-book, and led to the publication of the text in London. Unfortunately, the task was accomplished with insufficient care; and the edition is disfigured with numerous and serious errors. These have been pointed out in the notes of PROFESSOR LASSEN to the Bonn edition, with more severity than is perhaps altogether deserved, although, it must be confessed, with

undeniable justice. It is now, however, unnecessary to dwell upon the subject, as the edition is exhausted, and its faults may be consigned to oblivion.

The want of copies of an English edition of the *Hitopadeśa* has induced the present Editor to reprint such a portion of the work as usually constitutes the occupation of a Junior Term. The *Mitra-lābha*, or Acquisition of Friends, constitutes the First Book; and he has endeavoured to furnish it with such facilities, as may assist the Student to make himself master of the text, with no greater degree of application than may be reasonably expected in the early period of his studies, for which it is designed. With this view, the introductory section has been printed in English as well as in *Deva-nāgarī* characters; and a translation, nearly literal, has been subjoined. These additions, it is hoped, will enable the Student to become familiar with the characters of the text, and will convey to him some notion of its style; so that, with the commencement of the narrative part, he will need no further aid than such as the Glossary will afford him. In this, he will find the words in the form in which they occur in the text, alphabetically arranged, with an explanation of their meaning, and an indication of their grammatical structure.

In printing the text, the Editor has followed the edition printed at Bonn, with some unimportant exceptions; and gladly acknowledges the assistance he has derived from this very excellent and accurate publication.

EAST-INDIA COLLEGE, HERTS.

October 31, 1840.

CONTENTS.

	PAGE	LINE
INTRODUCTION - - - - -	1	
THE ACQUISITION OF A FRIEND.		
FABLE I. The Story of the Crow, the Tortoise, the Deer, and the Mouse - - - - -	7	
Story of the Pigeons - - - - -	7	... 137
II. The Old Tiger and the Traveller - - - - -	8	... 144
III. The Deer, the Jackall, and the Crow - - - - -	16	... 323
IV. The Blind Vulture, the Cat, and the Birds - - - - -	17	... 339
V. Story of the Mouse <i>Hiranyaka</i> - - - - -	26	... 550
VI. The Old Man and his Young Wife - - - - -	27	... 568
VII. The Huntsman, the Deer, the Boar, the Serpent, and the Jackall - - - - -	35	... 734
VIII. The King's Son and the Merchant's Wife - - - - -	40	... 846
IX. The Jackall and the Elephant - - - - -	41	... 873

ERRATA.

In lines 154, 158, 190, and 467, for विष्वास read विश्वास.

॥ श्री विश्वेश्वराय नमः ॥

॥ हितोपदेशः ॥

सिद्धिः साध्ये सतामस्तु प्रसादात् तस्य धूर्जटेः ।
जाह्नवीफेनलेखेव यन्मूर्ध्नि शशिनः कला ॥ १ ॥
श्रुतो हितोपदेशोऽयं पाठ्यं संस्कृतोक्तिषु ।
वाचां सर्वेषु वैचित्र्यं नीतिविद्यां ददाति च ॥ २ ॥
अजरामरवत् प्राज्ञो विद्यामर्थं च चिन्तयेत् ।
गृहीत इव केशेषु मृत्युना धर्म्ममाचरेत् ॥ ३ ॥
सर्वद्रव्येषु विद्यैव द्रव्यमाहुरनुत्तमम् ।
अहार्यत्वादनर्घ्यत्वादक्षयत्वाच्च सर्वदा ॥ ४ ॥
सङ्गमयति विद्यैव नीचगापि नरं सरित् ।
समुद्रमिव दुर्धर्षं नृपं भाग्यमतः परम् ॥ ५ ॥
विद्या ददाति विनयं विनयाद्याति पापताम् ।
पापत्वाद्धनमाप्नोति धनाद्धर्म्मं ततः सुखम् ॥ ६ ॥
विद्या शस्त्रं च शस्त्रं च द्वे विद्ये प्रतिपत्तये ।
आद्या हास्याय वृद्धत्वे द्वितीयाद्रियते सदा ॥ ७ ॥

B

15

यच्चवे भाजने लग्नः संस्कारो नान्यथा भवेत् ।

कथाछलेन बालानां नीतिस्तदिह कथ्यते ॥ ८ ॥

मिचलाभः सुद्वेदो विग्रहः सन्धिरिव च ।

पञ्चतन्त्रात् तथान्यस्माद्ग्रन्थादाकृष्य लिख्यते ॥ ९ ॥

अस्ति भागीरथीतीरे पाटलिपुत्रनामधेयं नगरम् । तत्र सर्वस्वामिगुणोपेतः
20 सुदर्शनो नाम नरपतिरासीत् । स भूपतिरेकदा केनापि पठ्यमानं श्लोकद्वयं
शुश्राव ।

अनेकसंशयोच्छेदि परोक्षार्थस्य दर्शनम् ।

सर्वस्य लोचनं शास्त्रं यस्य नास्त्यन्ध एव सः ॥ १० ॥

यौवनं धनसम्पत्तिः प्रभुत्वमविवेकता ।

25

एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम् ॥ ११ ॥

इत्याकर्ण्य आत्मनः पुत्राणामनधिगतशास्त्राणां नित्यमुन्मार्गगामिनां शास्त्रा-
ननुष्ठानेनोद्विग्नमनाः स राजा चिन्तयामास ।

कोऽर्थः पुत्रेण जातेन यो न विद्वान् न धार्मिकः ।

काणेन चक्षुषा किं वा चक्षुः पीडैव केवलम् ॥ १२ ॥

30

अजातमृतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चान्तिमः ।

सकृदुःखकरावाद्यावन्तिमस्तु पदे पदे ॥ १३ ॥

किञ्च ।

स जातो येन जातेन याति वंशः समुन्नतिम् ।

परिवर्त्तिनि संसारे मृतः को वा न जायते ॥ १४ ॥

अन्यच्च ।

35

गुणिगणगणनारम्भे न पतति कठिनी स सम्भ्रमाद्यस्य ।

तेनाम्बा यदि सुतिनी वद बन्ध्या कीदृशी भवति ॥ १५ ॥

अपिच । दाने तपसि शौर्ये च यस्य न प्रथितं मनः ।
 विद्यायामर्थलाभे च मातुरुच्चर एव सः ॥ १६ ॥
 अपरञ्च । वरमेको गुणी पुत्रो न च मूर्खश्चैतैरपि ।
 40 एकश्चन्द्रस्तमो हन्ति न च तारागणैरपि ॥ १७ ॥
 पुण्यतीर्थे कृतं येन तपः काप्यतिदुष्करम् ।
 तस्य पुत्रो भवेद्वश्यः समृद्धो धार्मिकः सुधीः ॥ १८ ॥

तथाचोक्तं ।

अर्थागमो नित्यमरोगिता च प्रिया च भार्या प्रियवादिनी च ।
 45 वश्यञ्च पुत्रोऽर्थकरी च विद्या षड्बीवलोकेषु सुखानि राजन् ॥ १९ ॥
 को धन्यो बहुभिः पुत्रैः कुशूलपूरणाढकैः ।
 वरमेकः कुलालम्बी यश्च विश्रूयते पिता ॥ २० ॥
 शृणुकर्त्ता पिता शत्रुर्माता च व्यभिचारिणी ।
 भार्या रूपवती शत्रुः पुत्रः शत्रुरपण्डितः ॥ २१ ॥
 50 अनभ्यासे विषं विद्या अजीर्णे भोजनं विषम् ।
 विषं सभा दरिद्रस्य वृद्धस्य तरुणी विषम् ॥ २२ ॥
 यस्य तस्य प्रसूतोऽपि गुणवान् पूज्यते नरः ।
 धनुर्वेशविशुद्धोऽपि निर्गुणः किं करिष्यति ॥ २३ ॥
 हाहा पुत्रक नाधीत सुगतेतासु राक्षिषु ।
 55 तेन त्वं विदुषां मध्ये पङ्के गौरिव सीदसि ॥ २४ ॥
 तत् कथमिदानीमेते मम पुत्रा गुणवन्तः क्रियन्ताम् ।
 आहारनिद्राभयमैशुनं च सामान्यमेतत् पशुभिर्नराणाम् ।
 धर्मो हि तेषामधिको विशेषो धर्मेण हीनाः पशुभिः समानाः ॥ २५ ॥

- यतः । धर्मार्थकाममोक्षाणां यस्यैकोऽपि न विद्यते ।
 60 अजगलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम् ॥ २६ ॥
- यद्योच्यते । आयुः कर्म च वित्तं च विद्या निधनमेव च ।
 पञ्चैतान्यपि सृज्यन्ते गर्भस्थस्यैव देहिनः ॥ २७ ॥
- किञ्च । अवश्यं भाविनो भावा भवन्ति महतामपि ।
 नग्नत्वं नीलकण्ठस्य महाहिश्यनं हरेः ॥ २८ ॥
- 65 अपिच । यद्भावि न तद्भावि भावि चेन्न तदन्यथा ।
 इति चिन्ताविषमोऽयमगदः किं न पीयते ॥ २९ ॥
- एतत् कार्याक्षमाणां केषाञ्चिदालस्यवचनम् ।
 न दैवमपि सञ्चिन्त्य त्यजेदुद्योगमात्मनः ।
 अनुद्योगेन तैलानि तिलेभ्यो नाप्नुमर्हेति ॥ ३० ॥
- 70 अन्यच्च ।
 उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दिवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति ।
 दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिध्यति कोऽपि दोषः ॥ ३१ ॥
- यथा ह्येकेन चक्रेण न रथस्य गतिर्भवेत् ।
 एवं पुरुषकारेण विना दैवं न सिध्यति ॥ ३२ ॥
- 75 तथाच । पूर्वजन्मकृतं कर्म तद् दैवमिति कथ्यते ।
 तस्मात् पुरुषकारेण यत्नं कुर्यादतन्द्रितः ॥ ३३ ॥
- यथा मृत्पिण्डतः कर्त्ता कुरुते यद्यदिच्छति ।
 एवमात्मकृतं कर्म मानवः प्रतिपद्यते ॥ ३४ ॥
- अपरञ्च । काकतालीयवत् प्राप्तं हृष्टापि निधिमयतः ।
 80 न स्वयं दैवमादत्ते पुरुषार्थमपेक्षते ॥ ३५ ॥

- उद्यमेन हि सिध्यन्ति कार्याणि न मनोरथैः ।
 न हि सुप्तस्य सिंहस्य प्रविशन्ति मुखे मृगाः ॥ ३६ ॥
 मातृपितृकृताभ्यासो गुणितामेति बालकः ।
 न गर्भच्छ्रुतिमात्रेण पुत्रो भवति पण्डितः ॥ ३७ ॥
 85 तथाच । माता शत्रुः पिता वैरी येन बालो न पाठितः ।
 न शोभते सभामध्ये हंसमध्ये वक्रो यथा ॥ ३८ ॥
 रूपयौवनसम्पन्ना विशालकुलसम्भवाः ।
 विद्याहीना न शोभन्ते निर्गन्धा इव किंशुकाः ॥ ३९ ॥
 मूर्खोऽपि शोभते तावत् सभायां वस्त्रवेष्टितः ।
 90 तावच्च शोभते मूर्खो यावत् किञ्चिन्न भाषते ॥ ४० ॥
 एतच्चिन्तयित्वा स राजा पण्डितसभां कारितवान् । राजोवाच । भो भोः
 पण्डिताः श्रूयताम् । अस्ति कश्चिदेवम्भूतो विद्वान् यो मम पुत्राणां
 नित्यमुन्मार्गगामिनामनधिगतशास्त्राणाम् इदानीं नीतिशास्त्रोपदेशेन
 पुनर्जन्म कारयितुं समर्थः ।
 95 यतः । काचः काचनसंसर्गाद्धत्ते मारकतीं द्युतिम् ।
 तथा सात्सन्निधानेन मूर्खो याति प्रवीणताम् ॥ ४१ ॥
 उक्तं च । हीयते हि मतिस्तात हीनैः सह समागमात् ।
 समैश्च समतामेति विशिष्टैश्च विशिष्टताम् ॥ ४२ ॥
 अचान्तरे विष्णुशर्मनामा महापण्डितः सकलनीतिशास्त्रतत्त्वज्ञो
 100 बृहस्पतिरिवाब्रवीत् । देव महाकुलसम्भूता एते राजपुत्रा मया नीतिं
 याहयितुं शक्यन्ते ।

- यतः । नाद्रष्टे निहिता काचित् क्रिया फलवती भवेत् ।
 न व्यापारशतेनापि शुकवत् पाठ्यते वक्ता ॥ ४३ ॥
- अन्यच्च । अस्मिंस्तु निर्गुणं गोचे नापत्यमुपजायते ।
 105 आकरे पद्मरागाणां जन्म काचमण्ये कुतः ॥ ४४ ॥
- अतोऽहं घण्टासाभ्यन्तरे तव पुत्रान् नीतिशास्त्राभिज्ञानं करिष्यामि ।
 राजा सविनयं पुनरुवाच ।
 कीटोऽपि सुमनःसङ्गादारोहति सतां शिरः ।
 अश्मापि याति देवत्वं महद्भिः सुप्रतिष्ठितः ॥ ४५ ॥
- 110 अन्यच्च । यथोदयगिरौ द्रव्यं सन्निकर्षेण दीप्यते ।
 तथा सात्सन्निधानेन हीनवर्णोऽपि दीप्यते ॥ ४६ ॥
- गुणागुणज्ञा गुणिनो भवन्ति ते निर्गुणं प्राप्य भवन्ति दोषाः ।
 आस्वाद्यतोयाः प्रभवन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः ॥ ४७ ॥
- तदेतेषामस्मत्पुत्राणां नीतिशास्त्रोपदेशाय भवन्तः प्रमाणम् । इत्युक्त्वा
 115 तस्य विष्णुशर्मणो बहुमानपुरःसरं पुत्रान् समर्पितवान् । अथ प्रासादपट्टे
 सुखोपविष्टानां राजपुत्राणां पुरस्तात् प्रस्तावक्रमेण स परिश्रितोऽब्रवीत् ।
 काव्यशास्त्रविनोदेन कालो गच्छति धीमताम् ।
 व्यसनेन च मूर्खाणां निद्रया कलहेन वा ॥ ४८ ॥
- तद्भवतां विनोदाय काककूर्मादीनां विचित्रां कथां कथयामि । राज-
 120 पुत्रैरुक्तं कथ्यताम् । विष्णुशर्मोवाच । शृणुत सम्प्रति मिथिलाभः
 प्रस्तूयते यस्यायमाद्यः श्लोकः ।

॥ मिचलाभः ॥

असाधना वित्तहीना बुद्धिमन्तः सुदुस्तमाः ।

साधयन्त्याशु कार्याणि काककूर्ममृगाखुवत् ॥ १ ॥

राजपुत्रा ऊचुः कथमेतत् । विष्णुशर्मा कथयति । अस्ति गोदावरीतीरे
 125 विशालः शास्मलीतरुः । तत्र नानादिग्देशादागत्य राक्षसौ पक्षिणो
 निवसन्ति । अथ कदाचिदवसन्नायां राक्षसौ अस्ताचलचूडावलम्बिनि
 भगवति कुमुदिनीनायके चन्द्रमसि लघुपतनकनामा वायसः प्रबुद्धः
 कृतान्तमिव द्वितीयमटनं व्याधमपश्यत् । तमवलोक्याचिन्तयत् । अद्य
 प्रातरेवानिष्टदर्शनं जातम् । न जाने किमनभिमतं दर्शयिष्यति ।
 130 इत्युक्त्वा तदनुसरणक्रमेण व्याकुलश्चलितः ।

शोकस्थानसहस्राणि भयस्थानशतानि च ।

दिवसे दिवसे मूढमाविशन्ति न परिङ्गतम् ॥ २ ॥

अन्यच्च । विषयिणामिदमवश्यं कर्तव्यम् ।

उत्थायोत्थाय बोद्धव्यं महद्भयमुपस्थितम् ।

135 मरणव्याधिशोकानां किमद्य निपतिष्यति ॥ ३ ॥

अथ तेन व्याधेन तरुदुलकणान् विकीर्य जालं विस्तीर्यम् । स च
 प्रच्छन्नो भूत्वा स्थितः । तस्मिन्नेव काले चिचयीवनामा कपोतराजः
 सपरिवारो वियति विसर्पेस्तांस्तरुदुलकणान् अवलोकयामास । ततः

कपोतराजस्तरुलकणलुब्धान् कपोतान् प्रत्याह । कुतोऽपि निर्जने वने
 140~ तरुलकणानां सम्भवः । तन्निरूप्यताम् तावत् । भद्रमिदं न पश्यामि ।
 प्रायेणानेन तरुलकणलोभेनास्माभिरपि तथा भवितव्यम् ।

कङ्कणस्य तु लोभेन मग्नः पङ्के सुदुस्तरे ।

वृद्धव्याघ्रेण सम्प्राप्तः पथिकः सम्मृतो यथा ॥ ४ ॥

कपोता ऊचुः कथमेतत् । सोऽब्रवीत् । अहमेकदा दक्षिणारण्ये चरन्
 145 पश्यम् । एको वृद्धव्याघ्रः ज्ञातः कुशहस्तः सरस्तीरे ब्रूते भो भोः पान्थ
 इदं सुवर्णकङ्कणं गृह्यताम् । ततो लोभाकृष्टेन केनचित् पान्थेनालोचितम् ।
 भाग्येनैतत् सम्भवति किन्त्वस्मिन्नात्मसन्देहे प्रवृत्तिर्न विधेया ।

यतः । अनिष्टादिदृष्टलाभेऽपि न गतिर्जायते शुभा ।

यथास्ते विषसंसर्गोऽमृतं तदपि मृत्यवे ॥ ५ ॥

150 किन्तु सर्वचार्थार्जने प्रवृत्तिः सन्देह एव ।

तथाचोक्तम् । न संशयमनारुह्य नरो भद्राणि पश्यति ।

संशयं पुनरारुह्य यदि जीवति पश्यति ॥ ६ ॥

तन्निरूपयामि तावत् । प्रकाशं ब्रूते । कुच तव कङ्कणम् । व्याघ्रो हस्तं
 प्रसार्य दर्शयति । पान्थोऽवदत् । कथं मारात्मके त्वयि विश्वासः ।

155 व्याघ्र उवाच । शृणु रे पान्थ प्रागेव यौवनदशायामतिदुर्वृत्तोऽस्मि
 अनेकगोमानुषाणां बधान्मे पुषा मृता दाराश्च वंशहीनश्चाहम् । ततः
 केनचिदहमादिष्टः । दातधर्मादिकं चरतु भवान् । तदुपदेशादिदानीमहं
 ज्ञानशीलो दाता वृद्धो गलितनखदन्तः । न कथं विश्वासभूमिः ।

यतः । इज्याध्ययनदानानि तपः सत्यं धृतिः क्षमा ।

160 अलोभ इति मार्गोऽयं धर्मस्याष्टविधः स्मृतः ॥ ७ ॥

तच्च पूर्वञ्चतुर्वर्गो दम्भार्थमपि सेष्यते ।

उत्तरस्तु चतुर्वर्गो महात्मन्येव तिष्ठति ॥ ८ ॥

मम चैतावौल्लोभविरहो येन स्वहस्तस्यमपि सुवर्णकङ्कणं यस्मै
कस्मैचिदातुमिच्छामि । तथापि व्याघ्रो मानुषं खादतीति लोकप्रवादो
165 दुर्निवारः ।

यतः । गतानुगतिको लोकः कुट्टनीमुपदेशिनीम् ।

प्रमाणयति नो धर्मे यथा गोघ्नमपि द्विजम् ॥ ९ ॥

मयापि धर्मशास्त्राण्यधीतानि शृणु ।

मरुस्थल्यां यथा वृष्टिः क्षुधार्ते भोजनं तथा ।

170

दरिद्रे दीयते दानं सफलं पाण्डुनन्दन ॥ १० ॥

प्राणा यथात्मनोऽभीष्टा भूतानामपि ते तथा ।

आत्मौपम्येन भूतेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ॥ ११ ॥

अपरञ्च । प्रत्याख्याने च दाने च सुखदुःखे प्रियाप्रिये ।

आत्मौपम्येन पूरुषः प्रमाणमधिगच्छति ॥ १२ ॥

175

अन्यच्च । मातृवत् परदारेषु परद्रव्येषु लोष्टवत् ।

आत्मवत् सर्वभूतेषु यः पश्यति स पण्डितः ॥ १३ ॥

त्वं चातिदुर्गतस्तेन तत् तुभ्यं दातुं सयन्तोऽहम् ।

तथाचोक्तं । दरिद्रान् भर कौन्तेय मा प्रयच्छेऽश्वरे धनम् ।

व्याधितस्यौषधं पथ्यं नीरुजस्तु किमौषधैः ॥ १४ ॥

180

अन्यच्च । दातव्यमिति यद्दानं दीयतेऽनुपकारिणे ।

देशे काले च पात्रे च तद्दानं सात्त्विकं स्मृतम् ॥ १५ ॥

तदप्यसि ज्ञात्वा सुवर्णकङ्कणं गृहाण । ततो यावदसौ तद्वचः प्रतीतो

लोभात् सरसि स्नातुं प्रविशति तावन्महापङ्के निमग्नः पलायितुमक्षमः ।
पङ्के पतितं दृष्ट्वा व्याघ्रो-वदत् । अहह महापङ्के पतितो-सि अतस्त्वामुत्था-
185 पयामि । इत्युक्त्वा शनैःशनैरुपगम्य तेन व्याघ्रेण धृतः स पान्थो-चिन्तयत् ।

न धर्मशास्त्रं पठतीति कारणं न चापि वेदाध्ययनं दुरात्मनः ।

स्वभाव एवात्र तथातिरिच्यते यथा प्रकृत्या मधुरं गवां पयः ॥ १६ ॥

किञ्च । अवशेन्द्रियचिन्तानां हस्तिस्नानमिव क्रिया ।

दुर्भगाभरणप्रायो ज्ञानं भारः क्रियां विना ॥ १७ ॥

190 तन्मया भद्रं न कृतं यदत्र मारात्मके विस्वाशः कृतः ।

तथा द्युक्तं । नदीनां शस्त्रपाणीनां नखिनां शृङ्गिणां तथा ।

विस्वासो नैव कर्त्तव्यः स्त्रीषु राजकुलेषु च ॥ १८ ॥

अपरञ्च । सर्वस्य हि परीक्ष्यन्ते स्वभावा नेतरे गुणाः ।

अतीत्य हि गुणान् सर्वान् स्वभावो मूर्च्छि वर्त्तते ॥ १९ ॥

195 अन्यच्च ।

स हि गगणविहारी कल्मषध्वंसकारी दशशतकरधारी ज्योतिषां मध्यचारी ।

विधुरपि विधियोगात् यस्यते राहुणासौ लिखितमपि ललाटे प्रोज्झितुं

कः समर्थः ॥ २० ॥

इति चिन्तयन्नेवासौ व्याघ्रेण व्यापादितः स्वादितश्च । अतो-हं ब्रवीमि

200 कङ्कणस्य तु लोभेन इत्यादि । अतः सर्वथा अविचारितं कर्म न

कर्त्तव्यमिति । यतः ।

सुजीर्णमन्नं सुविचक्षणः सुतः सुशासिता स्त्री नृपतिः सुसेवितः ।

सुचिन्त्य चोक्तं सुविचार्य यत् कृतं सुदीर्घकाले-पि न याति विक्रियाम् ॥ २१

एतद्वचनं श्रुत्वा कश्चित् कपोतः सदपमाह आः किमेवमुच्यते ।

205

वृद्धस्य वचनं यावत्प्रापत्काले ह्युपस्थिते ।

सर्वेचैवं विचारेण भोजनेऽप्यप्रवर्त्तनम् ॥ २२ ॥

यतः । शङ्काभिः सर्वमाक्रान्तमन्नं पानं च भूतले ।

प्रवृत्तिः कुच कर्त्तव्या जीवितव्यं कथं नु वा ॥ २३ ॥

तथाचोक्तं । ईर्षी घृणी त्वसन्तुष्टः क्रोधनो नित्यशङ्कितः ।

210

परभाग्योपजीवी च घडेते दुःखभागिनः ॥ २४ ॥

एतच्छ्रुत्वा सर्वे कपोतास्तपोपविष्टाः ।

यतः । सुमहान्यपि शास्त्राणि धारयन्तो बहुश्रुताः ।

हेत्तारः संशयानां च क्लिष्टनो लोभमोहिताः ॥ २५ ॥

अन्यच्च । लोभात् क्रोधः प्रभवति लोभात् कामः प्रजायते ।

215

लोभान्मोहश्च नाशश्च लोभः पापस्य कारणम् ॥ २६ ॥

अन्यच्च । असम्भवं हेममृगस्य जन्म तथापि रामो लुलुभे मृगाय ।

प्रायः समापन्नविपत्तिकाले धियोऽपि पुंसां मलिना भवन्ति ॥ २७ ॥

अनन्तरं सर्वे जालबद्धा बभूवुः । ततो यस्य वचनात् तत्रावलक्षितास्तं सर्वे तिरस्कुर्वन्ति ।

220

यतः । न गणस्यायतो गच्छेत् सिद्धे कार्ये समं फलम् ।

यदि कार्यविपत्तिः स्यात् मुखरस्तत्र हन्यते ॥ २८ ॥

तथाचोक्तं । आपदां कथितः पन्था इन्द्रियाणामसंयमः ।

तज्जयः सम्पदां मार्गो येनेष्टं तेन गम्यताम् ॥ २९ ॥

तस्य तिरस्कारं श्रुत्वा चिन्तयीव उवाच । नायमस्य दोषः ।

225

यतः । आपदामापतन्तीनां हितोऽप्यायाति हेतुताम् ।

मातृजङ्गा हि वात्सल्ये स्तम्भीभवति बन्धने ॥ ३० ॥

अन्यच्च । स बन्धुर्यो विपन्नानामापदुद्धरक्षक्षमः ।

न तु भीतपरिचायवस्तूपालम्भपक्षितः ॥ ३१ ॥

विपत्काले विस्मय एव कापुरुषलक्ष्यम् । तदप धैर्यमवलम्ब्य प्रती-

230 कार्ष्णिन्यताम् । यतः ।

विपदि धैर्यमथाभ्युदये क्षमा सदसि वाक्पटुता युधि विक्रमः ।

यशसि चाभिरुचिर्यसनं श्रुतौ प्रकृतिसिद्धमिदं हि महात्मनाम् ॥ ३२ ॥

सम्पदि यस्य न हर्षो विपदि विषादो रक्षे च धीरत्वम् ।

तं भुवनत्रयतिलकं जनयति जननी सुतं विरलम् ॥ ३३ ॥

235 अन्यच्च । बहदोषाः पुरुषेष्टेह हातव्या भूतिमिच्छता ।

निद्रा तन्द्रा भयं क्रोध आलस्यं दीर्घसूचता ॥ ३४ ॥

इदानीमप्येवं क्रियताम् सर्वैरेकचित्तीभूय जालमादाय उड्डीयताम् ।

यतः । अल्पानामपि वस्तूनां संहतिः कार्यसाधिका ।

तृणैर्गुणत्वमापन्नैर्वह्मणो मत्तदन्तिनः ॥ ३५ ॥

240 संहतिः श्रेयसी पुंसां स्वकुलैरल्पकैरपि ।

तुषेणापि परित्यक्ता न प्ररोहन्ति तण्डुलाः ॥ ३६ ॥

इति विचिन्त्य पक्षिणः सर्वे जालमादायोत्पतिताः । अनन्तरं स व्याधः

सुदूराज्जालापहारकांस्तानवलोक्य पश्चाद्वावन्नचिन्तयत् ।

संहतास्तु हरन्तीमे मम जालं विहङ्गमाः ।

245 यदा तु निपतिष्यन्ति वशमेष्यन्ति मे तदा ॥ ३७ ॥

ततस्तेषु चक्षुर्विषयातिक्रान्तेषु पक्षिषु स व्याघ्रो निवृत्तः । अथ लुब्धकं

निवृत्तं दृष्ट्वा कपोता ऊचुः । किमिदानीं कर्तुमुचितम् । चिन्तयीव

उवाच ।

माता मित्रं पिता चेति स्वभावात् चितयं हितम् ।

250

कार्यकारणतश्चान्ये भवन्ति हितबुद्ध्यः ॥ ३८ ॥

तदस्माकं मित्रं हिरण्यको नाम मूषिकराजो गरुडकीर्तीरे चित्रवने
निवसति । दन्तावलेन सोऽस्माकं पाशांश्छेत्स्यति । इत्यालोष्य सर्वे
हिरण्यकविवरसमीपं गताः । हिरण्यकश्च सर्वदापायशङ्कया शतद्वारं
विवरं कृत्वा निवसति ।

255

अनागतभयं दृष्ट्वा नीतिशास्त्रविशारदः ।

अवसन्मूषिकस्तत्र वृद्धः शतमुखं विलम् ॥ ३९ ॥

ततो हिरण्यकः कपोतावपातभयाच्चकितस्तूष्णीं स्थितः । चित्रयीव
उवाच । सखे हिरण्यक कथमस्मान् न सम्भाषसे । ततो हिरण्यकस्
तच्चचनं प्रत्यभिज्ञाय ससम्भ्रमं वहिर्निःसृत्याब्रवीत् । आः पुण्यवानस्मि
260 प्रियसुहृन्मे चित्रयीवः समायातः ।

यस्य मित्रेण सम्भाषो यस्य मित्रेण संस्थितिः ।

यस्य मित्रेण संलापस्ततो नास्तीह पुण्यवान् ॥ ४० ॥

पाशबद्धांश्च तान् दृष्ट्वा सविस्मयः क्षणं स्थित्वा उवाच सखे किमेतत् ।
चित्रयीव उवाच । सखेऽस्माकं प्राक्तनजन्मकर्मणः फलमेतत् ।

265

यस्माच्च येन च यथा च यदा च यच्च यावच्च यच्च च शुभाशुभमात्मकर्म ।

तस्माच्च तेन च तथा च तदा च तच्च तावच्च तच्च च विधातृवशादुपैति ॥ ४१

रोगशोकपरितापबन्धनव्यसनानि च ।

आत्मापराधवृक्षाणां फलान्येतानि देहिनाम् ॥ ४२ ॥

एतच्छ्रुत्वा हिरण्यकश्चित्रयीवस्य बन्धनं छेतुं सत्वरमुपसर्पति । चित्रयीव
270 उवाच । मित्र मैवम् । अस्मदाश्रिताणामेषां तावत् पाशांश्छिन्धि तदा

मम पाशं पञ्चाच्छेत्स्यसि । हिरण्यको-प्याह । अहमल्पशक्तिर्देन्ताश्च मे
कोमलाः । तदेतेषां पाशाञ्छेत्तुं कथं समर्थः । तद्यावन्मे दन्ता न चुट्यन्ति
तावत् तव पाशं छिनद्मि । अनन्तरमप्येतेषां बन्धनानि यावच्छक्यं
छेत्स्यामि । चिषयीव उवाच । अस्त्वेवं तथापि यथाशक्ति बन्धनमेतेषां
275 स्वहृदय । हिरण्यकेनोक्तम् । आत्मपरित्यागेन यदाश्रिताणां परिरक्षणं
तत्र नीतिवेदिनां सम्मतम् ।

यतः । आपदर्भे धनं रक्षेहारान् रक्षेन्नैरपि ।

आत्मानं सततं रक्षेन्नैरपि धनैरपि ॥ ४३ ॥

अन्यच्च । धर्मार्थकाममोक्षाणां प्राणाः संस्थितिहेतवः ।

280 तान् निघ्नता किं न हतं रक्षता किं न रक्षितम् ॥ ४४ ॥

चिषयीव उवाच । सखे नीतिस्तावदीदृश्येव । किन्त्वहमस्मदाश्रिताणां
दुःखं सोढुं सर्वथासमर्थः । तेनेदं ब्रवीमि ।

यतः । धनानि जीवितं चैव परार्थे प्राज्ञ उत्सृजेत् ।

सन्निमित्ते वरं त्यागो विनाशे नियते सति ॥ ४५ ॥

285 अयमपरिचासाधारणो हेतुः ।

जातिद्रव्यबलानां च साम्यमेषां मया सह ।

मत्प्रभुत्वफलं ब्रूहि कदा किं तन्नविष्यति ॥ ४६ ॥

अन्यच्च । विना वर्त्तनमेवैते न त्यजन्ति ममान्तिकम् ।

तन्मे प्राणव्ययेनापि जीवयैतान् ममाश्रितान् ॥ ४७ ॥

290 किञ्च । मांसमूत्रपुरीषास्थिनिर्मिते च कलेवरे ।

विनश्यरे विहायास्थां यशः पालय मित्र मे ॥ ४८ ॥

अपरञ्च पश्य । यदि नित्यमनित्येन निर्मलं मलवाहिना ।

यशः कायेन लभ्येत तत् त्वलभ्यं भवेच्च किम् ॥ ४९ ॥

यतः ॥ शरीरस्य गुणानां च दूरमत्यन्तमनारम् ।

295

शरीरं क्षणविध्वंसि कल्पान्तस्थायिनो गुणाः ॥ ५० ॥

इत्याकर्ण्य हिरण्यकः प्रदृष्टमनाः पुलकितः सन्नप्रवीत् । साधु मित्र

साधु । अनेनाश्रितवात्सल्येन बैलोक्यस्यापि प्रभुत्वं त्वयि प्रयुज्यते ।

एवमुक्त्वा तेन सर्वेषां बन्धनानि छिन्नानि । ततो हिरण्यकः सर्वान्

सादरं सम्पूज्याह । सखे चित्रयीव सर्वथा जालबन्धनविधौ सति

300

दोषमाशङ्क्य आत्मन्यवज्ञा न कर्त्तव्या ।

यतः । यो-धिकाद्योजनशतात् पश्यतीहामिदं खगः ।

स एव प्राप्तकालस्तु पाशबन्धं न पश्यति ॥ ५१ ॥

अपिच । शशिदिवाकरयोर्यहपीडनं गजभुजङ्गमयोरपि बन्धनम् ।

मतिमतां च विलोक्य दरिद्रतां विधिरहो बलवान् इति मे मतिः ॥ ५२

305

अन्यच्च । व्योमैकान्तविहारिणो-पि विहगाः सम्प्राप्नुवन्त्यापदम् ।

बध्यन्ते निपुणैरगाधसलिलान्मत्स्याः समुद्रादपि ॥ ५३ ॥

दुर्णीतं किमिहास्ति किं सुचरितं कः स्थानलाभे गुणः ।

कालो हि व्यसनप्रसारितकरो गृह्णाति दूरादपि ॥ ५४ ॥

इति प्रबोध्यातिथ्यं कृत्वालिङ्ग्य च सम्प्रेषितः । चित्रयीवो-पि सपरिवारो

310

यथेष्टदेशान् ययौ ।

यानि कानि च मित्राणि कर्त्तव्यानि शतानि च ।

पश्य मूषिकमित्रेण कपोता मुक्तबन्धनाः ॥ ५५ ॥

हिरण्यको-पि स्वविवरं प्रविष्टः । अथ लघुपतनकनामा काकः सर्व

वृत्तान्तदर्शी साक्षर्यमिदमाह । अहो हिरण्यकः प्लाव्योऽसि । अतोऽहमपि
 315 त्वया सह मैत्रीमिच्छामि । अतो मां मैत्रेणानुगृहीतुमर्हसि । एतच्छ्रुत्वा
 हिरण्यकोऽपि विवराभ्यन्तरादाह । कस्त्वम् । स ब्रूते लघुपतनकनामा
 वायसोऽहं । हिरण्यको विहस्याह । का त्वया सह मैत्री ।

यतः । यद् येन युज्यते लोके बुधस्तप्तेन योजयेत् ।

अहमन्नं भवान् भोक्ता कथं प्रीतिर्भविष्यति ॥ ५६ ॥

320 अपरञ्च । भक्ष्यभक्षकयोः प्रीतिर्विपक्षेरेव कारणम् ।

शृगालात् पाशबद्धोऽसौ मृगः काकेन रक्षितः ॥ ५७ ॥

वायसोऽब्रवीत् । कथमेतत् । हिरण्यकः कथयति ।

अस्ति मगधदेशे चम्पकवती नामारण्यानी तस्यां चिरान्महता स्नेहेन
 मृगकाको निवसतः । स च मृगः स्वेच्छया भ्राम्यन् दृष्टपुष्टाङ्गः केनचित्
 325 शृगालेणावलोकितः । तं दृष्ट्वा शृगालोऽचिन्तयत् । आः कथमेतन्मांसं
 सुललितं भक्षयामि । भवतु विश्वासं तावदुत्पादयामि । इत्यालोच्योपसृत्या
 ब्रवीत् । मित्र कुशलं ते । मृगेणोक्तं कस्त्वम् । स ब्रूते क्षुद्रबुद्धिनामा
 जम्बुकोऽहं अपारण्ये बन्धुहीनो मृतवन्निवसामि । इदानीं त्वां मित्रमासाद्य
 पुनः सबन्धुर्जीवलोकं प्रविष्टोऽस्मि । अधुना तवानुचरेण मया सर्वथा
 330 भवितव्यमिति । मृगेणोक्तं एवमस्तु । ततः पश्चादस्तं गते सवितरि भगवति
 मरीचिमालिनि तौ मृगस्य वासभूमिं गतौ । तत्र चम्पकवृक्षशाखायां
 सुबुद्धिनामा काको मृगस्य चिरमित्रं निवसति । तौ दृष्ट्वा काकोऽवदत्
 सखे कोऽयं द्वितीयः । मृगो ब्रूते । जम्बुकोऽयमस्मात्सख्यमिच्छन्नागतः ।
 काको ब्रूते । मित्र अकस्मादागतेन सह विश्वासो न युक्तः तन्न भद्रम्
 335 आचरितम् ।

तथाचोक्तम् । अज्ञातकुलशीलस्य वासो देयो न कस्यचित् ।

मार्ज्जारस्य हि दोषेण हतो गृध्रो जरन्नवः ॥ ५८ ॥

तावाहतुः कथमेतत् । काकः कथयति ।

अस्ति भागीरथीतीरे गृध्रकूटनाभिः पर्वते महान् पर्कटीवृक्षः । तस्य
340 कोटरे दैवदुर्बिपाकाद् गलितनखनयनो जरन्नवनामा गृध्रः प्रतिवसति ।
अथ कृपया तज्जीवनाय तद्वृक्षवासिनः पक्षिणः स्वाहारात् किञ्चित्
किञ्चिद्दत्ति तेनासौ जीवति । अथ कदाचिद्दीर्घकर्णनामा मार्ज्जारः
पक्षिणावकान् भक्षितुं तत्रागतः । ततस्तमायान्तं दृष्ट्वा पक्षिणावकैर्भयार्तैः
कोलाहलः कृतः । तच्छ्रुत्वा जरन्नेनोक्तम् । कोऽयमायाति । दीर्घकर्णो
345 गृध्रमवलोक्य सभयमाह हा हतोऽस्मि ।

यतः । तावद्भयस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतम् ।

आगतं च भयं वीक्ष्य नरः कुर्याद्यथोचितम् ॥ ५९ ॥

ततोऽधुना सन्निधाने पलायितुमक्षमः तद्यथा भवितव्यं तन्नवतु । तावद्वि-
श्र्वासमुत्पाद्यास्य समीपमुपगच्छामि । इत्यालोच्योपसृत्याब्रवीत् । आर्य्य
350 त्वामभिवन्दे । गृध्रोऽवदत् कस्त्वम् । सोऽवदत् मार्ज्जारोऽहम् । गृध्रो ब्रूते
दूरमपसर न चेद्भन्तव्योऽसि मया । मार्ज्जारोऽवदत् श्रूयतां तावदस्मद्वचनं ।
ततो यद्यहं बध्यस्तदा हन्तव्यः ।

यतः । जातिमात्रेण किं कश्चिद्वन्यते पूज्यते क्वचित् ।

व्यवहारं परिज्ञाय बध्यः पूज्योऽथवा भवेत् ॥ ६० ॥

355 गृध्रो ब्रूते ब्रूहि किमर्थमागतोऽसि । सोऽवदत् अहमपि गङ्गातीरे नित्य-
स्नायी निरामिषाशी ब्रह्मचारी चान्द्रायणव्रतमाचरंस्तिष्ठामि । युष्मान्
धर्मज्ञानरतान् विश्वासभूमय इति पक्षिणः सर्वे सर्वदा ममाग्रे प्रस्तु-

वन्ति । अतो भवद्भ्यो विद्यावयोवृद्धेभ्यो धर्मे श्रोतुमिहागतः ।
भवन्तश्चेतादृशा धर्मज्ञा यन्मामतिथिं हन्तुमुद्यताः । गृहस्थधर्मश्चैव ।

360

अरावप्युचितं कार्यमातिथ्यं गृहमागते ।

छेत्तुः पार्श्वगतां छायां नोपसंहरते दुमः ॥ ६१ ॥

यदि वा धनं नास्ति तदा प्रीतिवचसाप्यतिथिः पूज्यः ।

यतः । तृणानि भूमिरुदकं वाक् चतुर्थी च सूनृता ।

एतान्यपि सतां गेहे नोच्छिद्यन्ते कदाचन ॥ ६२ ॥

365

अन्यच्च । बालो वा यदि वा वृद्धो युवा वा गृहमागतः ।

तस्य पूजा विधातव्या सर्वस्याभ्यागतो गुरुः ॥ ६३ ॥

अन्यच्च । निर्गुणेष्वपि सत्त्वेषु दयां कुर्वन्ति साधवः ।

न हि संहरते ज्योत्स्नां चन्द्रश्चाण्डालवेश्मनि ॥ ६४ ॥

अन्यच्च । अतिथिर्यस्य भग्नाशो गृहात् प्रतिनिवर्त्तते ।

370

स तस्मै दुष्कृतं दत्त्वा पुण्यमादाय गच्छति ॥ ६५ ॥

अन्यच्च । उत्तमस्यापि वर्णस्य नीचोऽपि गृहमागतः ।

पूजनीयो यथायोग्यं सर्वदेवमयोऽतिथिः ॥ ६६ ॥

गृध्रोऽवदत् । मार्ज्जारो हि मांसरुचयः पक्षिशावकाश्चापि निवसन्ति ।

तेनाहं एवं ब्रवीमि । तत् श्रुत्वा मार्ज्जारो भूमिं स्पृष्ट्वा कर्णौ स्पृशति

375

कृष्ण कृष्ण ब्रूते च । मया धर्मशास्त्रं श्रुत्वा वीतरागेण इदं दुष्कारं व्रतं

चान्द्रायणमध्यवसायितम् । यतः परस्परं विवदमानानामपि धर्मशा-

स्त्राणां अहिंसा परमो धर्म इत्येकमत्यम् ।

यतः । सर्वहिंसानिवृत्ता ये नराः सर्वसहाय्य ये ।

सर्वस्याश्रयभूताश्च ते नराः स्वर्गगामिनः ॥ ६७ ॥

- 380 अन्यच्च । एक एव सुहृद् धर्मो निधनेऽप्यनुयाति यः ।
 शरीरेण समं नाशं सर्वमन्यत् तु गच्छति ॥ ६८ ॥
 किञ्च । योऽस्ति यस्य यदा मांसमुभयोः पश्यतान्तरम् ।
 एकस्य क्षणिका प्रीतिरन्यः प्राणैर्विमुच्यते ॥ ६९ ॥
 अपिच । मर्त्यमिति यद् दुःखं पुरुषस्योपजायते ।
 385 शक्यते नानुमानेन परोऽपि परिवर्णितुम् ॥ ७० ॥
 शृणु पुनः । स्वच्छन्दवनजातेन शाकेनापि प्रपूर्यते ।
 अस्य दग्धोदरस्यार्थे कः कुर्यात् पातकं महत् ॥ ७१ ॥
 एवं विश्वास्य स मार्जारः तरुकोटरे स्थितः । ततो दिनेषु गच्छत्सु
 पक्षिशावकानाक्रम्य कोटरमानीय प्रत्यहं खादति । येषामपत्यानि
 390 खादितानि तैः शोकार्त्तैर्विलपन्निरितिस्ततो जिज्ञासा समारब्धा ।
 तत्परिज्ञाय मार्जारः कोटरान्निःसृत्य वहिः पलायितः । पश्चात्
 पक्षिभिरितिस्ततो निरूपयन्नितिस्तत्र तरुकोटरे शावकास्थीनि प्राप्नानि ।
 अनन्तरं ते ऊचुः । अनेनैव जरङ्गवेनास्माकं शावकाः खादिताः । इति
 सर्वैः पक्षिभिर्निश्चित्य गृध्रो व्यापादितः । अतोऽहं ब्रवीमि अज्ञा-
 395 तकुलशीलस्येत्यादि । इत्याकर्ण्य स जञ्जुकः सकोपमाह । मृगस्य
 प्रथमदर्शनदिने भवानप्यज्ञातकुलशील एव । तत् कथं भवता सह
 एतस्य ज्ञेहानुवृत्तिरुत्तरोत्तरं वर्धते ।
 यत्र विद्वज्जनो नास्ति श्लाघ्यस्तत्राल्पधीरपि ।
 निरस्तपादपे देशे एरण्डोऽपि दुमायते ॥ ७२ ॥
 400 अन्यच्च । अयं निजः परो वेति गणना लघुचेतसाम् ।
 उदारचरितानानु वसुधैव कुटुम्बकम् ॥ ७३ ॥

यथायं मृगो मम बन्धुस्तथा भवानपि । मृगो-ब्रवीत् । किमनेनोत्तरेण ।
सर्वैरेकत्र विश्रम्भालापैः सुखिभिः स्थायताम् ।

यतः । न कश्चित् कस्यचिन्मित्रं न कश्चित् कस्यचिद्रिपुः ।

405

व्यवहारेण मित्राणि जायन्ते रिपवस्तथा ॥ ७४ ॥

काकेनोक्तमेवमस्तु । अथ प्रातः सर्वे यथाभिमतदेशं गताः । एकदा
निभृतं शृगालो ब्रूते । सखे अस्मिन् वनैकदेशे शस्यपूर्णक्षेत्रमस्ति तदहं
त्वां नीत्वा दर्शयामि । तथा कृते सति मृगः प्रत्यहं तत्र गत्वा शस्यं
खादति । अथ क्षेत्रपतिना तद् दृष्ट्वा पाशो योजितः । अनन्तरं पुनरागतो
410 मृगः पाशैर्बद्धो-चिन्तयत् । को मामितः कालपाशादिव व्याधपाशात्
चातुं मित्रादन्यः समर्थः । अनन्तरं जम्बुकस्तत्रागत्य उपस्थितो-चिन्तयत् ।
फलिता तावदस्माकं कपटप्रबन्धेन मनोरथसिद्धिः । एतस्योक्तृत्यमानस्य
मांसासृगिलिप्तानि अस्थीनि मयावश्यं प्राप्तव्यानि । तानि बाहुल्येन
भोजनानि भविष्यन्ति । मृगस्तं दृष्ट्वाह्लासितो ब्रूते । सखे छिन्धि तावन्मम
415 बन्धनं सत्वरं चायस्व माम् ।

यतः । आपात्सु मित्रं जानीयात् युद्धे शूरमृगे शुचिम् ।

भार्यां क्षीणेषु वित्तेषु व्यसनेषु च बान्धवान् ॥ ७५ ॥

अपरञ्च । उत्सवे व्यसने चैव दुर्भिक्षे राष्ट्रविप्लवे ।

राजद्वारे श्मशाने च यस्तिष्ठति स बान्धवः ॥ ७६ ॥

420 जम्बुकः पाशं विलोक्य मुहुरचिन्तयत् । दृढस्त्वयं बन्धः । ब्रूते च । सखे
क्षायुनिर्मिताः पाशास्तदद्य भट्टारकवारे कथमेतान् दनैः स्पृशामि । मित्र
यदि चित्ते नान्यथा मन्यसे तदा प्रभाते यत् त्वया वक्तव्यं तत्कर्तव्यमिति ।
अनन्तरं स काकः प्रदोषकाले मृगमनागतमवलोक्य इतस्ततो-न्विष्यन्

तथाविधं दृष्ट्वा वाच । सखे किमेतत् । मृगेणोक्तं अवधीरितसुहृद्वाक्यस्य
425 फलमेतत् ।

तथाचोक्तं । सुहृदां हितकामानां यः शृणोति न भाषितम् ।

विपत् सन्निहिता तस्य स नरः शत्रुनन्दनः ॥ ७७ ॥

दीपनिर्वाणगन्धं च सुहृद्वाक्यमरुन्धतीम् ।

न जिघ्रन्ति न शृण्वन्ति न पश्यन्ति गतायुषः ॥ ७८ ॥

430 काको ब्रूते स वञ्चकः क्वास्ते । मृगेणोक्तं मन्मांसार्थी तिष्ठत्यथैव । काको
ब्रूते । उक्तमेव मया पूर्वम् ।

अपराधो न मे-स्तीति नैतद् विश्वासकारणम् ।

विद्यते हि नृशसेभ्यो भयं गुणवतामपि ॥ ७९ ॥

परोक्षे कार्यहन्तारं प्रत्यक्षे प्रियवादिनम् ।

435 वर्जयेत् तादृशं मित्रं विषकुम्भं पयोमुखम् ॥ ८० ॥

ततः काको दीर्घनिःश्वस्य अरे वञ्चक किं त्वया पापकर्मणा कृतम् ।

यतः । संलापितानां मधुरैश्चोभिर्मिथ्योपचारैश्च वशीकृतानाम् ।

आशावतां श्रद्धतां च लोके किमर्थिनां वञ्चयितव्यमस्ति ॥ ८१ ॥

अन्यच्च । उपकारिणि विश्रब्धे शुद्धमती यः समाचरति पापम् ।

440 तं जनमसत्यसन्धं भगवति वसुधे कथं वहसि ॥ ८२ ॥

दुर्जनेन समं सख्यं प्रीतिं चापि न कारयेत् ।

उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम् ॥ ८३ ॥

अथवा स्थितिरियं दुर्जनानाम् ।

प्राक् पादयोः पतति खादति पृष्ठमांसं कर्णे कलं किमपि रौति शनैर्बिचिचम् ।

445 छिद्रं निरूप्य सहसा प्रविश्य शङ्कः सर्वं खलस्य चरितं मसकः करोति ॥ ८४ ॥

तथाच । दुर्जनः प्रियवादी च नैतद् विश्वासकारणम् ।

मधु तिष्ठति जिह्वाये हृदि हालाहलं विषम् ॥ ८५ ॥

अथ प्रभाते क्षेपपतिर्लगुडहस्तस्तं प्रदेशं गच्छन् काकेनावलोकितः ।

तमालोक्ष्य काकेनोक्तम् । सखे मृग त्वमात्मानं मृतवत् सन्दर्श्य वातेनोदरं

450 पूरयित्वा पादान् स्तब्धीकृत्य तिष्ठ । अहं तव चक्षुषी चञ्चामि । यदाहं

शब्दं करोमि तदा त्वमुत्थाय सत्वरं पलायिष्यसि । मृगस्तथैव काकवचनेन

स्थितः । ततः क्षेपपतिना हर्षोत्फुल्ललोचनेन तथाविधो मृग आलोकितः ।

आः स्वयं मृतोऽसि । इत्युक्त्वा मृगं बन्धनान्मोचयित्वा पाशान् गृहीतुं

सयत्नो बभूव । ततः काकशब्दं श्रुत्वा मृगः सत्वरमुत्थाय पलायितः ।

455 तमुद्दिश्य तेन क्षेपपतिना क्षिप्तेन लगुडेन शृगालो हतः । तथा चोक्तम् ।

चिभिर्वैषैस्त्रिभिर्मसैस्त्रिभिः पक्षैस्त्रिभिर्दिनैः ।

अत्युत्कटैः पापपुण्यैरिहैव फलमश्नुते ॥ ८६ ॥

अतोऽहं ब्रवीमि भक्षभक्षकयोः प्रीतिरित्यादि । काकः पुनराह ।

भक्षितेनापि भवता नाहारो मम पुष्कलः ।

460 त्वयि जीवति जीवामि चिषयीव इवानघः ॥ ८७ ॥

अन्यच्च । तिरश्चामपि विश्वासो दृष्टः पुण्यैककर्मणाम् ।

सतां हि साधुशीलत्वात् स्वभावो न निवर्तते ॥ ८८ ॥

किञ्च । साधोः प्रकोपितस्यापि मनो नायाति विक्रियाम् ।

न हि तापयितुं शक्यं सागराभस्तृणोल्क्या ॥ ८९ ॥

465 हिरण्यको ब्रूते । चपलस्त्वं चपलेन सह ज्ञेहः सर्वथा न कर्तव्यः ।

तथा चोक्तम् । मार्जारो महिषो मेषः काकः कापुरुषस्तथा ।

विश्वासात् प्रभवन्त्येते विश्वासस्तत्र नोचितः ॥ ९० ॥

किञ्चान्यत् शत्रुपक्षो भवानस्माकम् । उक्तं चैतत् ।

470

शत्रुणा न हि सन्दध्यात् सुखिष्टेनापि सन्धिना ।

सुतप्तमपि पानीयं शमयत्येव पावकम् ॥ ९१ ॥

दुर्जनः परिहर्ष्यो विद्ययालङ्कृतोऽपि सन् ।

मणिना भूषितः सर्पः किमसौ न भयङ्करः ॥ ९२ ॥

यदशक्यं न तच्छक्यं यच्छक्यं शक्यमेव तत् ।

नोदके शकटं याति न च नौर्गच्छति स्थले ॥ ९३ ॥

475

अपरञ्च । महताप्यर्थसारेण यो विश्वसिति शत्रुषु ।

भार्यासु च विरक्तासु तदन्तं तस्य जीवनम् ॥ ९४ ॥

लघुपतनको ब्रूते । श्रुतं मया सर्वम् । तथापि मम चैतावान् सङ्कल्पः

त्वया सह सीदद्यमवश्यं करणीयमिति । नो चेदनाहारेणात्मानं व्यापा-
दयिष्यामि ।

480

तथा हि । मृद्वटवत् सुखभेद्यो दुःसन्धानश्च दुर्जनो भवति ।

सुजनस्तु कनकघटवत् दुर्भेद्यश्चाशु सन्धेयः ॥ ९५ ॥

किञ्च । द्रवत्वात् सर्वलौहानां निमित्तान्मृगपक्षिणाम् ।

भयात्सोभाश्च मूर्खाणां सङ्गतं दर्शनात् सताम् ॥ ९६ ॥

किञ्च । नारिकेलसमाकारा दृश्यन्तेऽपि हि सज्जनाः ।

485

अन्ये वदरिकाकारा वहिरेव मनोहराः ॥ ९७ ॥

अन्यश्च । जेहच्छेदेऽपि साधूनां गुणा नायान्ति विक्रियाम् ।

भङ्गेऽपि हि मृणालानामनुबध्नन्ति तन्तवः ॥ ९८ ॥

अन्यश्च । शुचित्वं त्यागिता शीर्ष्यं सामान्यं सुखदुःखयोः ।

दाक्षिण्यं चानुरक्तिश्च सत्यता च सुहृद्गुणाः ॥ ९९ ॥

490 एतैर्गुणैरुपेतो भवदन्यो मया कः पुमान् प्राप्तव्यः । इत्यादि तद्वचनमाकर्ण्य
हिरण्यको वहिर्निःसृत्याह । आयायितोऽहं भवतामनेन वचनामृतेन ।
तथा द्युक्तम् ।

धर्म्मार्त्तं न तथा सुशीतलजलैः स्नानं न मुक्तावली ।

न श्रीखण्डविलेपनं सुखयति प्रत्यङ्गमण्यर्पितम् ।

495 प्रीत्या सज्जनभाषितं प्रभवति प्रायो यथा चेतसि ।

सद्युक्त्वा च पुरस्कृतं सुकृतिनामाकृष्टिमन्त्रोपमम् ॥ १०० ॥

अन्यच्च । रहस्यभेदो याज्ञा च नैदुर्यं चलचित्तता ।

क्रोधो निःसत्यता द्यूतमेतन्मित्रस्य दूषणम् ॥ १०१ ॥

अनेन वचनक्रमेण तदेकदूषणमपि त्वयि न लक्ष्यते ।

500 यतः पटुत्वं सत्यवादित्वं कथायोगेन बुध्यते ।

अलुब्धत्वमचापल्यं प्रत्यक्षेणावगम्यते ॥ १०२ ॥

अपरञ्च । अन्यथैव हि सौहार्दं भवेत् स्वच्छान्तरात्मनः ।

प्रवर्त्ततेऽन्यथा वाणी शठ्योपहतचेतसः ॥ १०३ ॥

मनस्यन्यद् वचस्यन्यत् कार्यमन्यद् दुरात्मनाम् ।

505 मनस्येकं वचस्येकं कर्मण्येकं महात्मनाम् ॥ १०४ ॥

तद्वदनु भवतोऽभिमतमेव । इत्युक्त्वा हिरण्यको मैत्र्यं विधाय भोजन-

विशेषैश्चायसं सन्तोष्य विवरं प्रविष्टः । वायसोऽपि स्वस्थानं गतः ।

ततः प्रभृति तयोरन्योन्याहारप्रदानेन कुशलप्रश्नैर्द्विभ्रम्भालापैश्च कालो

-तिवर्त्तते । एकदा वायसो हिरण्यकमाह । सखे वायसस्य कष्टतरलभ्या-

510 हारमिदं स्थानं तदेतत् परित्यज्य स्थानान्तरं गन्तुमिच्छामि । हिरण्यको

ब्रूते ।

स्थानभ्रष्टा न शोभन्ते दन्ताः केशा नखा नराः ।

इति विज्ञाय मतिमान् स्वस्थानं न परित्यजेत् ॥ १०५ ॥

काको ब्रूते मिष कापुरुषवचनमेतत् ।

515 यतः । स्थानमुत्सृज्य गच्छन्ति सिंहाः सत्पुरुषा गजाः ।

तथैव निधनं यान्ति काकाः कापुरुषा मृगाः ॥ १०६ ॥

अन्यच्च । को वीरस्य मनस्विनः स्वविषयः को वा विदेशः स्मृतो ।

यं देशं श्रयते तमेव कुरुते बाहुप्रतापार्जितम् ।

यद् दंष्ट्रानखलाकुलप्रहरणः सिंहो वनं गाहते ।

520 तस्मिन्नेव हतद्विपेन्द्ररुधिरैस्तृष्णां हिनत्यात्मनः ॥ १०७ ॥

हिरण्यको ब्रूते मिष क गन्तव्यम् ।

तथाचोक्तं । चलत्येकेन पादेन तिष्ठत्येकेन बुद्धिमान् ।

मासमीक्ष्य परं स्थानं पूर्वमायतनं त्यजेत् ॥ १०८ ॥

वायसो ब्रूते । अस्ति सुनिरूपितस्थानम् । हिरण्यको-वदत् । किं

525 तत् । वायसो ब्रूते । अस्ति दण्डकारण्ये कर्पूरगौराख्यं सरः । तत्र

चिरकालोपार्जितः प्रियसुहृन्मे मन्थराभिधानः कूर्मः सहजधार्मिकः

प्रतिवसति ।

यतः । परोपदेशे पाण्डित्यं सर्वेषां सुकरं नृणाम् ।

धर्मे सुयमनुष्ठानं कस्यचित् तु महात्मनः ॥ १०९ ॥

530 स च मत्स्याहारविशेषैर्मां संवर्द्धयिष्यति । हिरण्यको-प्याह तत् किमचा-

वस्थाय मया कर्त्तव्यम् ।

यतः । यस्मिन् देशे न सन्मानं न वृत्तिर्न च बान्धवाः ।

न च विद्यागमः कश्चित् तं देशं परिवर्जयेत् ॥ ११० ॥

- अपरञ्च । धनिनः श्रोत्रियो राजा नदी वैद्यस्तु पञ्चमः ।
 535 पञ्च यत्र न विद्यन्ते तत्र वासं न कारयेत् ॥ १११ ॥
- अपरञ्च । लोकयात्रा भयं लज्जा दाक्षिण्यं त्यागशीलता ।
 पञ्च यत्र न वर्त्तन्ते न कुर्यात् तत्र संस्थितिम् ॥ ११२ ॥
- अन्यच्च । तत्र मित्रं न वस्तुयं यत्र नास्ति चतुष्टयम् ।
 चतुष्टयादाता च वैद्यश्च श्रोत्रियः सुजला नदी ॥ ११३ ॥
- 540 ततो मामपि तत्र नय । अथ वायसस्तेन मित्रेण सह विचित्रकथालापैः
 सुखेन तस्य सरसः समीपं जगाम । ततो मन्थरो दूरादवलोक्य
 लघुपतनकस्य यथोचितमातिथ्यं विधाय मूषिकस्यातिथिसत्कारं चकार ।
 यतः । गुरुरग्निर्द्विजातीनां वर्णानां ब्राह्मणो गुरुः ।
 पतिरेको गुरुः स्त्रीणां सर्वेषां भ्यागतो गुरुः ॥ ११४ ॥
- 545 वायसोऽवदत् । सखे मन्थर सविशेषपूजामस्मै विधेहि । यतोऽयं
 पुण्यकर्मणां धुरीणः कारुण्यरत्नाकरो हिरण्यको नाम मूषिकराजः ।
 एतस्य गुणस्तुतिं जिह्वासहस्रेण द्वितीयेन यदि सर्पेभ्यः कदाचित् कर्तुं
 समर्थः स्यात् । इत्युक्त्वा चित्रयीवोपाख्यानं वर्णितवान् । मन्थरः
 सादरं हिरण्यकं सम्पूज्याह । भद्रं ते आत्मनो निर्जनवनावस्थानका-
 550 रणमाख्यातुमर्हसि । हिरण्यकोऽवदत् । कथयामि श्रूयताम् । अस्ति
 चम्पकाभिधाना नगरी यत्र परिव्राजका निवसन्ति । तत्र चूडाकर्णो
 नाम परिव्राजकः प्रतिवसति । स च भोजनावशिष्टभिक्षाञ्चसहितं
 भिक्षापात्रं नागदन्तकेऽवस्थाप्य स्वपिति । अहं च तदन्तमुत्सृत्य प्रत्यहं
 भक्षयामि । अनन्तरं तस्य प्रियसुहृद् वीणाकर्णो नाम परिव्राजकः
 555 समायातः । तेन सह नाना कथाप्रसङ्गावस्थितो मम चासार्थं

जर्जरवंशस्त्रयेन चूडाकर्णो भूमिमताडयत् । वीणाकर्ण उवाच । सखे
किमिति मम कथाविरक्तोऽन्यासक्तो भवान् ।

यतः । मुखं प्रसन्नं विमला च दृष्टिः कथानुरागो मधुरा च वाणी ।

क्षेहोऽधिकः सम्भ्रमदर्शनं च सदानुरक्तस्य जनस्य लक्षणम् ॥ ११५

560 अतुष्टिदानं कृतपूर्वनाशनं अमाननं दुश्चरितानुकीर्तनम् ।

कथाप्रसङ्गेन च नामविस्मृतिर विरक्तभावस्य जनस्य लक्षणम् ॥ ११६

चूडाकर्ण उवाच । भद्र नाहं विरक्तः किन्तु पश्यायं मूषिको ममापकारी
सदा पाचस्थं भिक्षान्नं भक्षयति । वीणाकर्णो नागदन्तकमवलोक्याह ।

कथं मूषिकः स्वल्पबलोऽयमेतावद्दूरमुत्पतति तदपि केनापि कारणेन

565 भवितव्यम् ।

तथाचोक्तं । अकस्माद्युवती वृद्धं केशेषाकृष्य चुचति ।

पतिं निर्दयमालिङ्ग्य हेतुरपि भविष्यति । ११७ ।

चूडाकर्णः पृच्छति कथमेतत् । वीणाकर्णः कथयति । अस्ति गौडदेशे
कौशाक्षीनाम नगरी । तस्यां चन्दनदासनामा बणिग् महाधनो निवसति ।

570 तेन पश्चिमे वयसि वर्त्तमानेन कामाधिष्ठितचेतसा धनदर्पाक्षीलावती
नाम बणिक्पुत्री परिणीता । सा च मकरकेतोर्बिजयवैजयन्तीव
यौवनवती बभूव । स च वृद्धपतिस्तस्याः सन्तोषाय नाभवत् ।

यतः । शशिनीव हिमार्त्तानां घर्म्मार्त्तानां रवाविव ।

मनो न रमते स्त्रीणां जरया पीडिते पतौ ॥ ११८ ॥

575 अन्यच्च । पलितेषुपि दृष्टेषु पुंसः का नाम कामिता ।

भैषज्यमिव मन्यन्ते यदन्यमनसः स्त्रियः ॥ ११९ ॥

स च वृद्धपतिस्तस्यामतीवानुरागवान् ।

- यतः । धनाशा जीविताशा च गुर्वी प्राणभृतां सदा ।
 वृद्धस्य तरुणी भार्या प्राणेभ्योऽपि गरीयसी ॥ १२० ॥
- 580 अपिच । नोपभोक्तुं न च त्यक्तुं शक्नोति विषयान् जरी ।
 अस्थि निर्देशनः श्वेव जिह्या लेढि केवलम् ॥ १२१ ॥
- अथ सा लीलावती यौवनदर्पादतिक्रान्तकुलमर्यादा केनापि बणिक्
 पुत्रेण सहानुरागवती बभूव ।
- यतः स्वातन्त्र्यं पितृमन्दिरे निवसतिर्योषोत्सवे सङ्गतिर् ।
 585 गोष्ठीपूरुषसन्निधावनियमो वासो विदेशे तथा ।
 संसर्गः सह पुंशलीभिरसकृद् वृत्तेर्निजायाः क्षतिः ।
 पत्युर्बार्हकमीर्षितं प्रसवनं नाशस्य हेतुः स्त्रियाः ॥ १२२ ॥
- अपरञ्च । पानं दुर्जनसंसर्गः पत्या च विरही-टनम् ।
 स्वप्नश्चान्यगृहे वासो नारीणां दूषणानि षट् ॥ १२३ ॥
- 590 किञ्च । स्थानं नास्ति क्षणो नास्ति नास्ति प्रार्थयिता नरः ।
 तेन नारद नारीणां सतीत्वमुपजायते ॥ १२४ ॥
- अन्यच्च । न स्त्रीणामप्रियः कश्चित् प्रियो वापि न विद्यते ।
 गावस्तृणमिवारण्ये प्रार्थयन्ति नवं नवम् ॥ १२५ ॥
- 595 स्त्रियो हि चपला नित्यं देवानामपि विश्रुतम् ।
 ताश्चापि रक्षिता येषां ते नराः सुखभागिनः ॥ १२६ ॥
- न लज्जा न विनीतात्वं न दाक्षिण्यं न भीरुता ।
 प्रार्थकाभाव एवेति सतीत्वे कारणं स्त्रियाः ॥ १२७ ॥
- अपरञ्च । घृतकुम्भसमा नारी तन्नाङ्गारसमः पुमान् ।
 तस्माद्भृतं च वह्निं च नैकञ्च स्थापयेद्बुधः ॥ १२८ ॥

- 600 अपिच । पिता रक्षति कौमारे भर्ता रक्षति यौवने ।
 पुत्राश्च स्वविरे भावे न स्त्री स्वातन्त्र्यमर्हति ॥ १२९ ॥
 माया स्वप्ना दुहिता वा न विविक्तासनो भवेत् ।
 बलवानिन्द्रिययामो विद्वांसमपि कर्षति ॥ १३० ॥
- एकदा सा लीलावती रत्नावलीकिरणकर्षुरे पर्यङ्के तेन वणिक्पुत्रेण
 605 सह विश्रम्भालापैः सुखासीना तमलक्षितोपस्थितं पतिमवलोक्य सहसा
 उत्थाय केशेषु गृहीत्वा निर्भरमालिङ्ग्य चुचितवती । अचान्तरे जारश्च
 पलायितः ।
 उक्तञ्च । उशना वेद यच्छास्त्रं यच्च वेद बृहस्पतिः ।
 स्वभावेनैव तत्सर्वं स्त्रीबुद्धौ सुप्रतिष्ठितम् ॥ १३१ ॥
- 610 तदालिङ्गनमवलोक्य समीपवर्तिनी कुट्टिन्यचिन्तयत् अकस्मादियमेनं
 आलिङ्गितवतीति । ततस्तया कुट्टिन्या तत्कारणं जारं परिज्ञाय सा
 लीलावती गुप्तेन दण्डेन दण्डिता । अतोऽहं ब्रवीमि अकस्माद्युवती
 वृद्धमित्यादि । मूषिकबलोपस्तम्भेन केनापि कारणेनापि भवितव्यम् ।
 क्षणं विचिन्त्य परिघ्राजकेनोक्तम् । कारणं चापि बाहुल्यार्जनमेव
 615 भविष्यति ।
 यतः । धनवान् बलवान् लोके सर्वः सर्वत्र सर्वदा ।
 प्रभुत्वं धनमूलं हि राज्ञामप्युपजायते ॥ १३२ ॥
 ततः खनिषमादाय तेन परिघ्राजकेन मम विवरं खनित्वा चिरका-
 लोपार्जितं धनं गृहीतम् । ततः प्रत्यहं निजशक्तिहीनः सख्योत्साहरहितः
 620 स्वाहारमप्युत्पादयितुमक्षमः सचासं मन्दं मन्दमुपसर्पेन् चूडाकर्णेनाव-
 लोकितोऽहं । ततस्तेनोक्तम् ।

- अर्थेन बलवान् सर्वः अर्थोन्नवति परिङ्गतः ।
 पश्येनं मूषिकं पापं स्वजातिसमतां गतः ॥ १३३ ॥
- किञ्च । अर्थेन परिहीणस्य पुरुषस्याल्पमेधसः ।
 ६२५ क्रियाः सर्वा विनश्यन्ति यीष्मे कुसरितो यथा ॥ १३४ ॥
- अपरञ्च । यस्यार्थास्तस्य मित्राणि यस्यार्थास्तस्य बान्धवाः ।
 यस्यार्थाः स पुमौल्लोके यस्यार्थाः स तु परिङ्गतः ॥ १३५ ॥
- अन्यञ्च । अपुत्रस्य गृहं शून्यं सन्मित्ररहितस्य च ।
 मूर्खस्य च दिशः शून्याः सर्वशून्या दरिद्रता ॥ १३६ ॥
- ६३० अपिच । दारिद्रान्मरणाच्चापि दारिद्रमवरं स्मृतम् ।
 अल्पक्लेशेन मरणं दारिद्रमतिदुःसहम् ॥ १३७ ॥
- अन्यञ्च । तानीन्द्रियाण्यविकलानि तदेव नाम ।
 सा बुद्धिरप्रतिहता वचनं तदेव ।
 अर्थोष्मणा विरहितः पुरुषः स एव ।
 ६३५ अन्यः क्षणेन भवतीति विचिचमेतत् ॥ १३८ ॥
- एतत् सर्वमाकर्ण्य मयालोचितम् । ममात्रावस्थानमयुक्तम् । इदानीं
 यच्चान्यस्मै एतद्वृत्तान्तकथनं तदप्यनुचितम् ।
 यतः । अर्थेनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च ।
 वञ्चनं चापमानं च मतिमान् न प्रकाशयेत् ॥ १३९ ॥
- ६४० अपिच । आयुर्विषं गृहच्छिद्रं मन्त्रमैथुनभेषजम् ।
 तपोदानापमानं च नव गोप्यानि यत्नतः ॥ १४० ॥
- तथाचोक्तं । अत्यन्तविमुखे दैवे व्यर्थयत्ने च पौरुषे ।
 मनस्विनो दरिद्रस्य वनादन्यत् कुतः सुखम् ॥ १४१ ॥

- अन्यच्च । मनस्वी म्रियते कामं कार्पण्यं न तु गच्छति ।
 645 अपि निर्दोषमायाति नानलो याति शीतताम् ॥ १४२ ॥
- किञ्च । कुसुमस्तवकस्येव द्वे वृक्षी तु मनस्विनः ।
 सर्वेषां मूर्ध्नि वा तिष्ठेद्विशीर्येत वनेऽथवा ॥ १४३ ॥
- यश्चाद्यैव याच्यया जीवनं तदतीव गर्हितम् ।
 यतः । वरं विभवहीनेन प्राणैः सन्तर्पितोऽनलः ।
 650 नोपचारपरिभ्रष्टः कृपणः प्रार्थितो जनः ॥ १४४ ॥
- अन्यच्च । दारिद्र्याद्वियमेति ह्रीपरिगतः सत्त्वात् परिभ्रश्यते ।
 निःसत्त्वः परिभूयते परिभवान्निर्बेदमापद्यते ।
 निर्बुद्धिः शुचमेति शोकनिहतो बुद्ध्या परित्यज्यते ।
 निर्बुद्धिः क्षयमेत्यहो निधनता सर्वोपदामास्पदम् ॥ १४५ ॥
- 655 किञ्च । वरं मौनं कार्यं न च वचनमुक्तं यदनृतम् ।
 वरं क्लेशं पुंसां न च परकलचाभिगमनम् ।
 वरं प्राणत्यागो न च पिशुनवाक्येष्वभिरुचिः ।
 वरं भिक्षाशित्वं न च परधनास्वादनसुखम् ॥ १४६ ॥
- वरं शून्या शाला न च खलु वरो दुष्टवृषभो ।
 660 वरं वेश्या पत्नी न च पुनरनीता कुलवधूः ।
 वरं वासोऽरण्ये न पुनरविवेकाधिपपुरे ।
 वरं प्राणत्यागो न पुनरधमानामुपगमः ॥ १४७ ॥
- अपिच । सेवेव मानमखिलं ज्योत्स्नेव तमो जरेव लावण्यम् ।
 हरिहरकथेव दुरितं गुणशतमप्यर्चिता हरति ॥ १४८ ॥

665 इति विमृश्य तत् किमहं परपिण्डेनात्मानं भोजयामि । कष्टं भो तदपि
द्वितीयं मृत्युद्वारम् ।

यतः । पल्लवयाहि पाण्डित्यं क्रयक्रीतं च मैथुनम् ।
भोजनं च पराधीनं तिस्रः पुंसां विडम्बनाः ॥ १४९ ॥

अन्यच्च । रोगी चिरप्रवासी पराक्षभोजी परावसथशायी ।
670 यज्जीवति तन्मरणं यन्मरणं सोऽस्य विद्यामः ॥ १५० ॥

इत्यालोच्यापि लोभात् पुनरप्यर्थं यहीतुं यहमकरवम् ।
तथाचोक्तं । लोभेन बुद्धिश्चलति लोभो जनयते नृषाम् ।
नृषार्त्तो दुःखमाप्नोति परेष्वेह च मानवः ॥ १५१ ॥
ततो वीणाकर्णेनाहं जर्जरवंशस्वरूपेन ताडितोऽचिन्तयम् ।

675 धनलुब्धो ह्यसन्नुष्टोऽनियतात्माजितेन्द्रियः ।
सर्वा एवापदस्तस्य यस्य तुष्टं न मानसम् ॥ १५२ ॥

तथाच । सर्वाः सम्पत्तयस्तस्य सन्नुष्टं यस्य मानसम् ।
उपानद्गूढपादस्य ननु चर्म्मावृतेव भूः ॥ १५३ ॥

अन्यच्च । सन्तोषामृततृप्तानां यत् सुखं शान्तचेतसाम् ।
680 कुतस्तद् धनलुब्धानामितचेतश्च धावताम् ॥ १५४ ॥

किञ्च । तेनाधीतं श्रुतं तेन तेन सर्वमनुष्ठितम् ।
येनाशाः पृष्ठतः कृत्वा नैराश्रयमवलम्बितम् ॥ १५५ ॥

अपिच । असेवितेश्वरद्वारमदृष्टविरहव्यथम् ।
अनुक्तक्रीववचनं धन्यं कस्यापि जीवनम् ॥ १५६ ॥

685 यतः । न योजनशतं दूरं वाह्यमानस्य नृणाम् ।
सन्नुष्टस्य कर्माग्नेऽप्यर्थं भवति नादरः ॥ १५७ ॥

तद्वच अवस्योचितकार्यपरिच्छेदः श्रेयान् ।

उक्तञ्च । को धर्म्मो भूतदया किं सौख्यमरोगिता जगति जन्तोः ।

कः खेहः सन्नावः किं पाण्डित्यं परिच्छेदः ॥ १५८ ॥

690 तथाच । परिच्छेदो हि पाण्डित्यं यदापन्ना विपद्दशा ।

अपरिच्छेदकर्तृणां विपदः स्युः पदे पदे ॥ १५९ ॥

तथा हि । त्यजेदेकं कुलस्यार्थं मामस्यार्थं कुलं त्यजेत् ।

मामं जनपदस्यार्थं आत्मार्यं पृथिवीं त्यजेत् ॥ १६० ॥

किञ्च महतां स्थानमाश्रित्य फलं कर्म्मोनुसारतः ।

695 हरस्य कण्ठलग्नोऽपि वातं खादति वासुकिः ॥ १६१ ॥

अपरञ्च । पानीयं वा निरायासं स्वाद्वन्नं वा भयोत्तरम् ।

विचार्य खलु पश्यामि तत् सुखं यच्च निर्वृतिः ॥ १६२ ॥

इत्यालोच्याहं निर्जनवनमागतः । यतः ।

वरं वनं व्याघ्रगजेन्द्रसेवितं दुमालयः पद्मफलाबुभक्षणम् ।

700 तृणानि शय्या परिधानवल्कलं न बन्धुमध्ये धनहीनजीवनम् ॥ १६३ ॥

ततोऽस्मत्पुण्योदयादनेन मित्रेणाहं खेहानुवृत्त्यानुगृहीतः । अधुना च

पुण्यबलोदयात् भवदाश्रयः स्वर्गं एव मया प्राप्तः ।

यतः । संसारविषवृक्षस्य द्वे एव मधुरे फले ।

काथामृतरसास्वादः सङ्गमः सज्जनैः सह ॥ १६४ ॥

705 अपरञ्च सङ्गमः केशवभक्तिर्गङ्गाभसि निमज्जनम् ।

असारे खलु संसारे चीणि साराणि भावयेत् ॥ १६५ ॥

मन्थर उवाच ।

- अर्थाः पादरजोपमा गिरिमदीवेगोपमं यौवनं ।
 मानुषं जलबिन्दुलोलचपलं फेनोपमं जीवनम् ।
 710 धर्मे यो न करोति निश्चलमतिः स्वर्गार्गलोद्घाटनं ।
 पञ्चाक्षापहतो जरापरिणतः शोकाग्निना दह्यते ॥ १६६ ॥
- युष्माभिरतिसञ्चयः कृतः । तस्यायं दोषः ।
 शृणु । उपार्जितानां वित्तानां त्याग एव हि रक्षणम् ।
 तडागोदरसंस्थानां परीवाह इवाभिसाम् ॥ १६७ ॥
 715 अन्यच्च । यदधो-धः क्षितौ विस्रं निचखान मितम्पचः ।
 तदधो निलयं गन्तुं चक्रे पन्थानमयतः ॥ १६८ ॥
 यतः । मिजसौख्यं निरुन्धानो यो धनार्जनमिच्छति ।
 परार्थं भारवाहीव क्लेशस्यैव हि भाजनम् ॥ १६९ ॥
 तथाचोक्तम् । दानोपभोगहीनेन धनेन धनिनो यदि ।
 720 पृथ्वीखातनिखातेन धनेन धनिनो वयम् ॥ १७० ॥
 दानभोगविहीनाश्च दिवसा याप्ति यस्य वै ।
 स कर्मकारभस्त्रेव श्वसन्नपि न जीवति ॥ १७१ ॥
 धनेन किं यो न ददाति नाप्नुते बलेन किं यश्च रिपून् न बाधते ।
 श्रुतेन किं यो न च धर्ममाचरोत् किमात्मना यो न जितेन्द्रियो भवेत् ॥ १७२ ॥
 725 अन्यच्च । असम्भोगेन सामान्यं कृपणस्य धने परैः ।
 अस्येदमिति सबन्धो हानौ दुःखेन गम्यते ॥ १७३ ॥
 अपि च । न देवाय न विप्राय न बन्धुभ्यो न चात्मने ।
 कृपणस्य धनं याति वह्निस्तस्करपार्थिवैः ॥ १७४ ॥

तथाचोक्तम् ।

730

दानं प्रियवाक्सहितं ज्ञानमगर्भं क्षमान्वितं शौर्यम् ।

त्यागसहितं च विभं दुर्लभमेतच्चतुर्भद्रम् ॥ १७५ ॥

उक्तञ्च । कर्त्तव्यः सञ्चयो नित्यं कर्त्तव्यो नातिसञ्चयः ।

पश्य सञ्चयशीलोऽसौ धनुषा जम्बुको हतः ॥ १७६ ॥

735

हिरण्यकोऽब्रवीत् कथमेतत् । मन्थरः कथयति । अस्ति कल्याणकटके

भैरवो नाम व्याधः । स च एकदा मांसलुब्धः धनुरादाय विन्ध्याटवीमध्यं

गतः । ततस्तेन व्यापादितं मृगमादाय गच्छता घोराकृतिः शूकरो दृष्टः ।

तेन च व्याधेन मृगं भूमौ निधाय शूकरः शरेण हतः । शूकोणापि

घनघोरगर्जनं कृत्वा मुष्कदेशे हतः स छिन्नदुमवद्भूमौ पपात ।

यतः । जलमग्निं विषं शस्त्रं क्षात्राधी पतनं गिरेः ।

740

निमित्तं किञ्चिदासाद्य देही प्राणैर्विमुच्यते ॥ १७७ ॥

अथ तयोः पादास्फालनेन सर्पोऽपि मृतः । अचाक्नरे दीर्घरावो नाम

जम्बुकः परिभ्रमन्नाहारार्थी तान् मृतान् मृगव्याधसर्पशूकरान् अपश्यत् ।

आलोक्याचिन्तयत् । महन्नोज्यं मे समुपस्थितम् ।

अथवा । अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम् ।

745

सुखान्यपि तथा मन्ये दैवमचातिरिच्यते ॥ १७८ ॥

भवतु एषां मांसिर्मासत्रयं समधिकं भोजनं मे भविष्यति ।

मासमेकं नरो याति द्वौ मासौ मृगशूकरौ ।

अहिरेकं दिनं याति अद्य भक्ष्यो धनुर्गुणः ॥ १७९ ॥

750

ततः प्रथमबुभुक्षायामिदं निःस्वादु कोदण्डाटनील्यनं आयुबन्धनं स्वादा-

मि । इत्युक्त्वा तथाकरोत् । ततश्छिन्ने आयुबन्धने उत्पतितेन धनुषा हृदि

भिन्नः स दीर्घरावः पञ्चत्वं गतः । अतो-हं ब्रवीमि कर्त्तव्यः सञ्चयो नित्यं
इत्यादि ।

तथाच । यद् ददाति यदस्नाति तदेव धनिनो धनम् ।

अन्ये मृतस्य क्रीडन्ति दारैरपि धनैरपि ॥ १८० ॥

755 इदानीं किमतिक्रान्तोपवर्णनेन ।

यतः । नाप्राप्यमभिवाञ्छन्ति नष्टं नेच्छन्ति शोचितुम् ।

आपत्स्वपि न मुष्यन्ति नराः पण्डितबुद्धयः ॥ १८१ ॥

तत् सखे सर्वदा त्वया सोत्साहेन भवितव्यम् ।

यतः । शास्त्राख्यधीत्यापि भवन्ति मूर्खा यस्तु क्रियावान् पुरुषः स विद्वान् ।

760 सुचिन्तितं चौषधमातुराणां न नाममात्रेण करोत्यरोगम् ॥ १८२ ॥

अन्यच्च ।

न स्वल्पमप्यध्यवसायभीरोः करोति विज्ञानविधिर्गुणं हि ।

अन्धस्य किं हस्ततलस्थितोऽपि प्रकाशयत्यर्थमिह प्रदीपः ॥ १८३ ॥

तद्वच सखे दशाविशेषे शान्तिः करणीया ।

765 सुखमापतितं सेवेदुःखमापतितं तथा ।

चक्रवत् परिवर्त्तन्ते दुःखानि च सुखानि च ॥ १८४ ॥

अपरञ्च । निपानमिव मण्डूकाः सरः पूर्णमिवाण्डजाः ॥

सोद्योगं नरमायान्ति विवशाः सर्वसम्पदः ॥ १८५ ॥

अपिच । उत्साहसम्पन्नमदीर्घसूचं क्रियाविधिज्ञं व्यसनेष्वयुक्तम् ।

770 शूरं कृतज्ञं हृदसौहृदं च लक्ष्मीः स्वयं याति निवासहेतोः ॥ १८६ ॥

विशेषतश्च । विनाप्यर्थधीरः स्पृशति बहुमानोन्नतिपदं ।

समायुक्तोऽर्थैः परिभवपदं याति कृपणः ।

स्वभावादुद्धृतां गुणसमुदयावाप्तिविषयां ।
द्युतिं सैर्हीं किं श्वा धृतकनकमालोऽपि लभते ॥ १८७ ॥

१७५ किञ्च ।

धनवानिति हि मदस्ते किं गतविभवो विषादमुपयासि ।

करनिहितकन्दुकसमाः पातोत्पाता मनुष्याणाम् ॥ १८८ ॥

अपरञ्च । अभ्यङ्गाया खलप्रीतिर्नैवशस्यानि योषितः ।

किञ्चित्कालोपभोग्यानि यौवनानि धनानि च ॥ १८९ ॥

१८० अन्यञ्च । वृत्त्यर्थं नातिचेष्टेत सा हि धात्रैव निर्मिता ।

गर्भादुत्पतिते जन्तौ मातुः प्रसवतः स्तनौ ॥ १९० ॥

सखे । येन शुक्लीकृता हंसाः शुकाश्च हरितीकृताः ।

मयूराश्चिचिता येन स ते वृत्तिं विधास्यति ॥ १९१ ॥

अपरं च सतां रहस्यं शृणु मित्र ।

१८५

जनयन्त्यर्ज्जने दुःखं तापयन्ति विपत्तिषु ।

मोहयन्ति च सम्पत्तौ कथमर्थाः सुखावहाः ॥ १९२ ॥

अपरञ्च । धर्मार्थं यस्य वित्तेहा वरं तस्य निरीहता ।

प्रक्षालनाच्च पङ्कस्य दूरादस्पर्शनं वरम् ॥ १९३ ॥

यतः । यथा ह्यामिषमाकाशे पक्षिभिः श्वापदैर्भुवि ।

१९०

भक्ष्यते सलिले मत्स्यैस्तथा सर्वत्र वित्तवान् ॥ १९४ ॥

अन्यञ्च । राजतः सलिलादग्नेश्चौरतः स्वजनादपि ।

भयमर्थवतां नित्यं मृत्योः प्राणभृतामिव ॥ १९५ ॥

तथा हि । जन्मनि क्लेशबहुले किञ्च दुःखमतः परम् ।

इच्छासम्पद् यतो नास्ति यचेच्छा न निवर्त्तते ॥ १९६ ॥

795 अन्यच्च भ्रातः शृणु ।

धनं तावदसुलभं लब्धं कृच्छ्रेण पास्यते ।

लब्धनाशो यथा मृत्युस्तस्मादेतन्न चिन्तयेत् ॥ १९७ ॥

तृष्णा हि चेत् परित्यक्ता को दरिद्रः क ईश्वरः ।

तस्याश्चेत् प्रसरो दत्तो दास्यं च शिरसि स्थितम् ॥ १९८ ॥

800 अपरञ्च । यद्यदेव हि वाञ्छेत ततो वाञ्छा प्रवर्त्तते ।

प्राप्त एवार्थतः सोऽर्थो यतो वाञ्छा निवर्त्तते ॥ १९९ ॥

किं बहुना । विश्रम्भालापैः मयैव सहाय कालो मीयताम् ।

यतः । आमरणान्ताः प्रणयाः कोपास्तत्क्षणभङ्गुराः ।

परित्यागाश्च निःसङ्गा भवन्ति हि महात्मनाम् ॥ २०० ॥

805 इति श्रुत्वा लघुपतनको ब्रूते । धन्योऽसि मन्यर सर्वदाश्रयणीयोऽसि ।

यतः । सन्त एव सतां नित्यमापदुद्धरणक्षमाः ।

गजानां पङ्कमग्नानां गजा एव धुरन्धराः ॥ २०१ ॥

तथा च ।

गुणिनि गुणज्ञो रमते नागुणशीलस्य गुणिनि परितोषः ।

810 अलिरेति वनात् कमलं न हि भेकस्त्वेकवासोऽपि ॥ २०२ ॥

अपरञ्च ।

श्लाघ्यः स एको भुवि मानवानां स उत्तमः सत्पुरुषः स धन्यः ।

यस्यार्थिनो वा शरणागता वा नाशाविभिन्ना विमुखाः प्रयान्ति ॥ २०३ ॥

तदेवं ते स्वेच्छाहारविहारं कुर्वाणाः सन्तुष्टाः सुखं निवसन्ति । अथ

815 कदाचिच्चिन्ताङ्गनामा मृगः केनापि चासितस्तथागत्य मिलितः । ततः

पश्चादायान्तं भयहेतुं सम्भाष्य मन्यरो जलं प्रविष्टो मूषिकश्च विवरं गत

उडूयमानो काको वृक्षायमारुहः । ततो लघुपतनकेन सुदूरं निरूप्य
भयहेतुर्न कोऽप्यवलोकितः । पश्चादागत्य पुनः सर्वे मिलित्वोपविष्टाः ।
मन्थरेणोक्तम् । भद्रं मृग कुशलं ते । स्वेच्छया उदकाद्याहारोऽनुभूयताम् ।
820 अत्रावस्थानेन वनमिदं सनाथीक्रियताम् । चिषाङ्गो ब्रूते । लुब्धकचा-
सितोऽहं भवतां शरणमागतः ।

यतः । लोभाद्वाथ भयाद्वापि सन्यजेच्छरणागतम् ।

ब्रह्महत्यासमं तस्य पापमाहुर्मनीषिणः ॥ २०४ ॥

ततश्च भवन्निः सह मिषत्वमिच्छामि । हिरण्यकोऽवदत् मिषत्वं तावद्
825 स्माभिः सहायत्नेन निष्पन्नमेव भवतः ।

यतः । औरसं कृतसम्बन्धं तथा वंशक्रमागतम् ।

रक्षितं व्यसनेभ्यश्च मिषं ज्ञेयं चतुर्विधम् ॥ २०५ ॥

तदथ स्वगृहनिर्भिषेकेण स्थीयताम् । तच्छ्रुत्वा मृगः सानन्दः कृतस्वेच्छाहारः
पानीयं पीत्वा जलासन्नतरुछायायामुपविष्टः ।

830 यतः । कूपोदकं वटच्छाया श्यामा स्त्री इष्टकागृहम् ।

शीतकाले भवेदुष्णं उष्णकाले च शीतलम् ॥ २०६ ॥

अथ मन्थरो ब्रूते । सखे मृग केन चासितोऽसि । अस्मिन् निर्जने वने
कदाचित् किं व्याधाः सञ्चरन्ति । मृगेणोक्तम् । अस्ति कलिङ्गविषये
रुक्माङ्गदो नाम नृपतिः । स च दिग्विजयक्रमेणागत्य चन्द्रभागानद्री-
835 तीरे समावासितकटको वर्त्तते । प्रातश्च तेनापागत्य कर्पूरसरःसमीपे
भवितव्यम् । इति व्याधानां मुखात् किम्वदन्ती श्रूयते । तदत्रापि
प्रातरवस्थानं भयहेतुकमित्यालोच्य वक्ष्ये कार्यं तथारभ्यताम् । तच्छ्रुत्वा
कूर्मः सभयमाह । जलाशयान्तरं गच्छामि । काकमृगावपि उक्तवन्तावेवं

अस्तु । हिरण्यको विमृश्याव्रवीत् । पुनर्जलाशये प्राप्ते मन्यरस्य कुशलम् ।

840 स्थले गच्छतः को विधः ।

यतः । अम्भांसि जलजनूनां दुर्गे दुर्गनिवासिनाम् ।

स्वभूमिश्च पदातीनां राज्ञां सैन्यं परं बलम् ॥ २०७ ॥

सखे लघुपतनक अनेनोपदेशेन तथा भविष्यति ।

स्वयं वीक्ष्य यथा वध्वाः पीडितं स्तनकुट्टमलम् ।

845 बणिक्पुत्रो-भवद्दुःखी त्वं तथैव भविष्यसि ॥ २०८ ॥

त ऊचुः कथमेतत् । हिरण्यकः कथयति । अस्ति कान्यकुब्जविषये राजा

वीरसेनो नाम । तेन वीरपुरनाम्नि नगरे तुङ्गवलो नाम राजपुत्रो

युवराजः कृतः । स च महाधनस्तरुणः एकदा स्वनगरं भ्राम्यन्नतिप्रौढ-

यौवनां लावण्यवतीं नाम बणिक्पुत्रवधूम् आलोकयामास । ततः

850 स्वहर्म्यं गत्वा स्मराकुलितमतिस्तस्याः कृते दूर्तीं प्रेषितवान् ।

यतः । सन्मार्गे तावदास्ते प्रभवति पुरुषस्तावदेवेन्द्रियाणाम् ।

लज्जां तावद्विधत्ते विनयमपि समालक्षते तावदेव ।

भूचापाकृष्टमुक्ताः श्रवणपथगता नीलपद्माणि एते ।

यावल्लीलावतीनां न हृदि परिणता दृष्टिवाणाः पतन्ति ॥ २०९ ॥

855 सापि लावण्यवती तदवलोकनक्षणात् प्रभृति स्मरशरप्रहारजर्जरितहृदया
तदेकचित्ताभवत् ।

तथाचोक्तं । असत्यं साहसं माया मात्सर्यं चातिलुब्धता ।

निर्गुणत्वमशौचत्वं स्त्रीणां दोषाः स्वभावजाः ॥ २१० ॥

अथ दूर्तीवचनं श्रुत्वा लावण्यवत्युवाच । अहं पतिव्रता परपुरुषस्पर्श-

860 माचमपि न करोमि ।

यतः । सा भार्या या गृहे दक्षा सा भार्या या प्रजावती ।
सा भार्या या पतिप्राणा सा भार्या या पतिव्रता ॥ २११ ॥
कोकिलानां स्वरं रूपं नारीरूपं पतिव्रतम् ।
विद्या रूपं कुरूपाणां क्षमा रूपं तपस्विनाम् ॥ २१२ ॥

865 अन्यच्च । न सा भार्येति वक्तव्या यस्यां भर्ता न तुष्यति ।
अग्निसाक्षिकमर्यादो भर्ता हि शरणं स्त्रियाः ॥ २१३ ॥
ततो यद्यदादिशति मे प्राणेश्वरस्तदेवाहमविचारितं करोमि । दूत्योक्तं
सत्यमेतत् । लावण्यवत्युवाच सत्यमेवैतत् । ततो सर्वमेव दूत्या गत्वा
तुङ्गबलस्याये निवेदितम् । तच्छ्रुत्वा तुङ्गबलो-वदत् स्वामिनानीय
870 समर्पयितव्येति कथमेतच्छक्यम् । कुट्टिन्याह । उपायः क्रियताम् ।
तथाचोक्तम् । उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः ।

शृगालेण हतो हस्ती गच्छता पङ्कवर्त्मना ॥ २१४ ॥
राजपुत्रः पृच्छति कथमेतत् । सा कथयति अस्ति ब्रह्मारण्ये कर्पूरतिलको
नाम हस्ती । तमवलोक्य सर्वे शृगालाश्चिन्तयन्ति । यद्ययं केनाप्युपायेन
875 क्षियते तदास्माकमेतद्देहेन मासचतुष्टयस्य स्वेच्छाभोजनं भविष्यति ।
तत्र एकेन वृद्धशृगालेण प्रतिज्ञातम् । मया बुद्धिप्रभावादस्य मरणं
साधयितव्यम् । अनन्तरं स वञ्चकः कर्पूरतिलकसमीपं गत्वा साष्टाङ्गपातं
प्रणम्योवाच देव हृष्टिप्रसादं कुरु । हस्ती ब्रूते कस्त्वं कुतः समायातः ।
सो-वदत् । जम्बुको-हं सर्वैर्वेनवासिभिः पशुभिर्मिलित्वा भवत्सकाशं
880 प्रस्थापितः । यद्विना राज्ञा अवस्थातुं न युक्तम् । तदचाटवीराज्ये-भिषेकुं
भवान् सर्वस्वामिगुणोपेतो निरूपितः ।

यतः । कुलाचारजनाचरितिशुद्धः प्रतापवान् ।
धार्मिको नीतिकुशलः स स्वामी युज्यते भुवि ॥ २१५ ॥

अपरञ्च पश्य ।

885 राजानं प्रथमं विन्देत् ततो भार्यां ततो धनम् ।
राजन्यसति लोके-स्मिन् कुतो भार्या कुतो धनम् ॥ २१६ ॥

अन्यच्च । पर्जन्य इव भूतानामाधारः पृथिवीपतिः ।
विकले-पि हि पर्जन्ये जीयते न तु भूपतौ ॥ २१७ ॥

किञ्च । नियतविषयवर्त्ती प्रायशो दण्डयोगाज् ।
890 जगति परवशे-स्मिन् दुर्लभः साधुवृत्तः ।
कृशमपि विकलं वा व्याधितं बाधनं वा ।
पतिमपि कुलनारी दण्डभीत्याभ्युपैति ॥ २१८ ॥

तद्यथा लग्नवेला न चलति तथा कृत्वा सत्वरमागम्यतां देवेन । इत्युक्त्वा
उत्थाय चलितः । ततो-सौ राज्यलोभाकृष्टः कर्पूरतिलकः शृगालवर्त्मना
895 धावन् महापङ्के निमग्नः । हस्तिनोक्तम् । सखे शृगाल किमधुना विधेयं
महापङ्के पतितो-हम् । शृगालेण विहस्योक्तम् । देव मम पुछाये हस्तं
दक्षोत्तिष्ठ । यस्य वचसि त्वया विश्वासः कृतः तस्य फलमेतत् ।
तथा चोक्तम् । यदा सात्सङ्गरहितो भविष्यसि भविष्यसि ।

तदासज्जनगोष्ठीषु पतिष्यसि पतिष्यसि ॥ २१९ ॥

900 ततो महापङ्के निमग्नो हस्ती शृगालैर्भक्षितः । अतो-हं ब्रवीमि उपायेन
हि यच्छक्यमित्यादि । ततः कुट्टिन्युपदेशेन तं चारुदत्तनामानं बणिकपुत्रं
स राजपुत्रः सेवकं चकार । ततो-सौ तेन सर्वविश्वासकार्येषु नियोजितः ।
एकदा तेन राजपुत्रेण ज्ञातानुलिप्तेन कनकालङ्कारधारिणोक्तम् । मया

मासमेकं यावन्नौरीव्रतं कर्त्तव्यम् । तदद्याव्य प्रतिरात्रमेकां कुलकन्यां
 905 युवतीमानीय समर्पय । सा मया यथोचितेन विधिना पूजयितव्या ।
 ततः स चारुदत्तस्तथाविधां तरुणीमानीय समर्पयति । पश्चात् प्रह्वः
 किमयं करोतीति निरूपयति । स च तुङ्गबलस्तां युवतीमस्पृशन्नेव
 दूराद्वस्त्रालङ्कारगन्धचन्दनैः सम्पूज्य रक्षकं दत्त्वा प्रस्थापयति । अथ
 बणिकपुत्रेण तद् दृष्टोपजातविश्वामित्रेण लोभाकृष्टमनसा स्ववधूः समा-
 910 नीय समर्पिता । स च तुङ्गबलस्तां हृदयप्रियां लावण्यवतीं विज्ञाय
 ससम्भ्रमुत्थाय निर्दयमालिङ्गमानन्दोन्मीलितलोचनः पर्यङ्के तया सह
 विललास । तदालोक्य बणिकपुत्रश्चिबलिखित इव इतिकर्त्तव्यतामूढः परं
 विषादमुपागतः । अतो-हं ब्रवीमि स्वयं वीक्ष्येत्यादि । तथा त्वयापि भवि-
 तव्यमिति । ततस्तद्वचनमवधीर्य महता भयेन मन्थरो जलाश्रयमुत्सृज्य
 915 चलितः । ते-पि हिरण्यकादयस्तमनुगच्छन्ति । ततः स्थले गच्छन् केनापि
 व्याधेन वनं पर्यटता स मन्थरः प्राप्तः । प्राप्य तं गृहीत्वा उत्थाप्य धनुषि बद्ध्वा
 क्षुत्पिपासाकुलः स्वगृहाभिमुखं चलितः । अथ ते मृगवायसमूषिकाः परं
 विषादमुपगतवन्तस्तमनुजग्मुः । ततो हिरण्यको विलपति ।

एकस्य दुःखस्य न यावदन्तं गच्छाम्यहं पारमिवार्षेवस्य ।

920 तावद्वितीयं समुपस्थितं मे छिद्रेषुनर्था बहुलीभवन्ति ॥ २२० ॥

स्वभावजं तु यन्मिषं भाग्येनैवाभिजायते ।

तदकृषिमसौहार्दमापात्सुपि न मुञ्चति ॥ २२१ ॥

न मातरि न दारेषु न सोदर्ये न चात्मजे ।

विश्वामित्रस्तद्वचः पुंसां यावन्मिषे स्वभावजे ॥ २२२ ॥

925 इति मुहुर्विचिन्त्य अहो मे दुर्दैवम् ।

यतः । स्वकर्मसन्तानविचेष्टितानि कालान्तरावृत्तिशुभाशुभानि ।
इहैव दृष्टानि मयैव तानि जन्मान्तराणीव दशान्तराणि ॥ २२३

अथवा । कायः सन्निहितापायः सम्पदः पदमापदाम् ।

समागमाः सापगमाः सर्वमुत्पादि भङ्गुरम् ॥ २२४ ॥

930 पुनर्विमृश्याह । शोकारातिभयपाणं प्रीतिविश्रम्भभाजनम् ।

केन रत्नमिदं सृष्टं मिषमित्यक्षरद्वयम् ॥ २२५ ॥

किञ्च । मिषं प्रीतिरसायनं नयनयोरानन्दनं चेतसः ।

पाषं यत् सुखदुःखयोः सह भवेन्मिषेण तद् दुर्लभम् ।

ये चान्ये सुदृढः समृद्धिसमये द्रव्याभिलाषाकुलास् ।

935 ते सर्वेच मिलन्ति तत्त्वनिकषयावा तु तेषां विपत् ॥ २२६ ॥

इति बहु विलप्य हिरण्यकचिषाङ्गलघुपतनकावाह । यावदयं व्याधो
वनाब्ज निःसरति तावन्मन्थरं मोचयितुं यत्नः क्रियताम् । तावूचतुः
सत्वरं कार्यमुच्यताम् । हिरण्यको ब्रूते । चिषाङ्गो जलसमीपं गत्वा
मृतमिव आत्मानं दर्शयतु काकश्च तस्योपरि स्थित्वा चञ्चा किमपि

940 लिखतु । नूनमनेन लुब्धकेन तच्च कछपं परित्यज्य मृगमांसार्थिना
सत्वरं गन्तव्यम् । ततोऽहं मन्थरस्य बन्धनं छेत्स्यामि । चिषाङ्गलघुपत-

नकाभ्यां शीघ्रं गत्वा तथानुष्ठिते सति स व्याधः श्रान्तः पानीयं पीत्वा
तरोरधस्तादुपविष्टः तथाविधं मृगमपश्यत् । ततः कर्त्तरिकामादाय
प्रदृष्टमना मृगान्तिकं चलितः । अचाक्रे हिरण्यकेनागत्य छिन्नबन्धनः

945 स कूर्मः सत्वरं जलाशयं प्रविष्टः । स मृग आसन्नं तं व्याधं विलोक्य
उत्थाय पलायितः । प्रत्यावृत्य लुब्धको यावत् तरुतलमायाति तावत्
कूर्ममपश्यन्नचिन्तयत् । उचितमेवैतत् ममासमीक्ष्यकारिणः ।

- यतः । यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते ।
 ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव हि ॥ २२७ ॥
- 950 ततो सौ स्वकर्मवशान्निराशः कटकं प्रविष्टः ।
 कर्त्तव्यानि च मिषाणि दुर्बलानि बलानि च ।
 पश्य कूर्मपतिर्बद्धो मूषिकेण विमोचितः ॥ २२८ ॥
- मन्थरादयश्च सर्वे मुक्तापदः स्वस्थानं गत्वा यथासुखमास्थिताः । अथ
 राजपुत्रैः सानन्दमुक्तम् । सर्वे श्रुतवन्तः सुखिनो वयम् । सिद्धं नः
 955 समीहितम् । विष्णुशर्म्मावाच । एतावद्भवतामभिलषितं सम्पन्नम् ।
 अपरमपीदमस्तु ।
 मित्रं प्राप्तुं सज्जना जनपदैः लक्ष्मीः समालभ्यताम् ।
 भूपालाः परिपालयन्तु वसुधां शश्वत् स्वधर्मे स्थिताः ।
 आस्तां मानसतुष्टये सुकृतिनां नीतिर्नवोदेव वः ।
 960 कल्याणं कुरुतां जनस्य भगवांश्चन्द्रार्च्चूडामणिः ॥ २२९ ॥

इति हितोपदेशे मिषलाभो नाम

प्रथमकथासङ्ग्रहः

समाप्तः

।

TRANSLATION
OF
THE PREFACE.

TRANSLATION
OF
THE PREFACE.

Śrī viśveśvarāya namaḥ.

H I T O P A D E Ś A H.

ĀDYAH ŚLOKAH.

Siddhiḥ sādhye satām astu, prasādāt tasya dhūrjateḥ :
Jāhnavī-phena-lekheṇa, yan-múrdhni śaśinah kalā.

DWITÍYAH ŚLOKAH.

Śruto hitopadeśo 'yam, páṭavan sanskrítoktishu :
Váchán sarvatra vaichitryan, níti-vidyán dadāti cha.

TŘITÍYAH ŚLOKAH.

Ajarámaravat prágyo, vidyám arthan cha chintayet :
Grihíta iva keśeshu, mṛityuná dharmmam ácharet.

CHATURTHAH ŚLOKAH.

Sarvva-dravyeshu vidyaiva, dravyam áhur anuttamam :
Aháryyatwád anarghyatwád, akshayatwách cha sarvvadā.

PANCHAMAH ŚLOKAH.

Sanggamayati vidyaiva, níchagápi naran sarit,
Samudram iva durdharshan, nṛipam bhágyam atah param.

Reverence to the Lord of the Universe !

SALUTARY INSTRUCTION.

FIRST VERSE.

MAY success, in all that may be effected, attend the good, through the favour of that *Dhúrjjati* (ŚIVA), on whose brow 'shines' a digit of the moon, like a streak of the foam of *Jáhnaví* !

SECOND VERSE.

This 'work' called *Hitopadeśa* (good advice), when heard, gives skill in *Sanskrit* words, variety in language universally, and knowledge of Polity.

THIRD VERSE.

A wise man should contemplate knowledge and wealth as if 'he were' undecaying and immortal. He should follow Duty as 'if he were' seized by the hair of his head by Death (as if he had not an instant to lose).

FOURTH VERSE.

'The wise' have said: Knowledge is the best thing amongst all things; from its not being liable to be stolen, from its not being purchaseable, from its being imperishable.

FIFTH VERSE.

As a descending river causes 'its waters' to mix with the ocean; so Knowledge brings a man into association with the monarch who is difficult of approach: and thence results exceeding prosperity.

H

SHASHŪTHAH ŚLOKAH.

Vidyā dadāti vinayam, vinayād yāti pātratām :
Pātratwād dhanam āpnoti, dhanād dharman tatah sukham.

SAPTAMAH ŚLOKAH.

Vidyā śāstran cha śāstran cha, dwe vidye pratipattaye :
Ādyā hāsyāya vṛiddhatwe, dwitīyā 'driyate sadā.

ASHTĀMAH ŚLOKAH.

Yan nave bhājane lagnah, sanskāro nānyathā bhavet :
Kathā-chhalena bālānān, nītis tad iha kathyate.

NAVAMAH ŚLOKAH.

Mitra-lābhah, suhṛd-bhedo, vighraha sandhir eva cha :
Panchatantrāt tathānyasmād, granthād ākrishya likhyate.

Asti bhāgīrathī-tīre pātaliputra-nāmadheyan nagaram. Tatra sarvva-swāmi-
guṇopetah sudarsano nāma narapatir āsīt. Sa bhūpatir ekadā kenāpi paṭhyamānan
śloka-dwayan śuśrāva.

DAŚAMAH ŚLOKAH.

Aneka-sanśayochchhedi, parokshārthasya darśanam :
Sarvvasya lochanan śāstram, yasya nāstyandha eva sah.

SIXTH VERSE.

Knowledge gives discretion. Through discretion, 'a man' attains fitness 'for employment.' By fitness, he acquires wealth. With wealth he gains 'religious' merit. Through 'religious' merit, 'final' felicity.

SEVENTH VERSE.

Knowledge is 'skill' in arms and books. Those two 'kinds of' knowledge are for the purpose of 'acquiring' reputation. The first is ridiculous in old age; the second is respectable always.

EIGHTH VERSE.

Since the pattern impressed on a new 'earthen' vessel cannot ever be otherwise; therefore, under the pretext of fables, Polity is here explained for (the purpose of making an indelible impression on) youth.

NINTH VERSE.

Acquisition of friends—Separation of friends—War, and also Peace—'each' is here written; having been extracted from the *Pancha Tantra*, and any other 'similar' book.

There is on the bank of the *Bhágíraṭhí*, a city of the name of *Pátaliputra*. And there was in it a king by name *Sudarśana*, endowed with all princely virtues. That king once overheard 'these' two stanzas being recited by some person :

TENTH VERSE.

The eradicator of many doubts, the exhibition of invisible objects, the eye of all, is Learning. He, of whom it is not, is blind.

EKÁDAŚAH ŚLOKAH.

Youvanan dhana-sampattiḥ, prabhutvam avivekatā :
Ekaikam apy' anarthāya, kimu yatra chatuṣṭayam.

Ity' ākarṇyātmanah putrānām, anadhigata-śāstrānām, nityam unmārga-gāminām,
śāstrā 'nanuśṭhānenodwigna-manāḥ, sa rājā chintayāmāsa.

DWÁDAŚAH ŚLOKAH.

Ko 'rthah putreṇa jātena, yo na vidwān na dhārmikah :
Kāṇena chakṣuṣhā kim vā, chakṣuḥ pidaiva kevalam.

TRAYODAŚAH ŚLOKAH.

Ajāta-mṛita-mūrkhānām, varam adyou na chāntimah :
Sakṛid duḥkhakarāvadyā, vantiṃ tu pade pade.

CHATURDAŚAH ŚLOKAH.

Kincha : Sa jāto yena jātena, yāti vanśah samunnatim :
Parivarttini sansāre, mṛitah ko vā na jāyate.

PANCHADAŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha : Guṇi-gaṇa-gaṇan-ārambhe, na patati kṛhīṇī sa sambhramād yasya :
Tenāmbā yadi sutinī, vada bandhyā kīḍṛīṣī bhavati.

SHODÁŚAH ŚLOKAH.

Apicha : Dāne tapasi śouryye cha, yasya na prathitam manah :
Vidyāyām artha-lābhe cha, mātūr uchchāra eva sah.

ELEVENTH VERSE.

Youth, abundance of riches, authority, inconsiderateness; each singly
(tends) to disadvantage: how much more so, where all four 'combine'!

Having heard this, the king, distressed in mind by the disregard of learning of
his sons, who were unread in learned writings and ever following improper
courses, reflected:

TWELFTH VERSE.

What benefit 'accrues' by a son 'being' born, who is neither
learned nor virtuous? What 'is the use of' an eye that is sightless?
Such an eye is trouble merely.

THIRTEENTH VERSE.

Of a son unborn, or dead, or a fool; better the two first, and not
the last. The two first inflict sorrow once: the last, perpetually.

FOURTEENTH VERSE.

For: He is born, by whom, when born, the family attaineth exaltation.
In the revolving world, who that dies is not born 'again'?

FIFTEENTH VERSE.

Again: In beginning to enumerate a company of persons of merit, if
the chalk does not fall from haste (in the person who makes out
the list to inscribe the name) of a man; then, if the mother 'who
bore him' is made the mother of a son by him; say, what woman
is barren?

SIXTEENTH VERSE.

Verily: He, whose mind is not intent upon liberality, piety, heroism, know-
ledge, or acquiring wealth; he, verily, is but his mother's excrement.

SAPTADAŚĀH ŚLOKAH.

Aparancha : Varam eko guṇī putro, na cha mūrkhā-śatair api :
Ekaś chandras tamo hanti, na cha tārā-gaṇair api.

ASHTĀDAŚĀH ŚLOKAH.

Puṇya-tīrthe kṛitam yena, tapah kwāpy' ati dushkaram :
Tasya putro bhaved vaśyah, samṛiddho dhārmīkah sudhīh.

EKONAVINŚĀH ŚLOKAH.

Tathā choktam :

Arthāgamo nityam arogitā cha, priyā cha bhāryyā priya-vādinī cha :
Vaśyaś cha putro 'rtha-karī cha vidyā, shad jāva-lokeshu sukhāni rājan.

VINŚĀH ŚLOKAH.

Ko dhanyo bahubhih putraih, kuśūla-pūraṇ-ādhakaih :
Varam ekah kulālambī, yatra viśrūyate pitā.

EKA VINŚĀH ŚLOKAH.

Ṛina-karttā pitā śatrur, mātā cha vyabhichārīnī :
Bhāryyā rūpavatī śatruḥ, putrah śatrur apāṇḍitah.

DWĀ VINŚĀH ŚLOKAH.

Anabhyāse visham vidyā, ajīrṇe bhojanam visham :
Vishan sabhā daridrasya, vṛiddhasya taruṇī visham.

SEVENTEENTH VERSE.

Moreover: A talented son is a blessing. 'There is no benefit' by hundreds of fools. One moon disperses the darkness. 'It is not dispersed' by hosts of stars.

EIGHTEENTH VERSE.

The son of him by whom some very arduous devotion has been performed at a holy place of pilgrimage, will be submissive, fortunate, virtuous, and wise.

NINETEENTH VERSE.

So also it is said:

Accession of wealth, constant freedom from sickness, a beloved wife, a sweet-spoken wife, an obedient son, and wealth-acquiring knowledge, are six 'sources of' happiness, in the world of living beings.

TWENTIETH VERSE.

Who is made fortunate by many sons—'mere empty' measures filling up a granary? Better is one who supports his family, by whom his father is renowned.

TWENTY-FIRST VERSE.

A father who incurs debt is an enemy: and so is a mother who is of loose conduct. A wife possessed of beauty is an enemy. An enemy is an unlearned son.

TWENTY-SECOND VERSE.

Knowledge, if neglected, is poison. Food, if indigested, is poison. A court is the poison of a poor man. The poison of an old man is a young wife.

TRAYOVINŚAH ŚLOKAH.

Yasya tasya prasūto'pi, guṇavān pūjyate narah :
 Dhanur vanśa-viśuddho'pi, nirguṇah king karishyati.

CHATURVINŚAH ŚLOKAH.

Hāhā putraka nādhīta, sugataitāsu rātrishu :
 Tena twam vidushām madhye, pangke gour iva sīdasi.

Tat katham idānīm ete mama putrá guṇavantah kriyantām.

PANCHAVINŚAH ŚLOKAH.

Khāra-nidrā-bhaya-maithunan cha, sāmānyam etat paśubhir narānām :
 Dharmmo hi teshām adhiko viśesho, dharमेना हिनह पाशुभिः समानह.

ŚHAḌVINŚAH ŚLOKAH.

Yatah : Dharmmārtha-kāma-mokshānām, yasyaiko'pi na vidyate :
 Aja-gala-stanasyeva, tasya janma nirarthakam.

SAPTAVINŚAH ŚLOKAH.

Yachchochyate :
 Āyuh karma cha vitta cha, vidyā nidhanam eva cha :
 Panchaitānyapi sṛijyante, garbhasthasyaiva dehinah.

AṢṬĀVINŚAH ŚLOKAH.

Kincha : Avaśyam bhāvino bhāvā, bhavanti mahatām api :
 Nagnatwan nīlakanthasya, mahāhi-śayanang hareh.

TWENTY-THIRD VERSE.

That man is honoured, of whom a son 'has been born' possessed of 'excellent' qualities. What can a bow—though faultless as to the cane—if it be stringless, effect?

TWENTY-FOURTH VERSE.

Alas, O son! who hast passed these nights unstudying and careless. Therefore in the midst of the wise thou despondest, like a cow in a quagmire.

How, then, may these my sons be now made 'persons' of merit?

TWENTY-FIFTH VERSE.

Food, sleep, fear, sexual intercourse—each is the common property of men and brutes. Virtue, verily, is their additional distinction; and void of virtue, they are 'but' equal with brutes.

TWENTY-SIXTH VERSE.

Wherefore: Virtue, wealth, desire, liberation—he, of whom not one of them is known, his birth is fruitless, like 'the formation of' the nipples 'that hang from the' neck of the goat.

TWENTY-SEVENTH VERSE.

And as to what is said:

'Life, function, wealth, knowledge, and death—these five are 'created for the embodied soul, even whilst staying in the embryo 'form.'

TWENTY-EIGHTH VERSE.

For: 'Inevitably, the conditions that are to be, are—even of the great—'the nakedness of *Nilakantha* (*Śiva*), the sleep of *Hari* on the great 'serpent (*Sesha*).'

EKONATRINŚAH ŚLOKAH.

Apicha : Yad abhāvi na tad bhāvi, bhāvi chen na tad anyathā :
 Iti chintā-vishaghno'yam, agadah kin na pīyate.

Etat kāryyākshamānāṅg keshānchid ālasya-vachanam.

TRINŚAH ŚLOKAH.

Na daivam api sanchintya, tyajed udyogam átmanah :
 Anudyogena tailāni, tilebhyo n' āptum arhati.

EKATRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha :

Udyoginam purusha-singham upaiti lakshmīr : daivena deyam
 iti kápurushā vadanti.

Daivan nihatya kuru pourusham átma-śaktyā : yatne kṛite yadi
 na sidhyati ko'tra doshah.

DWÁTRINŚAH ŚLOKAH.

Yathā hyekena chakreṇa, na rathasya gatiḥ bhavet :
 Evam purusha-kāreṇa, vinā daivan na sidhyati.

TRAYASTRINŚAH ŚLOKAH.

Tathācha : Pūrvva-janma-kṛitang karmma, tad daivam iti kathyate :
 Tasmāt purusha-kāreṇa, yatnang kuryād atandritah.

TWENTY-NINTH VERSE.

'And indeed: 'What will not be, that will not be: but, if it will be, it will not 'be' otherwise. Such 'being the case,' wherefore is this antidote, destructive of the poison of care, not imbibed'?

This is the speech of indolence, 'uttered' by some unable to do what should be done.

THIRTIETH VERSE.

Let not a man thinking of destiny relinquish his own exertion. Without exertion, he is not able to obtain oil from sesamum-'seeds' (which contain it in abundance).

THIRTY-FIRST VERSE.

Again :

Fortune goes 'of herself' to the chief of men who displays energy. Abject men say: "It must be given 'us' by destiny." Having resisted destiny, put forth manliness with all your strength. And if, when 'every' effort has been made, the object is not accomplished, what blame is there in such a case?

THIRTY-SECOND VERSE.

In like manner, as the motion of a chariot is not 'produced' by only one wheel: so, without manly actions, destiny is not fulfilled.

THIRTY-THIRD VERSE.

So also: The acts done in a former birth, that verily is called Fate. Therefore let a man unwearied make exertion with manly effort.

CHATUSTRINŚAH ŚLOKAH.

Yathá mṛit-pińdatah karttá, kurute yad yad ichchhati :
Evam átma-kṛítang karmma, mánavah pratipadyate.

PANCHATRINŚAH ŚLOKAH.

Aparancha : Káka-táliyavat práptan, dṛishṭwá'pi nidhim agratah :
Na swayan daivam ádatte, purushártham apekshate.

SHAT TRINŚAH ŚLOKAH.

Udyamena hi sidhyanti, káryyáni na manorathaih :
Na hi suptasya singhasya, praviśanti mukhe mṛigáh.

SAPTATRINŚAH ŚLOKAH.

Matṛi-pitṛi-kṛitábhyaśo guńitám eti bálakah :
Na garbha-chyuti-mátreńa, putro bhavati pańdítah.

ASHATATRINŚAH ŚLOKAH.

Tathácha : Mátá śatruh pitá vairí, yena bálo na páthitah :
Na śobhate sabhá-madhye, hangsa-madhye vako yathá.

EKONACHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Rúpa-youvana-sampanná, víśála-kula-sambhaváh :
Vidyá-híná na śobhante, nirgandhá iva kinśukáh.

THIRTY-FOURTH VERSE.

As a maker (a potter) makes from a ball of clay whatever he wishes: so a man shapes the acts which are done by himself.

THIRTY-FIFTH VERSE.

Moreover: Though beholding a treasure before him on a sudden (or as the fruit of the palm fell and was broken in pieces for the crow unexpectedly), yet fate itself does not take it (does not pick it up); it waits for man.

THIRTY-SIXTH VERSE.

Objects are effected by exertion, not by wishes. Truly, into the mouth of a sleeping lion the deer do not enter.

THIRTY-SEVENTH VERSE.

The child obtains excellence who is well trained by his father and mother. A boy is not learned merely by being born.

THIRTY-EIGHTH VERSE.

So also: The mother is an enemy, the father is a foe, by whom a child is not instructed. He shines not in a company. He is 'like' a crane amongst swans.

THIRTY-NINTH VERSE.

Those possessed of beauty and youth, and born in an exalted family, who are destitute of knowledge, shine not (attract no admiration). They are like the scentless *kinsuka* flowers (held worthless, though beautiful).

CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Múrkho 'pi śobhate távat, sabháyám vastra-veshtitah :
Távach cha śobhate múrkho, yávat kinchin na bháshate.

Étach chintayitwá sa rájá paṇḍita-sabhám káritaván. Rájovácha. Bho, bhoh paṇḍitáh śrúyatám. Asti kaśchid evam-bhúto vidwán, yo mama putráṇán nityam unmárga-gáminám anadhigata-śástráṇám idánín níti-śástropadeśena punar janma kárayitum samarthah.

EKATCHAWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Yatah : Káchah kánchana-sansargád, dhatte mánakatín dyutim :
Tathá sat-sannidhánena, múrkho yáti pravínatám.

DWICHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Uktancha : Híyate hi matis táta, hínaih saha samágamát :
Samais cha samatám eti, viśishtais cha viśishtatám.

Atrántare Vishnu Śarma námá mahá-paṇḍitah, sakala-níti-śastra-tattwagyo, Vrihaspatir ivá 'bravít. Deva, mahá-kula-sambhútá ete rája-putrá, mayá níting gráhayitum śakyante.

TRICHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Yatah : Nádravyé nihitá káchit, kriyá phalavatí bhavet :
Na vyápára-śatená 'pi, śukavat páthyate vakah.

FORTIETH VERSE.

A blockhead shines in an assembly only in so much as he is covered with clothes (as he is well dressed). So long shineth a fool, as he speaketh not any thing.

Having thus reflected, that king caused an assembly of *Pandits* to be held. The king said: "O *Pandits*! let it be heard. Is there any learned man who is now able to effect the new birth of my sons, who have ever been following wrong courses, and have not studied the learned writings?"

FORTY-FIRST VERSE.

As: Glass, from the contiguity of gold, acquires an emerald lustre.
So, by the proximity of the excellent, a fool attains to cleverness.

FORTY-SECOND VERSE.

So it is said:

The understanding is lowered, O son! from association with inferiors. With equals, it attains equality: but with superiors, superiority.

Thereupon, *Vishnu Sarmá* by name, a great *Pandit*, acquainted with the principles of all the writings upon Polity like *Vrihaspati*, said: "O king! these princes, sprung from a great family, are capable of being put in possession of the knowledge of Polity by me."

FORTY-THIRD VERSE.

For: Any labour bestowed upon a worthless thing cannot be productive of fruit. A crane cannot be taught like a parrot 'to speak,' even by a hundred efforts.

CHATUŚCHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha : Asmins tu nirguṇang gotre, nápatyam upajāyate :
 Akare padmarágáñán, janma kácha-mañeh kutah.

Ato'ham shañ-másábhyantare tava putrán níti-śástrábhigyán karishyámi. Rájá
 savinayam punar uvácha :

PANCH CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Kító 'pi sumanah-sanggád, árohati satán śirah :
 Ásmá 'pi yáti devatwam, mahadbhíh supratishthitah.

SHAT CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Anyachcha : Yathodaya-girou dravyan, sannikarsheña dípyate :
 Tathá sat-sannidhánena, hína-varño 'pi dípyate.

SAPTA CHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Guṇáguṇagyá guṇino bhavanti, te nirguṇam prápya bhavanti dosháh :
 Áswádyá-toyáh prabhavanti nadyah, samudram áśádyá bhavanty 'apeyáh.

Tad eteshám asmat-putránán, níti-śástropadesáya bhavantah pramánam.
 Ityuktwá, tasya Vishnu Śarmaño bahumána-purahsaram putrán samarpitaván.
 Atha prasáda-prishthe sukhopovishthánám, rájaputránám purastát, prastáva-krameña
 sa pañdító 'bravít.

FORTY-FOURTH VERSE.

Moreover: In this family, no offspring without good qualities is ever born. In a mine of rubies, whence could arise the production of crystal?

"In the period of six months, therefore, I will make your sons versed in the works of Polity." The king replied with respect:

FORTY-FIFTH VERSE.

A worm, by connexion with a flower, ascends the head of the virtuous. A stone even attains divinity when consecrated by the illustrious.

FORTY-SIXTH VERSE.

Further: As on the eastern mountain a thing is illuminated by the con-tiguity 'of the sun': so, by association with the good, the outcast even is enlightened (made respectable).

FORTY-SEVENTH VERSE.

Persons of excellent qualities 'themselves' are judges of the merits and demerits of others. If they attach themselves to what is bad, they become themselves vitiated. Rivers, as they rise, have their waters sweet; but having reached the sea, they are no longer drinkable.

"You therefore are authority for (are capable of) communicating the works of Polity to these my sons."—Thus having spoken, the king, with much deference, delivered his sons to *Vishnu Śarmá*. Then, by way of introduction, the *Pandit* said, in the presence of the princes, as they sat at ease on the terrace of the palace:

ASHTACHATWÁRINŚAH ŚLOKAH.

Kāvya-śāstra-vinodena, kálo gachchhati dhímatám :
 Vyasanena cha múrkháṇan, nidrayá kalahena vá.

Tad bhavatám vinodáya káka-kúrmádínám vichítráng katháng kathayámi. Rája-putrair uktang, kathyatám. Vishnu Śarmovácha. Śrínuta samprati, Mitra-lábhah prastúyate, yasyáyam ádyah ślokaḥ.

FORTY-EIGHTH VERSE.

In the enjoyment of poetical writings, the time of the sensible passes away. But 'the time' of fools 'is wasted' in dissipation, slumber, or strife.

Therefore, for the amusement of your Highnesses, I repeat the wonderful story of the Crow, the Tortoise, and the rest. The princes replied: "Sir, let it be narrated." *Vishnu Śarmā* answered: "Hear; now the Acquisition of Friends is recited, of which this is the first verse."

A
VOCABULARY
(SANSKRIT AND ENGLISH)
OF THE
WORDS WHICH OCCUR IN THE FOREGOING PAGES.

AN EXPLANATION
OF THE
ABBREVIATIONS USED IN THIS VOCABULARY ;

IN WHICH OCCASIONAL REFERENCE IS MADE TO THE RULES OF
WILKINS'S SANSKRITA GRAMMAR.

<i>nom.</i>	.. nominative, or 1st case.	<i>âtm.</i>	.. âtmane-padam, the <i>proper</i> form of WILKINS's Grammar.
<i>acc.</i>	.. accusative, or 2d case.	<i>par.</i>	.. parasmai-padam, the <i>common</i> form of WILKINS's Grammar.
<i>ins.</i>	.. instrumental, or 3d case.	<i>cl.</i>	.. class or conjugation.
<i>dat.</i>	.. dative, or 4th case.	<i>caus.</i>	.. causal form.
<i>abl.</i>	.. ablative, or 5th case.	<i>pers.</i>	.. person.
<i>gen.</i>	.. genitive, or 6th case.	<i>pres.</i>	.. present.
<i>loc.</i>	.. locative, or 7th case.	<i>pot.</i>	.. potential.
<i>voc.</i>	.. vocative, or 8th case.	<i>imp.</i>	.. imperative.
<i>sin.</i>	.. singular number.	<i>pret.</i>	.. preterite.
<i>du.</i>	.. dual.	<i>fut.</i>	.. future.
<i>pl.</i>	.. plural.	<i>inf.</i>	.. infinitive.
<i>m.</i>	.. masculine.	<i>pass.</i>	.. passive.
<i>f.</i>	.. feminine.	<i>part.</i>	.. participle.
<i>n.</i>	.. neuter.	<i>agt.</i>	.. agent, or noun attributive of agency.
<i>cr.</i>	.. crude or uninflected state.	<i>prep.</i>	.. preposition.
<i>s.</i>	.. substantive.	<i>comp.</i>	.. compounded.
<i>adj.</i>	.. adjective.	<i>ind.</i>	.. indeclinable.
<i>pron.</i>	.. pronoun.	<i>abs.</i>	.. abstract.
<i>pers. pron.</i>	.. personal pronoun.	<i>obs.</i>	.. observe.
<i>rel. pron.</i>	.. relative pronoun.	<i>compar.</i>	.. comparative.
<i>dem. pron.</i>	.. demonstrative pronoun.	<i>superl.</i>	.. superlative.
<i>interr. pron.</i>	.. interrogative pronoun.	<i>irreg.</i>	.. irregular.
<i>pronom.</i>	.. pronominal.		
<i>vb.</i>	.. verb.		

VOCABULARY, SANSKRIT AND ENGLISH.

अ

अ *ind.* No, not. *A privative, prohibitive, and diminutive particle.*

अकरोन् *3d per. sin. 1st pret. of the verb कृ 8th cl. par.* Do, make. **अकरोत्** *1st pers. sin.*

अकस्मात् *ind.* Without a why, wherefore, cause, or reason. Suddenly, unexpectedly.

अकृषिन् *adj.* Unfeigned, inartificial.

अक्षमः *nom. sin. m. of अक्षम adj.* Unable.

अक्षयत्वात् *abl. sin. of अक्षयत्वा abst. s. n. (from अक्षय adj. Imperishable)* Indestructibility, exemption from waste or decay. *In line 8, त् is changed to च before अ by rule 27.*

अक्षर *s. n.* A letter of the alphabet. A syllable.

अखिलम् *acc. sin. m. of अखिल adj.* All, entire.

अगदः *nom. sin. of अगद s. m.* A medicine.

अगर्भः *nom. sin. m. of अगर्भ adj.* Modest, humble, void of pride.

अगाध *adj.* Very deep, fathomless.

अगुण *s. m.* Absence of merit, demerit, defect.

अगुणशीलस्य *gen. sin. m. of अगुणशील adj.* Worthless, of a bad disposition.

अग्निः *nom. sing. of अग्नि s. m.* Fire: always associated with the idea of the deity presiding over it, and who is worshipped by the *Hindus*.

—**अग्निम्** *acc.* **अग्निना** *ins.* **अग्नेः** *abl. or gen.*

अग्निसाक्षिकमव्यादः *nom. sin. m. SAHUV, Who received a vow of fidelity, witnessed by the (nuptial) fire.*

अग्रतः *ind.* Before, in front. At the head.

अग्रे *loc. sin. of अग्र s. n.* The front, fore part, tip or extremity. *ind.* Before, in presence of.

अङ्ग *s. n.* A limb, a member. The body.

अङ्गारः *nom. sing. of अङ्गार s. m.* Coal, charcoal.

अचलः *nom. sin. of अचल s. m.* A mountain.

अचापल्यम् *nom. sin. of अचापल्य abs. s. n. (from*

अचापल *adj.* Not fickle) Firmness, steadiness, consistency.

अचिन्तयत् *1st pers. sin. 1st pret. of the verb चिन्त (इ) 10th cl. par.* Think, reflect, consider.

अचिन्तयम् *3d pers. sin.*

अचिन्तितानि *nom. pl. n. of अचिन्तित pass. part. (of the above verb, with अ priv.)* Unthought of.

अजः *nom. sin. of अज s. m.* A goat.

अजरमरवत् *ind. comp. of the adj. अजर cr.* Undecaying, and **अमर cr. Immortal, with the particle **वत्**, As, like, subjoined.**

अजातमृतमूलोद्यान् *DWANDWA of the first species: comp. of अजात cr.* Unborn, मृत *cr.* Dead, and **मूलोद्यान्** *gen. pl. of मूल s. m.* A fool.

अजित *pass. part. (of the verb जि Conquer, with अ privative)* Unconquered.

अजितेन्द्रियः *nom. sin. m.* **अजितेन्द्रियः**. Whose passions are ungoverned.
अजीर्णं *loc. sin. of अजीर्णं s. n.* Indigestion.
अज्ञातकुलशीलस्य *gen. sin. m.* **अज्ञातकुलशीलस्य** *comp. of*
अज्ञात *cr.* Unknown, **कुल** *cr.* Family, and
शील *s. m.* Personal qualities, disposition.
अटनम् *nom. sin. of अटन s. n.* A roving or
gadding about.
अटनी *s. f.* The notched extremity of a bow.
अटनम् *acc. sin. m. of अटन् pres. part. (of the*
verb अट् 1st cl. par.) Going, moving, roving.
अटवी *s. f.* A wood, a forest.
अटव्याः *nom. pl. of अटव्य s. m.* (Egg-born)
A fish. A bird.
अतः *ind.* From this. Than this. Hence.
अतन्द्रितः *nom. sin. m. of अतन्द्रित adj.* Smart,
active, not slothful.
अताडयत् *1st pers. sin. 1st pret. of the verb तड्*
10th cl. par. Strike, beat.
अति *prep.* Over, beyond, exceedingly, much, very.
अतिक्लान्त *pass. part. (of the verb क्लम् Step, with*
अति) Passed beyond, transgressed. Extended,
prolix, diffuse.
अतिथिः *nom. sin. of अतिथि s. m.* A guest, one en-
titled to the rites of hospitality. **अतिथिम्** *acc.*
अतिरिच्यते *1st pers. sin. pres. of the verb रिच्*
Flow. When conjugated in the pass. with
अति, it means, Exceed, become excessive.
अतिवर्तते *1st pers. sin. pres. (of the verb वर्त्*
1st cl. atm. Be, with **अति**) Passes, elapses.
अतिसङ्ख्यः *nom. sin. s. m.* Excessive accumula-
tion, a vast hoard.
अतीत्य *ind. pret. part. of the verb इत् Go, with*
अति, Surpass, go over, get beyond.

अतीत्य *ind.* Excessively, much, very much.
अतुष्टि *s. f.* Dissatisfaction, displeasure.
अति *1st pers. sin. pres. of the verb अट् 2d cl.*
par. Eat.
अत्यन्त *or अत्यन्तम् ind.* Much, very excessive.
अत्युच्छेदः *ins. pl. n. of अत्युच्छेद adj.* Extreme, ex-
cessive, great.
अयम् *ind.* Here. In this world.
अयान्तरे *ind.* Thereupon, meanwhile.
अयम् *ind.* After. Then. Now. And.
अथवा *ind.* Or. Moreover.
अदीर्घसूचम् *acc. sin. m. adj.* Not dilatory, prompt.
अदृष्टविद्वन्मयम् *nom. sin. n.* **अदृष्टविद्वन्मयम्** *comp. of*
अदृष्ट Unseen, **विद्वन्** Separation, and **मयम्**
s. f. Pain, pang.
अद्य *ind.* Now, to-day.
अद्रव्ये *loc. sin. of अद्रव्य s. n.* A thing of nought,
a worthless object.
अयनम् *acc. sin. m. of अयन adj.* Poor.
अयमानाम् *gen. pl. of अयन adj.* Low, vile, des-
picable.
अवधम् *ind.* Down, downwards, below.
अवधस्तात् *ind.* Beneath, below.
अधि *prep.* Over, above, upon (in place, quality
or quantity).
अधिकः *nom. sin. m. of अधिक adj.* Exceeding,
superior, more, over, more than. **अधिकम्**
abl. sin. n.
अधिगच्छति *1st pers. sin. pres. (of the verb गच्*
1st cl. par. substituting गच् in the first four
tenses, Go, with अधि) Goes over, reads;
gains, acquires.
अधिष्ठित *pass. part. (of the verb ष्ठि Stand, with*
अधि Over) Governed, influenced.

अशीतः *nom. sin. m. of अशीत pass. part. (of the verb इ Go, with अशि Over)* Read, perused, studied. Instructed. **अशीत** *voc. sin.* **अशीतम्** *nom. sin. n.* **अशीतानि** *nom. pl. n.*

अशीत *ind. pret. part. (of the verb इ Go, with अशि)* Having read or studied.

अपुना *ind.* Now, at present.

अधोःचः *ind. (अधस् repeated)* Down, downwards, below.

अध्ययनम् *nom. sin. of अध्ययन s. n.* Study; a reading, especially of the sacred books, one of the six duties of a Brahman.

अध्यवसाय *s. m.* Effort, exertion, determined application.

अध्यवसायितम् *nom. sin. n. (from अध्यवसाय, affix इत्)* Undertaken, attempted as a difficult task.

अमुवाशि *nom. or acc. pl. of अमुव adj.* Uncertain.

अन् *ind.* No, not. *A privative, prohibitive, or diminutive particle, prefixed to words commencing with a vowel.*

अनयः *nom. sin. m. of अनय adj.* Sinless, innocent.

अनधिगतशास्त्राख्यानम् *gen. pl. m. SAHUVĀHĪ, comp. of अनधिगत cr.* Unread, and शास्त्र *s. n.* A book, or science.

अनन्तरम् *ind.* Immediately, presently, by and by.

अनभिमतम् *acc. sin. n. pass. part. (of the verb मन् Desire, with अभि and अन्)* Disliked, disagreeable, unpleasant.

अनभ्यासे *loc. sin. of अनभ्यास s. m.* Want of practice, disuse, neglect.

अनर्थ्यताम् *abl. sin. of अनर्थ्यता abst. s. n.* Absence of price or value, invaluableness. **अर्थे** *is the fut. pass. part. (of the verb अर्थे Cost)* To be

rated, or appraised, *with the privative particle अन्.* In line 8, the त् becomes द् before the अ, all vowels being considered sonants.

अनर्थाः *nom. pl. of अनर्थ s. m.* A misfortune; disadvantage, poverty, ruin. **अनर्थाय** *dat. sin.*

अनलः *nom. sin. of अनल s. m.* Fire.

अनागत *pass. part.* Not arrived, future. See आगत.

अनारुह्य *ind. pret. part. (of the verb रुह् Mount, with आ, and priv. अन्)* Not having surmounted, or overcome.

अनाहारेण *ins. sin. of अनाहार s. m.* Abstinence, fasting, starvation.

अनित्येन *ins. sin. n. of अनित्य adj.* Transient, not lasting.

अनियतात्मा *nom. sin. m. SAHUV. comp. of अनियत* Unsubdued, and आत्मन् *s.* Soul, self.

अनियमः *nom. sin. s. m.* Absence of restraint, indecorous or improper conduct.

अनिष्ट *pass. part. (of the verb इष् Wish, with अन्)* Unwished, undesired; bad, unlucky, inauspicious. **अनिष्टात्** *abl. sin. m. or n.*

अनीता *nom. sin. f. of अनीत pass. part. (of the verb क्षी, with अ)* Ill-behaved, immodest, immoral.

अनु *prep.* After. Along with. According to.

अनुकीर्तनम् *nom. sin. s. n.* A proclaiming, publishing, or blazing abroad.

अनुकूलवचनम् *nom. sin. n. SAHUV. comp. of अनुकूल* Not spoken, कूल Vain, and वचन *s. n.* A word.

अनुगतिः *nom. sin. m. adj.* Following, imitating. An imitator.

अनुगृहीतः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb*

ग्रह Take, *with अनु*) Favoured, obliged.
 अनुगृहीतुम् *inf.* To favour, or oblige.
 अनुचरेण *ins. sin. of अनुचर s. m.* A companion, follower, servant.
 अनुचितम् *nom. sin. n. adj.* Improper, unfit.
 अनुजग्मुः *1st pers. pl. 2d pret. (of the vb. गम् Go, with अनु After)* They followed.
 अनुत्तमम् *nom. or acc. sin. n. of अनुत्तम adj.* Best, having nothing better.
 अनुद्योगेन *ins. sin. of अनुद्योग s. m.* Inactivity, absence of exertion.
 अनुपकारिणे *dat. sin. m. of अनुपकारिन् agt. (from the verb कृ Do, with उप and अनु)* Not assisting: not a benefactor: helpless.
 अनुबध्नाति *1st pers. pl. pres. (of the verb बन्ध् 9th cl. par. Bind, with अनु)* Follow, adhere, are fixed or attached to.
 अनुभूयताम् *1st pers. sin. imp. pass. (of the verb भू Be, become, with अनु)* Let be enjoyed.
 अनुमानेन *ins. sin. of अनुमान s. n.* Inference; a conclusion drawn from given premises.
 अनुयाति *1st pers. sin. pres. (of the verb या Go, 2d. cl. par. with अनु After)* Goes after, follows, accompanies.
 अनुरक्तस्य *gen. sin. m. pass. part. (of the verb रञ्ज् Be attached, with अनु)* Loving, liking, fond of, attached.
 अनुप्रीतिः *nom. sin. s. f.* Affection, love, attachment.
 अनुलग्नः *nom. sin. s. m.* Attachment, love.
 अनुलग्नवान् *nom. sin. m. of अनुलग्नवान् adj.* Fond, in love with, doting. अनुलग्नवती *nom. sin. f.*
 अनुलिप्तेन *ins. sin. m. pass. part. (of the verb लिप् Anoint, smear, with अनु)* Anointed.

अनुष्ठानम् *nom. sin. of अनुष्ठान s. n.* A doing, or engaging in any thing.
 अनुष्ठितम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb स्था Stand, with अनु)* Done, followed, observed, practised. अनुष्ठिते *loc. sin. n.*
 अनुसरण s. n. A following, a going after.
 अनुसारात् *ind.* Conformable to the nature.
 अनृतम् *nom. sin. of अनृत s. n.* Falsehood, untruth.
 अनेक *adj.* Many.
 अनेकसंशयोच्चेदि TATPARUSHA, *comp. of अनेक cr. Many, संशय cr. Doubts, and उच्चेदि nom. sin. n. of उच्चेदिन् agt. (of the verb छिद् Cut, with prep. उद् Up)* Cutting up, destroying: a solver, one who resolves or clears up.
 अनेन *ins. sin. m. or n. (of इद् pron.)* By or with this, him or it.
 अन्तम् *acc. sin. of अन्त s. m.* End, term.
 अन्तरम् *nom. or acc. sin. of अन्तर s. n.* Interval, intermediate space, distance. Difference.
 अन्तरात्मनः *gen. sin. of अन्तरात्मन् s. m.* The soul. The internal feelings, the heart or mind.
 अन्तरे *loc. sin. of अन्तर s. n.* Intermediate space. *ind.* Amidst, among, between.
 अन्निकम् *acc. of अन्निक s. n.* Vicinity. *ind.* Near.
 अन्तिमः *nom. sin. m. of अन्तिम adj.* Last, final.
In line 31, : becomes स् before the surd.
 अन्धः *nom. sin. m. of अन्ध adj.* Blind. *In line 23, : is dropped by rule 9.* अन्धस्य *gen. sin. m.*
 अन्नम् *nom. or acc. of अन्न s. n.* Food in general. Boiled rice.
 अन्यः *nom. sin. m. of अन्य pronom.* Other, the other, another.
 अन्यच्च *ind. (अन्यद् and च)* Moreover, again, and another.

अन्यत् *nom. sin. n. of अन्य pronom.* Other, another.
 अन्यथा *ind.* Otherwise, in any other way, of another kind.

अन्यमनसः *nom. pl. m. or f. of अन्यमनस् adj.* Other-wise-minded, fickle-minded.

अन्यस्मात् *abl. sin. m. or n. of अन्य pronom.* Other, another. अन्यस्मै *dat. sin. m.* अन्ये *nom. pl. m.* अन्योन्य *adj.* Mutual.

अन्वितात् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb इ Go, with अनु)* Joined, connected with, possessing.

अन्विष्यन् *nom. sin. m. of अन्विष्यत् pres. part. (of the verb इन् 4th cl. par. Go, with अनु)* Seeking, searching.

अप *prep.* Off, from, away. Below, worse.

अपकारी *nom. sin. m. of अपकारिन् agt. (from the verb कृ Do, with अप)* Hostile, offensive, injurious, mischievous. An enemy.

अपगताः *nom. pl. of अपगता s. m.* Departure. Death.

अपठितः *nom. sin. m. of अपठित adj.* Illiterate.

अपत्यम् *nom. sin. of अपत्य s. n.* Offspring, male or female, a young one. अपत्यानि *nom. pl.*

अपमानम् *nom. or acc. sin. of अपमान s. n.* Disrespect, disgrace.

अपरः *nom. sin. m. of अपर pronom.* Other. अपरम् *nom. sin. n.*

अपरम् *ind. (अपरम् and अप)* Again, moreover.

अपराधः *nom. sin. of अपराध s. m.* Fault, offence, transgression.

अपराधवृक्षः *s. m.* The tree of transgression.

अपरिच्छेदः *s. m.* Want of discrimination or judgment, inability to distinguish the true from the false, the real from the unreal.

अपश्यत् *1st pers. sin. 1st pret. (of the verb दृश् 1st cl. par.)* He saw. अपश्यन् *3d pers. sin.*

अपश्यन् *nom. sin. m. of अपश्यत् part. pres. (of the verb दृश् See, with अप priv.)* Not seeing.

अपसर *2d pers. sin. imp. (of the verb कृ 1st cl. par. Go, with अप)* Move off, go away.

अपहारकान् *acc. pl. of अपहारक s. m.* A robber, plunderer. In line 243, कृ is introduced by rule 31, the कृ being changed to अनु-स्वारा.

अपायः *nom. sin. of अपाय s. m.* Destruction, death, loss, harm.

अपि *ind.* Although, even, also. Assuredly, surely. *Obs.* When subjoined to the interrog. pron. किम् What? or to any of its derivatives, it gives an indeterminate sense to the word.

अपुत्रस्य *gen. sin. of अपुत्र s. m.* A man who has no son.

अपेक्षते *1st pers. sin. pres. of the verb ईक्ष् 1st cl. atm.* See, with अप Wait for, expect.

अपेयाः *nom. pl. f. of अपेय fut. pass. part. (of the verb पा Drink, with अप priv.)* Undrinkable.

अप्रतिहत *pass. part. (of the verb हन् Kill, with प्रति and अप)* Unaffected, uninjured, unimpaired.

अप्रवर्तनम् *nom. sin. s. n.* No need of permission or direction; non-observance or disregard of direction or advice.

अप्राप्यम् *acc. sin. n. fut. pass. part. (of the verb आप् Obtain, with प्र and अप priv.)* Unattainable, unobtainable.

अप्रियः *nom. sin. m. of अप्रिय adj.* Disliked, disagreeable.

अब्रवीत् *1st pers. sin. 1st pret. of the verb ब्रू 2d cl. par.* Say, speak.

अभवत् 1st pers. sin. 1st. pret. of the verb भू 1st cl. par. Be, become.

अभावः nom. sin. of अभाव s. m. Non-existence, absence, want.

अभावि nom. sin. n. of अभाविन् agt. Not future, not to be, that will not be.

अभि prep. Before, over against, in presence of. Much, very.

अभिगमनम् nom. sin. of अभिगमन s. n. An approaching, approach.

अभिज्ञान् acc. pl. m. of अभिज्ञ agt. (from the verb ज्ञा Know, with अभि) Knowing, understanding; skilful, clever.

अभिधान s. n. Name, appellation.

अभिनतम् nom. sin. n. pass. part. (of the verb मन् Desire, with अभि) Wished, desired, agreed, accepted, approved.

अभिमुखम् ind. Towards, facing, fronting.

अभिरुचिः nom. sin. of अभिरुचि s. f. Desire, delight, taste, relish. Ambition.

अभिलषितम् nom. of अभिलषित s. n. Wish, desire.

अभिलाष s. m. Lust, desire.

अभिवन्दे 3d pers. sin. pres. of the verb वद् (इ) 1st cl. atm. with अभि Salute.

अभिवान्छति 1st pers. pl. pres. of the verb वाञ्छ् (इ) 1st cl. par. with अभि Long, hanker after.

अभिषेकुम् inf. of the verb बिष् Sprinkle, with अभि Anoint, inaugurate. Obs. In line 860, a passive sense must be given to this infinitive.

अभीष्टाः nom. pl. m. (of इष्ट pass. part. Wished, with अभि) Desired, loved, cherished.

अभ्यन्तरम् abl. sin. of अभ्यन्तर s. n. Inner part, interior, included space. अभ्यन्तरे loc. sin.

अभ्यागतः nom. sin. of अभ्यागत s. m. A visitor, a guest.

अभ्यास s. m. Practice, exercise: a learning by rote.

अभ्युदये loc. sin. of अभ्युदय s. m. Increase, prosperity.

अभ्युयेति 1st pers. sin. pres. (of the verb इ 2d cl. par. Go, with अभि and उप) Goes near, repairs, agrees, promises, is faithful to.

अभ s. m. A cloud.

अमाननम् nom. sin. of अमानन s. n. Disrespect, disobedience.

अमृतम् nom. sin. of अमृत s. n. Nectar, ambrosia, the beverage of the gods. अमृतेन ins. sin.

अमा nom. sin. of अमा s. f. A mother.

अमु s. n. Water.

अम्भः nom. sin. of अम्भ s. n. Water. अम्भसि loc. sin. अम्भांसि nom. pl. अम्भसाम् gen. pl.

अयत्नेन ins. sin. of अयत्न s. m. Absence of effort, ease.

अयम् nom. sin. m. of इद् dem. pron. This. In line 3, the initial अ is dropped by rule 11, its place being supplied by ञ.

अयुक्तम् acc. sin. m. and nom. sin. n. pass. part. (of the verb युज् Join, with अ) Improper. Not attached, disunited, separate.

अरव्यानी nom. sin. of अरव्यानी s. f. A large forest.

अरव्ये loc. sin. of अरव्य s. n. A forest.

अरानि s. m. An enemy.

अरुन्धतीम् acc. sin. of अरुन्धती s. f. The daughter of Kerdama and wife of Vāśiṣṭha, one of the seven Rishis: she is also one of the pleiades. Arundhatī is considered as a pattern of conjugal excellence, and is invoked at the marriage ceremony by the bridegroom.

अरे *interj.* Ho! ho! used as a call of contempt.

अरोगम् *acc. sin. of अरोग s. m.* Health.

अरोगिता *nom. sin. abs. s. f. (from अरोगिन् adj.*

Healthy) Exemption from sickness, health.

अरौ *loc. sin. of अरि s. m.* An enemy, a foe.

अर्गल *s. n.* A wooden bolt or pin for fastening a door. (a lock.)

अर्जनम् *nom. sin. of अर्जन s. n.* A gaining; gain, acquisition of wealth. अर्जने *loc. sin.*

अर्जितम् *acc. sin. m. pass. part. (of the verb अर्ज् Acquire)* Acquired, gained, earned.

अर्यवस्य *gen. sin. of अर्यव s. m.* The ocean.

अर्यः *nom. sin. of अर्य s. m.* Advantage, profit. Cause, origin.

अर्यकरी *nom. sin. f. of अर्यकर TATP. comp. of अर्य Advantage, and कर agt. (from the verb कृ Make)* Making; a maker. (Advantageous.)

अर्यतः *ind.* Really, virtually, truly.

अर्यनाशम् *acc. sin. of अर्यनाश s. m.* Loss of property.

अर्यम् *acc. sin. of अर्य s. m.* A thing, an object. Wealth. Meaning, signification. *ind.* For, on account of. *In this sense it is subjoined to the crude form of a noun or pronoun as a substitute for the dative, though it is occasionally met with following a genitive case.*

अर्यलाभे *TATP. comp. of अर्य cr. Wealth, and लाभे loc. sin. of लाभ s. m.* Acquisition.

अर्यवताम् *gen. pl. m. of अर्यवत् adj.* Wealthy, opulent.

अर्यसारेण *ins. sin. s. m. TATP.* By, or on account of the amount of wealth.

अर्याः *nom. pl. of अर्य s. m.* Wealth, riches.

अर्यागमः *TATP. comp. of अर्य cr. Wealth, and आगमः nom. sin. of आगम s. m.* Income, influx.

अर्यात् *abl. sin. of अर्य s. m.* Wealth, riches.

अर्यिता *nom. sin. abs. s. f. (from अर्यिन् A beggar)* The condition of a beggar; an asking, begging, solicitation.

अर्यी *nom. sin. m. of अर्यिन् agt. (from the verb अर्य Ask)* Asking, suing, begging. A beggar, suitor, petitioner, suppliant. अर्यिना *ins. sin.*

अर्यिनः *nom. pl. अर्यिनाम् gen. pl.*

अर्ये *loc. sin. m. of अर्य s. m.* Wealth. *ind.* For, on account of, against. *See अर्यम्. अर्येन ins. sin. अर्यैः ins. pl.*

अर्योक्त्या *ins. sin. s. n. TATP. (comp. of अर्य Wealth, and उक्त Warmth)* By wealth, or the condition of being wealthy.

अर्यितम् *nom. sin. n. of अर्यित pass. part. of अर्यि (caus. of the verb अ् Go)* Placed in or on, applied.

अर्येति *1st pers. sin. pres. of the verb अर्ह् 1st cl. par.* Be fit, worthy, deserve, deign, be willing.

अर्येसि *2d pers. sin.*

अलक्षितोपस्थितम् *acc. sin. m. comp. of अलक्षित cr. pass. part. Unobserved, and उपस्थित pass. part. Arrived.*

अलङ्कार *s. m.* An ornament, trinket, jewel.

अलङ्कृतः *nom. sin. m. of अलङ्कृत pass. part. of कृ, with अलम्* Adorned, ornamented.

अलभ्यम् *nom. sin. n. of लभ्य fut. pass. part. (of the verb लभ् Gain)* Attainable, procurable, with अ priv.

अलिः *nom. sin. of अलि s. m.* A bee.

अलुप्तम् *nom. sin. abs. s. n. (from अलुप् Not*

greedy) Freedom from covetousness, moderation, contentment.

अलोभः *nom. sin. of अलोभ s. m.* Moderation, content, absence of cupidity.

अल्पकैः *ins. pl. n. of अल्पक adj.* Small, very little.

अल्पवीः *nom. sin. m. BAHUV. (comp. of अल्प Small, and वी Understanding)* Ignorant, foolish, of little sense.

अल्पमेवसः *gen. sin. m. or f. of अल्पमेवस् BAHUV.* Ignorant, silly, of little understanding.

अल्पशक्तिः *nom. sin. m. BAHUV. comp. of अल्प cr. Little, and शक्ति s. f.* Power, strength.

अल्पानाम् *gen. pl. of अल्प adj.* Little, small.

अव *prep.* Down, downward, from, off.

अवगम्यते *1st pers. sin. pres. pass. (of the verb गम् with अव)* Is known, comprehended, understood.

अवज्ञा *nom. sin. of अवज्ञा s. f.* Disrespect, contempt, disparagement.

अवदन् *1st pers. sin. 1st pret. of the verb वद् 1st cl. par.* Say.

अवचीरित *pass. part. of the verb अवचीर् 10th cl.* Despise, disregard. *Obs. This is one of the very few roots in Sanskrit not monosyllabic. No doubt this root originally was चीर्, with the preposition अव prefixed. Had the verb been अवचीर्, the indeclinable preter-participle which occurs in line 914, should have been अवचीरयित्वा, instead of अवचीर्ये; the latter form being allowed only when the verb is compounded with a preposition or other indeclinable particle.*

अवपात *s. m.* Descent, fall.

अवरम् *nom. sin. n. of अवर pronom.* Inferior, lower, less preferable.

अवलसितम् *nom. sin. n. of अवलसित pass. part. (of the verb लुङ् (इ) with अव.* Alight, descend, lean upon, rest, depend on, trust to) Alighted.

अवलसिताः *nom. pl. m. अवलस्य ind. pret. part.* Having depended or relied upon.

अवलोकन *s. n.* A sight, a seeing.

अवलोकयामास *1st pers. sin. 2d pret. (of the verb लोक् 10th cl.* Look, see, with अव) He looked down upon.

अवलोकितः *nom. sin. m. pass. part.* Seen, beheld, observed, espied.

अवलोक्य *ind. pret. part.* Having seen.

अवशिष्ट *pass. part. (of the verb शिष् with अव)* Distinguish, Left, remaining.

अवशेन्द्रियचिन्तानाम् *gen. pl. BAHUV. comp. of अवज्ञ cr. Unrestrained, इन्द्रिय cr. An organ of sense, and चिन्तानाम् gen. pl. of चिन्त s. n.* The heart, considered as the seat of intellect. (Of those whose minds and senses are not held in subjection.)

अवश्यम् *ind.* Inevitably, necessarily, certainly.

अवसत् *1st pers. sin. 1st pret. of the verb वस् 1st cl. par.* Dwell, inhabit.

अवसन्नायाम् *loc. sin. f. of अवसत् pass. part. (of the verb वद् Sink, with अव)* Ended, terminated, spent.

अवस्था *s. f.* State, condition, situation, circumstance of age or position.

अवस्थातुम् *inf. of the verb हा Stand, stay, with अव.*

अवस्थानम् *nom. or acc. sin. of अवस्थान s. n.* A staying, residing : abode, stay, place or period of abiding. Situation, station. **अवस्थानेन** *ins. sin.*

अवस्थाय *ind. pret. part. of स्थापि (caus. of the verb स्था, with अव)* Having fixed, placed, or put.

अवस्थाय *ind. pret. part. (of the verb स्था, with अव)* Having stayed.

अवस्थित *nom. sin. m. pass. part. (of the verb स्था, with अव)* Engaged in, prosecuting, following.

अवाप्ति *s. f.* Attainment, acquisition.

अविकलानि *nom. pl. n. of अविकल adj.* Entire, unimpaired, unmutilated.

अविचारितम् *nom. or acc. sin. n. pass. part. of चारि (caus. of the verb चर् Go, with वि and च)* Not investigated, deliberated, or discussed. *ind.* Promptly, without hesitation or discussion.

अविवेकता *nom. sin. of अविवेकता abs. s. f.* Inconsiderateness, imprudence.

अविवेकाधिपपुरे **KARNADHARATA**, *comp. of अविवेक Unjust, अधिप A ruler, and पुरे loc. sin. s. n.* A city.

अशक्यम् *nom. sin. n. (अ priv. and शक्य Possible)* Impossible.

अशङ्कः *nom. sin. m. adj.* Fearless, undaunted.

अशौचत्वम् *nom. sin. abs. s. n. (from अशौच adj. Impure)* Impurity.

अस्माति *1st pers. sin. pres. of the verb अश् 9th cl. par.* Eat, enjoy.

अश्नुते *1st pers. sin. pres. of the verb अश् 5th cl. atm.* Eat, enjoy.

अश्मा *nom. sin. of अश्मन् s. m.* A stone.

अष्टविधः *nom. sin. m. of अष्टविध adj.* Eight-fold, of eight kinds.

अष्टाङ्ग *s. n.* Eight parts of the body; the hands, breast, forehead, eyes, throat, and middle of the back: or four first, with the knees and feet: or these six, with the words and mind.

अष्टाङ्गपात *s. m.* Prostration, as in reverence.

असंयमः *nom. sin. of असंयम s. m.* Absence of check or restraint, especially of the senses.

असकृत् *ind.* Not once; frequently, repeatedly.

असज्जन *s. m.* A wicked person.

असति *loc. sin. m. of सत् pres. part. (of अस् 2d cl. par. Be, with अ priv.)* Non-existing.

असत्यम् *nom. sin. of असत्य s. n.* Untruth, falsehood.

असत्यसन्धम् *acc. sin. m. of असत्यसन्ध adj.* False, treacherous, base, wicked.

असन्तुष्टः *nom. sin. m. of असन्तुष्ट pass. part. (of the verb तुष्, with सन् and अ)* Discontented.

असमर्थः *nom. sin. m. of असमर्थ adj.* Unable.

असमीक्ष्य *ind. pret. part. (of the verb ईक्ष् See, with सन् and अ)* Not having seen.

असमीक्ष्यकारिणः *gen. sin. m. of असमीक्ष्यकारिन् agt.* Acting inconsiderately, heedless.

असम्भवम् *nom. sin. n. of असम्भव adj.* Impossible, non-existent, unlikely.

असम्भोगेन *ins. sin. of असम्भोग s. m.* Non-enjoyment.

असाधनाः *nom. pl. m. of असाधन adj.* Feeble, possessing slender means.

असाधारणः *nom. sin. m. of असाधारण adj.* Special, specific. Uncommon, incomparable.

असारे *loc. sin. n. of असार adj.* Sapless, insipid, flat, stale, unprofitable.

असि *2d pers. sin. pres. of the verb अस् 2d cl. par.* Be.

असुलभम् *nom. sin. n. adj.* Not easy of attainment.

असृज् *s. n.* Blood. *Obs. A palatal letter is changed to a guttural before any consonant, except a semi-vowel, a nasal or ह, by rule 203.*

असेवितेय्वरद्वारम् *nom. sin. n. BAHUV. comp. of*
असेवित Not waited, ईय्वर Noble, and द्वार *s. n.*
A gate or door.

असौ *nom. sin. m. f. of अदस् pron.* He, she, that.

अस्तम् *acc. sin. of अस्त s. m.* The western mountain, behind which the sun is supposed to set.
Sunset.

अस्ताचल *s. m.* The western mountain.

अस्ति *1st pers. sin. pres. (of the verb अस् 2d cl. par. Be)* There is, it is.

अस्तु *1st pers. sin. imp. (of the verb अस् 2d cl. par. Be)* Let there be.

अस्थि *nom. or acc. sin. of अस्थि s. n.* A bone.
अस्थीनि *nom. pl.*

अस्यशीनम् *nom. sin. s. n.* Non-contact, the avoiding the contact of any thing or person, especially of one who is impure.

अस्युशन् *nom. sin. m. of अस्युशत् pres. part. of the verb स्युश् 6th cl. par. Touch, with अ.*

अस्मत्पुत्रायाम् *TATP. comp. of अस्मद् cr. Of me, my, and पुत्रायाम् gen. pl. of पुत्र s. m.*
A son.

अस्मद् *cr. form of the pers. pron. I, used only in composition, implying, My, mine, our.*

अस्मान् *acc. pl. of अस्मद् pers. pron. अस्माभिः ins. pl. अस्माकम् gen. pl.*

अस्मि *3d pers. sin. pres. (of the verb अस् 2d cl. par. Be)* I am.

अस्मिन् *loc. sin. m. or n. of इदम् pron. This. In line 104, स् is introduced by rule 31. In line 147, the न् is doubled by rule 30. अस्मै dat. sin. m. अस्य gen. sin. m. or n.*

अहम् *nom. sin. of अस्मद् pers. pron. I.*

अहह *interj.* Aha!

अहाय्येनात् *abl. sin. of अहाय्येन abs. s. n.* Security. हाय्ये *is the fut. pass. part. (of the verb हृ Seize)* To be seized, with the privative particle अ. In line 8, त् becomes ह् before the sonant.

अहिः *nom. sin. of अहि s. m.* A serpent.

अहिंसा *nom. sin. s. f.* Harmlessness, a doing injury to nothing; one of the cardinal virtues of most Hindu sects, but particularly of the Bauddhas and Jainas.

अहो *interj.* Ah! oh! alas!

आ

आ *prep.* To, at, as far as, until, governing the ablative or accusative case. Prefixed to verbs denoting Giving and Going, it imparts to them the sense of Taking and Coming.

आः *interj.* Alas! ah! oh!

आकरे *loc. sin. of आकर s. m.* A mine.

आकर्ष्ये *ind. pret. part. (of the verb कर्षे Hear, listen, with prep. आ)* Having heard.

आकारः *nom. sin. of आकार s. m.* Form.

आकाशे *loc. sin. of आकाश s. m. or n.* Air, sky, atmosphere, æther.

आकुलः *nom. sin. m. adj.* Affected, filled, full; distressed.

आकुलित *pass. part. (of the verb कुल्, with आ)* Agitated, disturbed, flurried.

आकृष *pass. part. (of the verb कृष् Draw, with आ)* Drawn, pulled; lured.

आकृष्टि *s. f.* Attraction.

आकृष्य *ind. pret. part. (of the verb कृष् Draw, with आ)* Having drawn, extracted, pulled or dragged.

आक्रम्य *ind. pret. part. of the verb कृम् Step, with आ*, Attack, invade, seize upon, overrun.
आक्रान्तम् *nom. sin. n. of आक्रान्त pass. part. (of the verb कृम् Step, with आ)* Beset, accompanied, attended, overspread, overrun.
आकुः *nom. sin. of आकु s. m.* A rat, a mouse.
आख्या *s. f.* Name, appellation, designation.
आख्यातुम् *inf. of verb ख्या Tell, relate, with आ.*
आगतः *nom. sin. m. of आगत pass. part. (of the verb गम् Go, with आ)* Come, arrived, near at hand. **आगतम्** *acc. sin. n.* **आगतेन** *ins. sin. m. or n.* **आगते** *loc. sin. m. or n.* **आगतम्** *ind. pret. part.* Having come. **आगम्यताम्** *1st pers. sin. imp. pass.* Let there be come.
आचरन् *nom. sin. m. of आचरन् pres. part. of the verb चर् 1st cl. par.* Go. *With the prep. आ*, Practice, observe, follow, as a rite or usage.
आचरितम् *nom. sin. n. of आचरित pass. part.*
आचरेत् *1st pers. sin. pot.* He should practise.
आतिथ्यम् *nom. or acc. sin. of आतिथ्य abs. s. n.* (*from आतिथि s. m.* A guest) Hospitality.
आतुराणाम् *gen. pl. of आतुर adj.* Sick, diseased.
आत्म *is used for आत्मन् when it occurs as the first member of a compound.*
आत्मकम् *nom. sin. of आत्मकम् s. n.* One's own act.
आत्मकृतम् *acc. sin. n. of आत्मकृत TATP.* Done by self.
आत्मजे *loc. sin. m. of आत्मज* Born of one's self; a son.
आत्मद्रोही *nom. sin. m. of आत्मद्रोहिन् agt.* Self-tormenting, fretful, miserable.
आत्मना *ins. sin. of आत्मन् s. m.* Soul, self, spirit, life. **आत्मने** *dat. sin.* **आत्मनः** *gen. sin.* **आत्मनि** *loc. sin.*

आत्मपरित्यागेन *ins. sin. of आत्मपरित्याग s. m.* Self-sacrifice.
आत्मवत् *ind.* As one's self, like one's self.
आत्मशक्त्वा *ins. sin. of आत्मशक्ति s. f.* Inherent or own power.
आत्मसन्देहे *loc. sin. of आत्मसन्देह s. m.* Internal doubt.
आत्मानम् *acc. sin. of आत्मन् s. m.* Self.
आत्मापराध *s. m.* Own offence, personal transgression.
आत्मार्थे *ind.* For one's own sake, for the sake of self.
आत्मौपम्येन *ins. sin. of आत्मौपम्य s. n.* Likeness to self.
आदत्ते *1st pers. sin. pres. of the verb दा 3d cl. atm.* Give, *with आ*, Take.
आदयः *nom. pl. of आदि s. m.* A beginning. *In RAHUVARĪHI compounds, it is often translated by Etcetera; as, इन्द्रादयः सुराः* The gods, INDRA, &c.; *literally, The gods, commencing with INDRA.*
आदरः *nom. sin. of आदर s. m.* Respect, reverence, honour, esteem, regard, consideration.
आदाय *ind. pret. part. (of the verb दा Give, with आ)* Having taken. *See आ.*
आदि and आदिकम् *ind. in comp.* Etcetera. *See आदयः.*
आदिशति *1st pers. sin. pres. of the verb दिश 6th cl.* Shew, *with आ*, Command, exhort, enjoin.
आदिहः *nom. sin. m. pass. part.*
आद्य *fut. pass. part. (of the verb अद् Eat)* To be eaten, eatable. *s. n.* Food, grain.
आद्यः *nom. sin. m. of आद्य adj.* First, former.
आद्यौ *nom. du. m.* **आद्या** *nom. sin. f.*

आदित्यते 1st pers. sin. pres. pass. of the verb दृ
6th cl. átm. Honour. See आदृ.

आधारः nom. sin. of आधार s. m. A support, prop,
stay. A reservoir.

आनन्द s. m. Joy, happiness, delight.

आनन्दनम् nom. sin. s. n. A delighting, rejoicing,
a making happy.

आनीय ind. pret. part. (of the vb. नी 1st cl. par.
Lead, with आ Bring) Having brought.

आपतनीनान् gen. pl. f. of पतन् pres. part. of
the verb पत् 1st cl. par. Fall, impend, befall,
happen, with आ. आपतितम् acc. sin. n. pass.
part.

आपत्काले loc. sin. of आपत्काल s. m. A season of
distress.

आपत्तु loc. pl. of आपद् s. f. Misfortune calamity.

आपदः nom. pl. of आपद् s. f. Misfortune, cala-
mity. आपदम् acc. sin. आपदम् gen. pl.

आपदर्थे ind. For, or against adversity.

आपद्यते 1st pers. sin. pres. of the verb पद् 4th
cl. átm. Go, step, with आ Gain, receive.

आपद्यः nom. sin. m. pass. part. (of the verb पद्,
with आ) Gotten, gained, obtained, acquired.

आपद्ना nom. sin. f. आपत्तैः ins. pl. n.

आप्नुम् inf. of the verb आप् Obtain.

आप्नोति 1st pers. sin. pres. (of the verb आप् 5th
cl. par. Obtain, gain) He obtains.

आप्यापितः nom. sin. n. pass. part. (of the verb
स्पृष्ट्, with आ) Refreshed, invigorated, pleased,
satisfied.

आभरणम् nom. sin. of आभरण s. n. An ornament,
decoration.

आमर्यान्ताः nom. pl. m. adj. Lasting for life,
terminating at death.

आमिषम् nom. or acc. sin. of आमिष s. n. Food,
flesh.

आयतनम् acc. sin. of आयतन s. n. Abode, house.

आयाति 1st pers. sin. pres. of the verb या 2d cl.
par. Go, with आ Come, arise, flock to, assail;
consent, yield. आयानि 1st pers. pl. pres.

आयानम् acc. sin. m. pres. part.

आयुः nom. sin. of आयुस् s. n. Age, life-time.

आरब्ध ind. pret. part. of the verb रू Begin,
usually with आ prefixed. आरब्धताम् 1st pers.
sin. imp. pass. Let be commenced.

आरम्भे loc. sin. of आरम्भ s. m. Commencement,
beginning.

आरुति s. m. An enemy.

आरुह्य ind. pret. part. (of the verb रूह् Mount,
with आ) Ascend, surmount, rise above.

आरुहः nom. sin. m. pass. part. आरोहति 1st
pers. sin. pres. 1st cl.

आर्त्त pass. part. (of च् or चृत्) Pained, afflicted.
Disturbed, confounded. Obs. This word often
occurs as the last member of a compound.

आर्य्य voc. sin. of आर्य्य adj. Respectable, vene-
rable. s. m. A master. A friend.

आलयः nom. sin. of आलय s. m. A house, dwell-
ing, receptacle, asylum.

आलस्यम् nom. sin. of आलस्य abs. s. n. (from
अलस adj. Idle) Idleness, sloth.

आलस्यवचनम् ~~BARBARD~~ comp. of आलस्य cr. Idle,
and वचनम् nom. sin. s. m. Talk, language.

आलापः nom. sin. m. A speaking to, an address-
ing, conversation. आलापैः inst. pl.

आलिङ्गनम् acc. sin. s. n. Embracing: an em-
brace.

आलिङ्गितवती nom. sin. f. part. 3d pret. act. (of

the verb लिङ् (इ) with आ) She embraced.
 आलिङ्ग्य ind. pret. part. Having embraced.
 आलोकयामास 1st. pers. sin. 2d pret. of the verb
 लोक् See, with आ. आलोकिः nom. sin. m.
 pass. part. Seen. आलोच्य ind. pret. part.
 Having seen.
 आलोचितम् nom. sin. n. of आलोचित pass. part.
 (of the verb लोक् See, with आ) (It was) con-
 sidered. आलोच्य ind. pret. part. Having
 considered.
 आवली nom. sin. f. A row, a line, a string.
 आविष्टानि 1st. pers. pl. pres. of the verb विष् 6th
 cl. par. Enter, with आ. Engross, occupy,
 possess, fill.
 आवृत्ति s. f. A revolving, a going round. Worldly
 existence, the revolution of births.
 आशङ्क्य ind. pret. part. of the verb शङ् (इ) with
 आ Fear, apprehend, doubt, suspect.
 आशाः acc. pl. of आशा s. f. Desire, hope.
 आशावतान् gen. pl. m. of आशावत् adj. Hoping,
 having hope.
 आशाविभिन्नाः nom. pl. m. Disappointed in expec-
 tation.
 आशु ind. Quickly, speedily.
 आश्रयः nom. sin. of आश्रय s. m. A dwelling,
 asylum, place of refuge. A patron, protector.
 The betaking one's self to a protector or asy-
 lum. Contiguity, vicinity.
 आश्रयणीयः nom. sin. m. fut. pass. part. (of the
 verb श्रि Serve, with आ) To be had recourse
 to, or followed.
 आश्रयभूतः nom. pl. m. of आश्रयभूत Who pro-
 tects, supports, or is become the refuge of
 another.

आश्रितान् acc. pl. of आश्रित s. m. A dependant.
 आश्रिताणाम् gen. pl.
 आश्रित ind. pret. part. (of the verb श्रि with आ)
 Having had recourse to, or gained; occupying.
 आसक्तः nom. sin. m. pass. part. of the verb वञ्ज्
 Adhere, with आ) Attached, fixed, intent, en-
 grossed by.
 आसक्तम् acc. sin. m. of आसक्त (pass. part. of the
 verb वद् Go, with आ) Near, adjacent.
 आसाद्य ind. pret. part. of the verb वद् Go, with
 आ, Meet, encounter, reach, obtain, find.
 आसीत् 1st pers. sin. 1st pret. of the verb अस् 2d
 cl. par. Be.
 आस्तान् 1st pers. sin. imp. of the verb आस् 2d cl.
 ātm. Sit. Be present. Be, exist. आस्ते 1st
 pers. sin. pres.
 आस्थान् acc. sin. of आस्था s. f. Pains, care, con-
 sideration, regard.
 आस्थिताः nom. pl. m. pass. part. (of the verb हा
 Stand, with आ) Stayed, dwelt, abided.
 आस्यद् nom. sin. of आस्यद् s. n. A place, site.
 आस्वादः nom. sin. of आस्वाद s. m. Taste, enjoy-
 ment.
 आस्वादन s. n. A tasting, an eating.
 आस्वाद्यतोयाः nom. pl. f. **BAHUVRIHI**, comp. of
 आस्वाद्य (fut. pass. part. of the verb खद् with
 आ) Sweet, palatable, and तोय s. n. Water.
 आह 1st pers. sin. of आह defective verb, Say.
 आहतुः 1st pers. du. See हू 2d cl.
 आहारः nom. sin. of आहार s. m. Food, a meal.
 A taking. आहारम् acc. sin. In line 510, nom.
 sin. n. **BAHUV.** आहारम् abl. sin.
 आहारनिद्राभयनेयुनम् **DWANDWA** of the 2d spe-
 cies, comp. of आहार cr. Food, निद्रा cr. Sleep,

भय *cr.* Fear, and नैयुनम् *nom. sin. n.* Sexual intercourse.

आहारपी *nom. sin. m. of आहारयिन् agt.* Seeking food. See अपी.

आहुः *1st. pers. pl. (of the defective verb आह् Say. See ३ 2d cl.)* They say. In line 7, : is changed to २ by rule 53.

इ

इच्छता *ins. sin. m. of इच्छत् pres. part. of the verb इच्छ्* Wish, desire, seek.

इच्छति *1st pers. sin. pres. of the verb इच्छ् 1st cl. par. substituting इच्छ् in the first four tenses,* Wish, desire, will, choose. इच्छन्ति *1st pers. pl. इच्छामि 3d pers. sin.*

इच्छन् *nom. sin. m. pres. part. of the verb इच्छ्.*

इच्छा *nom. sin. s. f.* Wish, desire, will.

इच्छासम्पत् *nom. sin. s. f. TATPARUSHA, Ful-*filment of wishes.

इज्या *s. f.* Sacrifice, worship.

इज्याभ्ययनदानानि *द्वयान्वया of the first species, comp. of इज्या cr. Sacrifice, अभ्ययन cr. Study, and दानानि nom. pl. of दान s. n. Liberality.*

इतः *ind.* Hence, from this.

इतरे *nom. pl. m. of इतर pronom.* Other.

इतश्चेतश्च *ind.* Both here and there.

इतस्ततः *ind.* Here and there, hither and thither.

इति *ind.* Thus, to this effect, so: saying. *Obs. This particle is used when the words of another are quoted, and answers the purpose of the inverted comma; as, अपराधो न मेःस्तीति "It is no fault of mine" you say.*

इतिकर्तव्यता *abs. s. f. (from इतिकर्तव्य So to be done)* Proper and right measures.

इतिकर्तव्यतामूढः *nom. sin. m.* Embarrassed, at a loss how to act.

इत्यादि *ind.* Thus, &c.

इदम् *nom. or acc. sin. n. of इदम् pron.* This.

इदानीम् *ind.* Now, immediately.

इन्द्रिय *s. n.* An organ of sense, divided into three classes, *Gyānendriyas, Karmendriyas, and Antarindriyas,* or organs of perception and action, and the internal organs. The first are, the eye, ear, nose, tongue, and skin; the second, the organ of speech, or larynx, hand, foot, anus, and parts of generation; the last are, *Manas,* the mind, or organ of thought; *Buddhi,* the organ of apprehension; *Ahankāra,* the organ of selfishness; and *Chitta,* the heart or organ of feeling. इन्द्रियाणि *nom. pl. इन्द्रियाणाम् gen. pl.*

इमे *nom. pl. m. of इदम् pron.* This. इयम् *nom. sin. f.*

इव *ind.* Like, as.

इष्ट *pass. part. (of the verb इच्छ् Wish)* Wished, desired. इष्टम् *nom. sin. n.*

इष्टका *s. f.* A brick.

इष्टकागृहम् *nom. sin. s. n.* A brick-house.

इह *ind.* Here, in this place. In this world, in the present life.

ई

ईदृशी *nom. sin. f. of ईदृश adj.* Such, so like.

ईदितम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb ईदृश् Envy)* Envied.

ईर्षी *nom. sin. m. of ईर्षिन् adj.* Envious, spiteful.

ईश्वरः *nom. sin. of ईश्वर s. m.* A lord, an owner, a rich man. ईश्वरे *loc. sin.*

ईहा *nom. sin. of ईहा s. f.* Wish, desire.

उ

उ *an indeclinable affix, implying, Doubt.*

उक्तम् *nom. sin. n. of उक्त pass. part. (of the vb.*

वच् Speak, say) Said. उक्तवन्तौ *nom. du. m.*

of उक्तवत् part. 3d pret. act. They both said.

उक्ता *ind. pret. part.* Having said.

उचितः *nom. sin. m. of उचित adj.* Proper, fit, suitable, convenient, suited, adapted. उचितम् *nom. sin. n.*

उच्छ्रावः *nom. sin. m. of उच्छ्राव s. m.* Excrement.

उच्छिद्यते *1st pers. pl. pres. pass. (of the verb छिद् Cut, with उत्) Are cut off, withheld, wanting or deficient.*

उच्यताम् *1st pers. sin. imp. pass. of the verb वच् Speak, say.* उच्यते *1st pers. sin. pres. pass.*

उड्डीयताम् *1st pers. sin. imp. pass. (of the verb डी Fly, with उत् Up) Let there be flown up (by us), i. e. let (us) fly up.* त् changed to इ before इ. उड्डीयमानः *nom. sin. m. pres. part.*

उत् *prep.* Up, upwards, on high, above, on, upon.

उत्कटेः *ins. pl. n. of उत्कट adj.* Much, excessive.

उत्कृत्यमानस्य *gen. sin. m. of उत्कृत्यमान part. pres. pass. of the verb कृत् Cut, with उत् Up.*

उत्तरः *nom. sin. m. of उत्तर pronom.* Latter, last-mentioned.

उत्तरेण *ins. sin. of उत्तर s. n.* Answer, reply, discussion.

उत्तरोत्तम् *ind.* More and more, higher and higher.

उत्तमः *nom. sin. m. adj.* Highest, best, chief, principal. उत्तमस्य *gen. sin. m.*

उत्तिष्ठ *2d pers. sin. imp. (of the verb हा 1st cl. par. Stand, with उत्) Arise, get up.*

उत्थापयामि *3d pers. sin. pres. of the verb स्थापि caus. (of the verb हा Stand, with उत् which*

always requires the initial स् to be dropped)

Raise, lift up. उत्थाप्य *ind. pret. part.* Having lifted or picked up.

उत्थाय *ind. pret. part. (of the verb हा Stand, with उत्) Having arisen.* उत्थायोत्थाय *Having arisen, having arisen, i. e. every day we rise.*

उत्पतति *1st pers. sin. pres. (of the verb पत् Fall, 1st. cl. par. with उत्) Arises, ascends, jumps or springs up.* उत्पतिताः *nom. pl. m. pass. part.* उत्पत्तिनेन *ins. sin. n.* Springing up. उत्पत्तिने *loc. sin. m.* Produced, born, arisen.

उत्पाताः *nom. pl. of उत्पात s. m.* An ascent, a rise. उत्पादयामि *3d pers. sin. pres. of पादि caus. (of the verb पद् Go, with उत्) Produce, raise, excite, beget, procure.* उत्पादयितुम् *inf.* उत्पाद्य *ind. pret. part.*

उत्पादि *nom. sin. n. of उत्पादिन् agt. (from the verb पद्) Arising, coming into being; what is born or produced.*

उत्प्लुत्य *ind. pret. part. (of the verb सु Jump, with उत्) Having leaped up.*

उत्पुल्ल *adj.* Blown (flower), opened (eye).

उत्सवे *loc. sin. of उत्सव s. m.* A festivity, jubilee. Elevation, prosperity.

उत्साह *s. m.* Firmness, fortitude.

उत्सृजेत् *1st pers. sin. pot. of the verb सृज् Create, with उत् Let go, relinquish, leave, abandon.*

उत्सृज्य *ind. pret. part.*

उदकम् *nom. sin. of उदक s. n.* Water. उदके *loc. sin.*

उदयः *nom. sin. of उदय s. m.* The eastern mountain, from behind which the sun is supposed to rise. The rising of the sun or planets.

उदम् *acc. sin. of उदर s. n.* The belly.

उदार *adj.* Generous, liberal. Great. Upright. Sincere.

उदारचरितानाम् *gen. pl. of उदारचरितं* **SAHUPA**. Of a generous disposition, noble-minded.

उद्घाटनम् *acc. sin. s. n.* An opening or unlocking. An opener: the instrument or means of opening, a key.

उद्दिश्य *ind. pret. part. (of the verb दिश्* Shew, *with उत्)* Having aimed at, or pointed to.

उद्धरण *s. n.* A raising or lifting up, extrication.

उद्भूतम् *acc. sin. f. of उद्भूत pass. part. (of the verb भू* Become, *with उत्)* Born, produced. Lofty (literally or figuratively.)

उद्यत *pass. part. (of the verb यम्* Restrain, *with उत्)* Raised up; ready, prepared. उद्यता: *nom. pl. m.*

उद्यमेन *ins. sin. of उद्यम s. m.* Strenuous and continued effort, perseverance.

उद्योगम् *acc. sin. of उद्योग s. m.* Exertion, effort, strenuous endeavour.

उद्योगिनम् *acc. sin. m. of उद्योगिन् adj.* Energetic, active, laborious, persevering.

उद्विग्नमना: *nom. sin. m. SAHUPA*, *comp.* of उद्विग्न *pass. part. (of the verb विज्* Grieve, *with prep. उत्)* Perplexed, and मनस् *s. n.* Mind.

उन्नति *s. f.* Elevation, advancement.

उन्नागमिनाम् **TATPURUSHA**, *comp. of उन्नागं cr.* A wrong road, and गमिनाम् *gen. pl. m. of गमिन् agt. (from the verb गम्* Go) Going; goes.

उन्मीलित *pass. part. (of the verb मील्* Wink, *with उत्)* Opened (as the eyes).

उप *prep.* By, with, near, by the side of.

उपकारिणि *loc. m. of उपकारिन् agt. (from the verb कृ)* Helping; a helper, a benefactor.

उपगच्छामि *3d pers. sin. pres. of the verb गम् 1st cl. par. substituting गच्छ in the first four tenses*, Go, *with उप* Go near, approach.

उपगतवन्तः *nom. pl. m. of उपगतवत् part. 3d pret. act.* They experienced, suffered or felt.

उपगम्य *ind. pret. part.*

उपगमः *nom. sin. m. of उपगम s. m.* Acquaintance, society, intercourse.

उपचार *s. m.* Service, attendance, kind offices. A presenting of delicacies, water, betel, &c. उपचारि: *ins. pl.*

उपजात *pass. part. (of the verb जन्* Be born, *with उप)* Produced, engendered, excited.

उपजायते *1st pers. sin. pres. (of the verb जन् 4th cl. atm. substituting जा in the first four tenses)* Is born or produced, arises.

उपदेशाय *dat. sin. of उपदेश s. m.* Instruction, advice, initiation. उपदेशेन *ins. sin. उपदेशात् abl. sin.*

उपदेशिनीम् *acc. sin. f. of उपदेशिन् agt.* Advising; an adviser, instructor, preacher.

उपभोक्तुम् *inf. of the verb भुज्* Eat, enjoy, *with उप.* उपभोग *s. m.* Enjoyment.

उपभोग्यानि *nom. pl. n. of उपभोग्य fut. pass. part. of the verb भुज्* Eat, enjoy, *with उप.*

उपमम् *nom. sin. n. of उपम adj.* Like, used only in composition. उपमा: *nom. pl. m.*

उपयासि *2d pers. sin. pres. of the verb या 2d cl. par.* Go, *with उप.*

उपरि *ind.* Upon, above, over.

उपवर्णेन *ins. sin. of उपवर्ण s. m.* Minute description, detail.

उपविष्टः *nom. sin. m. of उपविष्ट pass. part. (of the verb विष् Enter, with उप) Alighted; seated, sitting.* उपविष्टाः *nom. pl. m. उपविष्टाणाम् gen. pl.*

उपसंहृते *1st pers. sin. pres. of the verb हृ 1st cl. atm. Seize, with उप and सम् Withhold, withhold.*

उपसर्पेति *1st pers. sin. pres. (of the verb सर्प् 1st cl. par. Go, move, with उप) Approach, creep near.* उपसर्पेन् *nom. sin. m. of उपसर्पेत् pres. part.*

उपसृत्य *ind. pret. part. of the verb सृ Go, with उप.*

उपस्तम्भेन *ins. sin. of उपस्तम्भ s. m. Support of life; as, food, sleep, and government of the passions.*

उपस्थितः *nom. sin. m. of उपस्थित pass. part. (of the verb स्था Stand, with उप) Approached, arrived, stood by, or near.* उपस्थितम् *nom. sin. n. उपस्थिते loc. sin. m. or n.*

उपहत *pass. part. (of the verb हन् Smite, with उप) Impaired, evilly affected by.*

उपाख्यानम् *acc. s. of उपाख्यान s. n. A story, a history, tale, or narrative.*

उपागतः *nom. sin. m. of उपागत pass. part. (of the verb गम् Go, with उप and आ) Experienced, felt, suffered.*

उपानहूढ *Covered with a shoe (from उपानह् A shoe, and गूढ pass. part. of the verb गृह् Cover, conceal).*

उपायेन *ins. sin. of उपाय s. m. A stratagem, a contrivance, an expedient or means.*

उपाञ्जित *pass. part. (of the verb जग् Acquire, with उप) Acquired, gained.* उपाञ्जितानाम् *gen. pl.*

उपालम्भ *s. m. Abuse, reviling, blame, censure.*

उपेतः *nom. sin. m. of उपेत pass. part. (of the verb ई Go, with उप) Endued, possessed of.*

उपैति *1st pers. sin. pres. (of the verb ई 2d cl. par. Go, with उप Near) Goes near, comes; aids, assists, favours.*

उभयोः *gen. du. m. f. n. of उभ pronom. Both.*

उद्वह *s. f. A torch, a firebrand.*

उल्लासितः *nom. sin. m. of उल्लासित pass. part. of ल्लासि caus. (of the verb लस् Shine, with उत्) Delighted, rejoicing.*

उवाच *1st pers. sin. 2d pret. of the verb वच् par. Speak, say.*

उश्रनाः *nom. sin. of उश्रनस् s. m. A name of ŚUKRA, regent of the planet Saturn.*

उष्णः *nom. sin. m. of उष्ण adj. Hot.* उष्णम् *nom. sin. n.*

उष्णकाले *loc. sin. s. m. In hot weather, in summer.*

उष्णया *ins. sin. of उष्णम् s. m. Heat, warmth.*

उ

उच्यते *1st pers. du. 2d pret. of the verb वच् par. Speak, say.* उच्युः *1st pers. pl.*

च

चुचकृत् *nom. sin. m. of चुचकृत् A maker of debts. See कृत्.*

चुचदाता *nom. sin. m. of चुचदात् A payer of debts. See दाता.*

चुचम् *nom. or acc. of चुच s. n. A debt, a loan.* चुचे *loc. sin.*

ह

एकः *nom. sin. m. of एक pronom. One, a. Sole, alone.* एकम् *acc. sin. m. or n. एकेन ins.*

sin. m. or n. एकस्य gen. sin. m. or n.

एकम् acc. sin. f.

एकचित्ता nom. sin. f. of एकचित्त adj. Thinking of one thing only, intent upon, absorbed in. Of one mind, agreeing, concurring.

एकचिन्तीभूय चञ्चल of एकचित्त Unanimous, and *भूय ind. pret. part. (of the verb भू)* Having become. See rule 1033.

एकत्र ind. In one place, together.

एकदा ind. One day, on a certain time.

एकवासः nom. sin. m. of एकवास adj. Of one house, of the same residence.

एकान्त adj. Solitary, lonely, retired. Aside, apart.

एकान्तविहारिणः nom. pl. m. Solitary wanderers.

एकैकम् ind. One by one, singly.

एतद् nom. or acc. sin. n. of एतद् pron. This.

एतस्य gen. sin. m. एते nom. pl. m. एतान्

acc. pl. m. एतैः ins. pl. m. एतेषाम् gen.

pl. m. एतासु loc. pl. f. एतानि nom.

pl. n.

एतादृशः nom. pl. m. of एतादृश adj. Such, such like.

एतावत् ind. Thus far, so far, so much.

एतावान् nom. sin. m. of एतावत् adj. So much, so many, so far, so great.

एति 1st pers. sin. pres. (of the verb इ 2d cl. par.) Goes, attains.

एनम् acc. sin. m. of इदम् pron. This.

एरुदः nom. sin. of एरुद s. m. The castor-oil plant (*Palma Christi*, or *Ricinus communis*.)

एव ind. Also. Indeed, truly, yes, verily, surely. Even. Very, self-same, itself. Already. As, in like manner.

एवम् ind. Thus, so, in this manner, in like manner.

एवम्भूतः nom. sin. m. of एवम्भूत adj. So, in such a manner.

एवः nom. sin. m. of एतद् pron. This.

एवाम् gen. pl. m. or n. of इदम् pron. This.

एयन्ति 1st. pers. pl. 2d fut. of the verb इ Go.

ऐ

ऐकमस्यम् nom. sin. of ऐकमस्य abs. s. n. (from ऐकमति adj. Unanimous) Unanimity.

औ

औपम्येन ins. sin. of औपम्य abs. s. n. (from उपम adj. Like) Likeness, resemblance.

औरसम् nom. sin. n. of औरस adj. Legitimate (son), i. e. by a wife of the same tribe.

औषधम् nom. sin. of औषध s. n. A medicament, drug, medicine. *औषधैः ins. pl.*

क

कः nom. sin. m. of किम् interr. pron. Who? which? what?

कङ्कणम् nom. or acc. sin. of कङ्कण s. n. A bracelet. *कङ्कणस्य gen. sin.*

कच्छपम् acc. sin. of कच्छप s. m. A tortoise.

कटक s. m. n. A camp. An army. A city, town, village. A house, a dwelling.

कठिनी nom. sin. of कठिनी s. f. Chalk.

कथान् acc. pl. of कथ s. m. An atom, a minute particle, a grain.

कण्ठ s. m. The throat.

कण्ठलग्नः nom. sin. m. Fastened, or suspended round the throat.

कथनम् nom. sin. s. n. A telling, or relating.

कथम् ind. How? in what manner?

कथयति 1st pers. sin. pres. of the verb कथ् 10th cl. par. Tell, relate; say, declare, teach, explain, unfold. कथयामि 3d pers. sin.
 कथा s. f. A story, tale, fable, narrative, relation. कथाम् acc. sin.
 कथावलेन TATPURUṢHA, comp. of कथा cr. Fable, and वलेन ins. sin. of वल् s. n. Device.
 कथाप्रसङ्ग s. m. Talking, conversation; a speaking to or with. कथाप्रसङ्गेन ins. sin.
 कथायोगेन ins. s. m. By conversation, discourse.
 कथितः nom. sin. m. of कथित pass. part. (of the verb कथ्) Called, declared. कथ्यताम् 1st pers. sin. imp. pass. Let (it) be told. कथ्यते 1st pers. sin. pres. pass.
 कदा ind. When?
 कदाचन ind. At any time, ever.
 कदाचित् ind. On a certain time, at any time, ever.
 कनक s. n. Gold.
 कन्दुक s. m. A ball for playing with.
 कन्याम् acc. sin. of कन्या s. f. A damsel, a virgin.
 कपट s. m. n. Fraud, deceit, circumvention.
 कपटप्रबन्धेन ins. sin. of कपटप्रबन्ध s. m. A train of fraud, a deep-laid plot.
 कपोतराजः nom. sin. m. A king of pigeons.
 कपोताः nom. pl. of कपोत s. m. A pigeon. कपोतान् acc. pl.
 कमलम् acc. sin. s. n. A lotus.
 कम् nom. sin. s. m. The hand. कम् acc. sin.
 कम्बुयाम् nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb कृ) To be made or done. कम्बुया nom. sin. f.
 कम्पते loc. sin. m. Held in the hand, gotten, secured.
 करिष्यति 1st pers. sin. 2d fut. of the verb कृ 8th cl. par. Do, make. करिष्यामि 3d pers. sin.

करोति 1st pers. sin. pres. करोमि 3d pers. sin. pres.
 कर्णे loc. sin. of कर्ण s. m. The ear. कर्णौ acc. du.
 कर्त्तरिकाम् acc. sin. s. f. A knife. A hunter's knife, or sword, a couteau de chasse.
 कर्त्तव्यः nom. sin. m. of कर्त्तव्य fut. pass. part. (of the verb कृ Do, make) To be made, proper to be made or done. कर्त्तव्या nom. sin. f.
 कर्त्तव्यम् nom. sin. n. कर्त्तव्यानि nom. pl. n.
 कर्त्ता nom. sin. m. of कर्त्तु agt. (of the verb कृ Make) A maker, doer. कर्त्तृणाम् gen. pl. m. or n.
 कर्त्तुम् inf. of the verb कृ Do, make.
 कर्पूर s. m. n. Camphor.
 कर्पूरागौरवम् nom. sin. n. KARPU. Called Kar-púragoura.
 कर्तुरे loc. sin. m. of कर्तुर adj. Variegated.
 कर्म nom. sin. of कर्मन् s. n. A deed, a work, act, action, conduct. कर्मणः gen. sin. कर्मणि loc. sin.
 कर्मकार s. m. A blacksmith, one of the progeny of the divine artist VÍSWAKARMA.
 कर्मवशात् abl. sin. of कर्मवश s. m. The necessary influence of acts. Fate, considered as the inevitable consequence of actions done in a former life.
 कर्मानुसारः ind. According to the deeds.
 कर्षति 1st pers. sin. pres. of the verb कृष् 1st cl. par. Draw, entice.
 कलत्र s. n. A wife.
 कलम् acc. sin. of कल् s. m. A low or soft tune, as humming or buzzing.
 कलहेन ins. sin. of कल्ह s. m. Contention, strife.
 कला nom. sin. of कला s. f. A digit, or one-sixteenth of the moon's diameter.

कलिङ्ग Name of a district on the *Coromandel* Coast, extending from below *Cuttack* to the vicinity of *Madras*.

कलेबरे *loc. sin. of कलेबर s. n.* The body.

कल्प *s. m.* A day or night of *BRAHMÁ*, a period of 4,320,000,000 solar syderial years, or years of mortals, measuring the duration of the world, and as many the interval of its annihilation.

कल्पास *s. m.* The destruction of the world, the end of the *Kalpa*, or of a day of *BRAHMÁ*.

कल्पवर्धसकारि *nom. sin. m. comp. of कल्प cr. Sin, ध्वंस cr. Destruction, and कारिन् agt. (of the verb कृ) Making; a maker.*

कल्याणम् *acc. sin. s. n.* Happiness, prosperity.

कश्चित् *nom. sin. m. of कश्चित् pron. indefn.* Some one, a certain person, any one. **कस्यचित्** *gen. sin. m.*

कष्टतर *compar. (of कष्ट adj. Pained, troubled) More painful or inconvenient.*

कहम् *ind.* Alas!

कस्यापि *gen. sin. m. or n. (of किमपि pron. indefn.)* Of any one.

क *nom. sin. f. of किम् interr. pron. Who? which? what? Also a prefix to certain words, used to denote, Bad, vile, &c.*

काकः *nom. sin. of काक s. m.* A crow. **काकेन** *ins. sin.* **काकाः** *nom. pl.*

काककूर्ममृगाशुचत् *ind.* Like the crow, tortoise, deer, and mouse.

काककूर्मादीनाम् *gen. pl. m. comp. of काक, कूर्म and आदीनाम्. See आदयः.*

काकालाहीय *adj.* Accidental, unexpected, opportune, (from **काक**, and **तालु s. n.** The fruit of the palm: it alludes to a story of the fruit of the

palm falling in the way of a crow.) **इय** *is an affix of relationship by rule 901.*

काकालाहीयत् *ind.* Suddenly, opportunely.

काचः *nom. sin. of काच s. m.* Glass.

काचनद्योः *gen. sin. of काचनद्यि s. m.* Crystal, quartz.

कश्चित् *nom. sin. f. of कश्चित्* Whatsoever.

काचन *s. n.* Gold.

कायेन *ins. sin. n. of काय adj.* Blind, sightless.

कान्यकुब्ज *s. m.* A country, the modern *Kanauj*.

कापुरुषाः *nom. pl. of कापुरुष s. m.* A mean, contemptible, base, cowardly fellow.

कामः *nom. sin. of काम s. m.* Desire, lust. **KÁMA**, the Indian Cupid, or god of love.

कामम् *ind.* Willingly.

कामिना *nom. sin. abs. s. f. (from कामिन् s. m. A lover) Love, desire.*

कायः *nom. sin. of काय s. m.* The body. **कायेन** *ins. sin.*

कारणम् *nom. or acc. sin. of कारण s. n.* A cause, reason. **कारणेन** *ins. sin.*

कारयितुम् *inf. of कारि (causal form of the verb कृ Do) To cause to make, or to be effected.*

कारयेत् *1st pers. sin. pot. कारितवान्* *nom. sin. m. of कारितवत् part. 3d pret. act.* He caused to be made.

कारुण्य *s. n.* Compassion, tenderness.

कापिण्यम् *acc. sin. abs. s. n. (from कृपण adj. Poor, miserable, sordid) Poverty, penury. Poorness of spirit, imbecility.*

कार्ये *fut. pass. part. (of the verb कृ Do, make) To be made or done, practised or exercised.*

s. n. An affair, business. **कार्ये** *nom. sin. n.*

कार्ये *loc. sin. कार्येणि* *nom. or acc. pl.*

कार्येषु *loc. pl.*

कार्यकारण *s. n.* Cause of a special or incidental kind, originating in some act or occasion.

कार्यकारणतः *ind.* Incidentally, from some special cause.

कार्याक्षमायाम् *gen. pl. of कार्याक्षम adj.* Incapable of business.

कालः *nom. sin. of काल s. m.* Time. A name, or rather form of ŚIVA, in his character of the destroying deity, being then represented of a black colour, and of aspect more or less terrific. काले *loc. sin.*

कालपाशात् *abl. sin. of कालपाश s. m.* Snare of death.

कालान्तरवृत्तिशुभाशुभानि *nom. pl. n. TATP.* Good and evil things (occurring) in the revolutions of time.

काव्य *abs. s. n. (from कवि s. m. A poet)* Poetry; a poem.

किं. *See किम्.*

किंशुकाः *nom. pl. of किंशुक s. m.* The Butea Frondosa or Palāsa, a tree bearing beautiful red blossoms, and often alluded to by the poets.

किञ्च *ind.* Moreover, further, again.

किञ्चित् *acc. sin. n. of किञ्चित्* Some, something, a little, any thing whatsoever.

किञ्चित्काल *s. m.* A little time.

किन्तु *ind.* But.

किन्तु *ind.* What?

किम् *nom. or acc. sin. n. of किम् interr. pron.* Who? which? what? *Obs. It is often employed merely as a note of interrogation.*

किमपि *nom. or acc. of the above, with अपि q. v.* Somewhat, some, any.

किमर्थम् *TATP. comp. of किम् cr.* What? and अर्थम् *ind.* On account. *See अर्थम्.*

किम् *ind.* How much more!

किम्बदन्ती *nom. sin. s. f.* Rumour, report, *on dit.*

किरण *s. m.* A ray of the sun or moon.

कीटः *nom. sin. of कीट s. m.* An insect, a worm.

कीदृशी *nom. sin. f. of कीदृश् adj.* Who or what like?

कीर्ति *s. f.* Fame, renown. कीर्तिकरी *nom. sin. f. of कीर्तिकर agt.* Maker of fame.

कु *ind.* A prefix, denoting, Bad, vile, &c.

कुटुम्बम् *nom. sin. of कुटुम्ब s. n.* A family.

कुटुनीम् *acc. sin. of कुटुनी s. f.* A procuress.

कुट्टिनी *nom. sin. s. f.* A bawd. कुट्टिन्या *ins. sin.*

कुम्भल *s. m. or n.* An opening bud.

कुतः *ind.* Whence?

कुत्र *ind.* Where?

कुन्ती *s. f.* The wife of PÁNDU, and mother of the three elder Pándava princes by as many gods.

कुमुदिनी *s. f.* A multitude of water-lilies, or a place abounding in them.

कुमुदिनीनायके *TATP. comp. of कुमुदिनी* The lotus, and नायके *loc. sin. of नायक s. m.* Lover; the white esculent lotus, expanding its petals during the night, and closing them in the day-time.

कुम्भम् *acc. sin. of कुम्भ s. m.* A jar.

कुरु *2d pers. sin. imp. of the verb कृ 8th cl. par.* Do, make.

कुरुताम् *1st pers. sin. imp. of the verb कृ 8th cl. atm.* Do, make. कुरुते *1st pers. sin. pres.*

कुरुपायाम् *gen. pl. of कुरुप adj.* Ill-favoured, ugly, deformed.

कुर्यात् *1st pers. sin. pot. of the verb कृ 8th cl. par.* Do, make, act, commit, practice, exercise.

- कुर्वन्ति 1st pers. pl. pres. कुर्वन्ताः nom. pl.
m. or f. of कुर्वन् part. pres. átm.
- कुलनारी nom. sin. s. f. A woman of good family.
- कुलम् nom. or acc. sin. of कुल s. n. A family.
- कुलस्य gen. sin. कुलेः ins. pl.
- कुलमयीदा nom. sin. s. f. Family honour or respectability.
- कुलवधूः nom. sin. s. f. A respectable woman, one of good family.
- कुलाचार s. m. The proper duty or practice of a caste or family.
- कुलालक्षी nom. sin. m. from कुल A family, and आलक्षिन् agt. (from the verb लक्ष् (इ) with आ Sustain) Supporting; a supporter.
- कुश s. m. A species of grass used in many solemn and religious observances, hence called sacrificial grass (*Poa cynosuroides*).
- कुशलप्रश्नैः ins. pl. s. m. By salutations, greetings, friendly inquiries respecting a person's health.
- कुशलम् nom. or acc. sin. of कुशल s. n. Well-being, happiness, health, welfare.
- कुशहस्तः nom. sin. m. **BAHUVRÍHI**, comp. of कुश cr. *Kúśa* grass, and हस्त s. Hand or paw.
- कुशूलपूणाढकैः ins. pl. m. **BAHUVRÍHI**, comp. of कुशूल s. m. A granary, or cupboard, in which rice or grain is kept, पूण adj. Filling, and आढक s. A measure of grain equal to four *Prasthas*, or containing 7lbs. 11 oz. avoirdupois. In *Bengal*, an *Áraka* is equal to two *mans*, or 164 avds.
- कुसरिः nom. pl. of कुसरि s. f. A shallow stream.
- कुसुम s. n. A flower.
- कुसुमस्तवकस्य gen. sin. of कुसुमस्तवक s. m. **TATP**.
A collection of flowers, a garland, a nosegay.
- कूट s. m. n. The peak or summit of a mountain.
- कूप s. m. A well.
- कूपोदकम् nom. sin. s. n. Well-water.
- कूर्मः nom. sin. of कूर्मे s. m. A tortoise.
- कृच्छ्रे ins. sin. of कृच्छ्र s. m. n. Difficulty, bodily pain.
- कृतः nom. sin. m. of कृत pass. part. (of the verb कृ Do) Done, made, performed. कृतम् acc. sin. m. also nom. or acc. sin. n.
- कृतज्ञम् acc. sin. m. of कृतज्ञ adj. Grateful.
- कृतपूर्वनाशनम् nom. sin. s. n. Ingratitude, forgetfulness of past services.
- कृतसम्बन्धम् nom. sin. n. **BAHUV**. (कृत Made, and सम्बन्ध Connexion) Connected, allied.
- कृतस्नेहाहारः nom. sin. m. **BAHUV**. Feeding at pleasure. (कृत, स्नेहा, and आहार).
- कृतान्तम् acc. sin. of कृतान्त s. m. A name of *YAMA*, regent of the dead, or death personified; (he who makes an end, or terminates men's lives).
- कृताभ्यासः nom. sin. m. **BAHUVRÍHI**, (comp. of कृत Made, and अभ्यास Practice, exercise) Trained, exercised, practised. See rule 1138.
- कृते loc. sin. n. of कृत (pass. part. of the verb कृ Do) Done or made. ind. For, on account of.
- कृत्वा ind. pret. part. (of the verb कृ) Having made or done.
- कृपयः nom. sin. m. of कृपय adj. Poor, low, feeble, pitiable, miserable. s. m. A miser. कृपयस्य gen. sin.
- कृपा ins. sin. of कृपा s. f. Pity, tenderness.
- कृशम् acc. sin. m. (irreg. pass. part. of the verb कृश्) Emaciated, thin, spare, weak, feeble.
- कृष्ण voc. of कृष्ण s. m. **KĒISHNA**, the most celebrated form of **VISHNU**, or rather **VISHNU** him-

self: he is distinct from the ten *Avatārs*, or incarnations, being identified with the deity.
adj. Black, or dark blue.
कृष्णायते 1st pers. sin. pres. atm. a nominal verb, signifying, Blacken, derived from the adjective कृष्ण Black. See rule 579, &c.
केन ins. sin. m. of किम् interrog. pron. Who? which?
केनचित् ins. sin. m. or n. (of किञ्चित् pron. indef. Somebody, something) By a certain.
केनपि ins. sin. m. or n. (of किमपि pron. indef.) By or with, some or a certain (person or thing.)
केवलम् ind. Only, alone, merely.
केशव s. m. A name of KṚISHNA or VISHNU.
केशः nom. pl. of केश s. m. Hair of the head.
केशेषु loc. pl.
केनाचित् gen. pl. m. of किञ्चित् pron. indef. Some, certain.
कोकिलानाम् gen. pl. of कोकिल s. m. The Kōil, the black or Indian cuckoo.
कोटरम् acc. sin. of कोटर s. m. n. The hollow of a tree. कोटरात् abl. sin. कोटरे loc. sin.
कोदण्ड s. m. n. A bow.
कोपाः nom. pl. of कोप s. m. Anger, wrath.
कोऽपि nom. sin. m. of किमपि pron. Some, any.
कोमलाः nom. pl. m. of कोमल adj. Soft.
कोलाहलः nom. sin. of कोलाहल s. m. A loud and confused noise, an uproar; a great and indistinct noise.
कौन्तेय voc. sin. of कौन्तेय s. m. A son of कुन्ती KUNTI, mother of the five Páñdu princes.
कौनारे loc. sin. of कौनर abs. s. n. (from कुमार adj. Maiden) Youth, maidenhood to the age of sixteen.

क्रमेण ins. sin. of क्रम s. m. Course, order, progress, way.
क्रयप्रीतम् nom. sin. n. (from क्रय Purchase, and क्रीत pass. part. Bought) Bought, purchased.
क्रियताम् 1st pers. sin. imp. pass. of the verb कृ Do, make. क्रियताम् 1st pers. pl.
क्रिया nom. sin. of क्रिया s. f. Act, action, work, study. An undertaking. An act, devotional or ceremonial (as sacrifice, &c.). क्रियाम् acc. sin. क्रियाः nom. pl.
क्रियावान् nom. sin. m. of क्रियावत् adj. Practical, active.
क्रियाविधि s. m. Rule of acting, conduct of affairs.
क्रियाविधिम् acc. sin. m. Acquainted with business, knowing the proper way of acting.
क्रीडति 1st pers. pl. pres. of the verb क्रीड् 1st cl. par. Play, sport.
क्रोधः nom. sin. m. of क्रोध s. m. Wrath, anger.
क्रोधनः nom. sin. m. of क्रोधन adj. Wrathful, choleric.
क्रियन्ते 1st pers. pl. pres. of the verb क्रिञ् 4th cl. atm. Suffer distress, endure torment.
क्रीव adj. Weak, impotent, effeminate; idle, vain.
क्लेश s. m. Pain, anguish, affliction, distress, care, trouble. क्लेशेन ins. sin. क्लेशस्य gen. sin.
क्लेश्यम् nom. sin. abs. s. n. (from क्रीव adj. Impotent) Impotency, incapacity of propagation.
कु ind. Where?
कुचित् ind. Anywhere, somewhere.
कुत्रापि ind. Anywhere, somewhere.
खण्डः nom. sin. of खण्ड s. m. A measure of time, equal to thirty Kalás, or four minutes. A moment, instant. Leisure, opportunity. खण्डम् acc. sin. खण्डेन ins. sin. खण्डात् abl. sin.

क्षणिका *nom. sin. f. of क्षणिक adj.* Momentary, transient.

क्षतिः *nom. sin. of क्षति s. f.* A wound, injury, loss, hurt, harm, evil.

क्षमः *nom. sin. m. of क्षम adj.* Able, adequate. Benevolent, friendly. Suitable, proper. क्षमाः *nom. pl. m.*

क्षमा *nom. sin. of क्षमा s. f.* Patience, moderation, meekness.

क्षयम् *acc. sin. of क्षय s. m.* Waste, destruction.

क्षितिः *loc. sin. of क्षिति s. f.* The earth.

क्षिप्तेन *ins. sin. m. or n. of क्षिप्त pass. part. (of the verb क्षिप् Throw)* Thrown, flung, cast.

क्षीयेषु *loc. pl. n. of क्षीय pass. part. (of the verb क्षी Waste)* Wasted, spent, expended, exhausted.

क्षुत्पिपासा *s. f.* Hunger and thirst.

क्षुद्रबुद्धिनामा *BAKUDUBHĪ, comp. of क्षुद्र Little, mean, बुद्धि Wit, and नामा nom. sin. m. of नामन् s. n.* A name (Named *Kshudrabuddhi*).

क्षुब्धाधी *acc. du. m. DWANDWA, Hunger and sickness.*

क्षुधा *s. f.* Hunger.

क्षुधाक्षे *loc. sin. m. of क्षुधाक्षे adj.* Hungry, starving.

क्षेत्रपतिना *ins. sin. of क्षेत्रपति s. m.* The owner of a field.

क्षेत्रम् *nom. sin. of क्षेत्र s. n.* A field.

ख

खगः *nom. sin. of खग s. m.* A bird.

खड्ग 2d pers. *sin. imp. of the verb खड् 10th cl. par.* Break.

खड्गेन *ins. sin. of खड्ग s. m. n.* A piece, part, fragment, or portion.

खनिचम् *acc. sin. of खनिच s. n.* A spade.

खनिता *ind. pret. part. (of the verb खन् Dig)* Having dug.

खलुः *nom. sin. m. of खलु adj.* Low, vile, cruel, bad, wicked. खलुस्य *gen. sin. m.*

खलुप्रीतिः *nom. sin. s. f. TATP.* The friendship or favour of wicked or low persons.

खलु *ind.* Indeed, certainly, surely.

खात *pass. part. (of the verb खन् Dig)* Dug. *s. n.* An excavation.

खादति 1st pers. *sin. pres. of the verb खाद् 1st cl. par.* Eat, devour, feed upon खादामि 3d pers. *sin.* खादितः *nom. sin. m. pass. part.* खादितः *nom. pl. m.* खादितानि *nom. pl. n.*

ग

ग *agt. in compos. (from the verb गम् Go)* Going.

गगन *s. n.* The sky, atmosphere, heaven.

गगनविहारी *nom. sin. m. of गगन and विहारिन् agt. (of the verb हृ with prep. वि)* Sporting; who sports or roams about for pleasure.

गङ्गा *s. f.* The Ganges.

गच्छ *is substituted, in the first four tenses, for the verb गम् 1st cl. par. Go.* गच्छति 1st pers. *sin. pres.* गच्छामि 3d pers. *sin.* गच्छन्ति 1st pers. *pl.* गच्छेत् 1st pers. *sin. pot.* गच्छत् *pres. part. cr.* गच्छन् *nom. sin. m.* गच्छता *ins. sin.* गच्छतः *gen. sin.* गच्छन्तु *loc. pl. n.*

गजभुजङ्गमयोः *DWANDWA, comp. of गज An elephant, and भुजङ्गमयोः gen. du. of भुजङ्गम s. m.* A serpent. (Of an elephant and a serpent.)

गजानां *nom. pl. of गज s. m.* An elephant. गजानाम् *gen. pl.*

गजेन्द्र *s. m. (from गज Elephant, and इन्द्र Chief)* A large or excellent elephant.

गणन *s. n.* A counting, enumeration.
 गणना *nom. sin. s. f.* Reckoning, calculation.
 गणस्य *gen. sin. of गण s. m.* A tribe, troop, flock, class, multitude, host. गणैः *ins. pl.*
 गण्डकी *s. f.* The name of a river in the north of India, the *Gaṇḍakī*.
 गतः *nom. sin. m. of गत pass. part. (of the verb गम् Go)* Gone, passed, went. गते *loc. sin. m.*
 गतौ *nom. du. m.* गताः *nom. pl. m.*
 गतविभवः *nom. sin. m. BAHUV.* Poor, indigent, whose wealth is gone.
 गतानुगतिः *nom. sin. m. (गत Gone, and अनुगतिः Who goes after)* Following, imitating, imitative, doing as others do.
 गतायुः *nom. pl. m. of गतायुः BAHUV.* Whose life is spent; dying, past recovery.
 गतिः *nom. sin. of गति s. f.* Motion, progress. Course of events; fate, fortune; issue, upshot.
 गत्वा *ind. pret. part. (of the verb गम् Go)* Having gone.
 गन्तव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb गम् Go)* To be gone.
 गन्तुम् *inf. of the verb गम् Go.*
 गन्धम् *acc. sin. of गन्ध s. m.* Scent, perfume.
 गम्यताम् *1st pers. sin. imp. pass. (of the verb गम् Go)* Let there be gone. गम्यते *1st pers. sin. pres. pass.*
 गरीयसी *nom. sin. f. of गरीयस् (compar. of गरु adj. Great)* Greater, more precious.
 गर्जनम् *acc. sin. s. n.* A grumbling noise, a growl.
 गर्भे (also written गर्भे. See rule 37, and rule 59) *s. m.* The womb. गर्भात् *abl. sin.*
 गर्भमुत्ति *s. f.* Birth.
 गर्भस्थस्य *gen. sin. m. of गर्भस्थ (from गर्भे The*

womb, and स्थ *agt. from the verb ज्ञा Stand)* Staying, abiding. (Dwelling in the womb.)
 गहितम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb गह्)* Blamed, contemned, despised. Bad, vile.
 गरु *s. m.* The throat.
 गलित *pass. part. (of the verb गल्)* Dropped, fallen. Decayed, impaired, lost.
 गलितनखदन्तः *nom. sin. m. BAHUV. comp. of गलित Fallen, नख Claws, and दन्त Teeth.*
 गलितनखनयनः *nom. sin. m. BAHUV. comp. of गलित Perished, नख Nails, and नयन Eyes.*
 गवाम् *gen. pl. of गो s. f.* A cow. गावः *nom. pl.*
 गाहते *1st pers. sin. pres. of the verb गाह् 1st cl. atm.* Penetrate, plunge into.
 गिरिजदी *s. f.* A mountain-torrent.
 गिरेः *abl. or gen. sin. of गिरि s. m.* A mountain. गिरे *loc. sin.*
 गुणः *nom. sin. m. of गुण s. m.* Quality. Virtue, excellence. A property of all created beings; three are particularized, the *Satwa, Raja, and Tama*, or principles of truth or existence, passion or foulness, and darkness or ignorance. Benefit, profit, advantage. A bowstring. गुणम् *acc. sin.* गुणाः *nom. pl.* गुणैः *ins. pl.* गुणानाम् *gen. pl.*
 गुणज्ञः *nom. sin. m. (गुण and ज्ञ *agt. from the verb ज्ञा Know)* Knowing how to appreciate men or things, knowing or judging of their merits.
 गुणत्वम् *acc. sin. of गुणत्व s. n.* Multiplication. The state or thickness of a cord.
 गुणवान् *nom. sin. m. of गुणवत् adj.* Virtuous, accomplished; endowed with (good) qualities.
 गुणवन्तः *nom. pl. m.* गुणवन्तम् *gen. pl. m.*
 गुणशतम् *acc. sin. n.* A hundred excellent qualities.*

गुणस्तुतिम् *acc. sin. of गुणस्तुति s. f.* Panegyric.
 गुणगुणज्ञाः *nom. pl. m.* Judges of merit and demerit. *See गुणज्ञ.* In line 112, : is dropped by rule 52.
 गुणिगण **TATPURUṢHA**, (*comp. of गुणिन् adj.* Virtuous, accomplished, and गण *s. m.* A flock or troop) A number of virtuous persons.
 गुणिताम् *acc. sin. of गुणिता abs. s. f. (from गुणिन् adj.* Accomplished) The condition of an accomplished man.
 गुणी *nom. sin. m. of गुणिन् adj.* Accomplished, talented : virtuous, endowed with good qualities. *गुणिनि loc. sin. m. गुणिनः nom. pl. m.*
 गुप्तः *nom. sin. m. of गुप् pass. part. (of the verb गुप्* Conceal, guard) Preserved, protected. Hidden, concealed, secret. *गुप्तेन ins. sin. m.*
 गुरुः *nom. sin. of गुरु s. m.* A spiritual parent, from whom the youth receives the initiatory *Mantra* or prayer, and who conducts the ceremonies necessary at various seasons of infancy and youth, up to the period of investiture with the characteristic thread or string : this person may be the natural parent or the religious preceptor. A religious teacher, one who explains the law and religion to his pupil, instructs him in the *Śāstras*, &c. A name of *VĪHASPATI*, who is considered as the *Guru* or preceptor of the gods. A father, or any venerable male relation. *adj.* Heavy, weighty, grave. Great. Dear, valuable, highly prized.
 गुर्वी *nom. sin. f. of गुरु adj.* Great.
 गूढ *pass. part. (of the verb गुह्* Conceal) Covered, concealed, hidden.
 गृध्रः *nom. sin. s. m.* A vulture. *गृध्रम् acc. sin.*

गृहच्छिद्रम् *nom. sin. s. n.* Private or family-affliction or trouble. *छ becomes च by rule 44.*
 गृहम् *nom. or acc. sin. of गृह s. n.* A house.
 गृहात् *abl. sin. गृहे loc. sin.*
 गृहस्थः *nom. sin. of गृहस्थ s. m.* A householder, the man of the second class, or he who, after having finished his studies, and been invested with the sacred thread, performs the duties of the master of a house, and father of a family.
 गृहाय *2d pers. sin. imp. (of the verb ग्रह् 9th cl. par.)* Take, accept.
 गृहीतः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb ग्रह्* Take) Seized, caught, taken. In line 6, : is dropped by rule 9 and 10. *गृहीतम् nom. sin. n. गृहीतुम् inf.* To take. *गृहीत्वा ind. pret. part.* Having taken.
 गृह्णाति *1st pers. sin. pres. of the verb ग्रह् 9th cl. par.* Seize, take. *गृह्णताम् 1st pers. sin. imp. pass.* Let be taken or seized.
 गेहे *loc. sin. of गेह s. n.* A house, dwelling.
 गोघ्नम् *acc. sin. m. of गोघ्न* A cow-killing. *Obs.* Killing a cow is commonly regarded by the *Hindus* as a heinous crime. *See घ्न.*
 गोत्रे *loc. sin. of गोत्र s. n.* A family, race, tribe.
 गोदावरी *s. f.* The name of a river in the peninsula, the *Godāverī*.
 गोप्यानि *nom. pl. n. of गोप्य fut. pass. part. (of the verb गुप्* Hide) To be kept secret or hidden.
 गोमातृवाक्याम् **DWANDWA**, *comp. of गो cr.* A cow, and *मातृवाक्याम् gen. pl. of मानुष s. m.* A man. (Of cows and men.)
 गोष्ठी *s. f.* An assembly, meeting; company, society, community. Family connexions, especially the junior branches. *गोष्ठीषु loc. pl.*

गौः *nom. sin. of गो s. m. f.* An ox or cow. *In line 55, : becomes र् by rule 53.*

गौड *s. m.* The district of Gaur, the central part of Bengal, extending from Bang to Bhuvan-
ésvar in Orissa : the ruins of its capital, called by the same name, are still extensive.

गौरी *s. f.* A name of the goddess PÁRVATÍ, consort of ŚIVA. (*from the adj. गौर White, fair.*)

ग्रन्थात् *abl. sin. of ग्रन्थ s. m.* A book.

ग्रस्यते *1st pers. sin. pres. pass. of the verb ग्रस्*
Eat, devour, swallow.

ग्रहपीडनम् *acc. sin. s. n.* The influence of an unpropitious planet, an eclipse.

ग्रहम् *acc. sin. of ग्रह s. m.* Effort. Purpose, design. A planet. A name of RÁHU, or the ascending node, and author of eclipses.

ग्रहीतुम् *inf. (of the verb ग्रह्)* To collect, to gather.

ग्रामः *nom. sin. of ग्राम s. m.* A village. *In composition, A multitude.* ग्रामम् *acc. sin.* ग्रामस्य *gen. sin.* (*See MANU, Chap. II. v. 215.*)

ग्रावा *nom. sin. of ग्रावन् s. m.* A stone, a rock.

ग्राहयितुम् *inf. of ग्राहि (caus. of the verb ग्रह् Take)* To cause to take. *In line 101, it must be rendered, To be made to take.*

ग्राह्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb ग्रह् Take)* To be taken, received, admitted.

ग्रीवा *s. f.* The neck.

ग्रीष्मे *loc. sin. of ग्रीष्म s. m.* The hot season, comprehending two months about June--July.

घ

घट *s. m.* A large earthen water-jar.

घन *s. n.* A cloud, a thunder-cloud.

घर्मोर्ध्वम् *acc. sin. m. of घर्मोर्ध्व adj.* Oppressed with heat. घर्मोर्ध्वानाम् *gen. pl.*

घृणी *nom. sin. m. of घृणिन् adj.* Censorious.

घृतम् *acc. sin. of घृत s. n.* Ghee, clarified butter, or butter which has been boiled gently, and allowed to cool; it is then used for culinary or religious purposes, and is highly esteemed by the Hindus.

घोर *adj.* Dreadful, awful, frightful, hideous.

घोराकृतिः *nom. sin. m. SAHUV. comp. of घोर and आकृति s. f.* Form, figure, aspect.

घ्न *agt. (from the verb हन् Kill, used in composition only)* Destroying, slaying, destructive; a killer, slayer.

च

च *ind.* And, also, either, both.

चकार *1st pers. sin. 2d pret. of the verb कृ par.*
Make, do.

चकितः *nom. sin. m. of चकित pass. part. (of the verb चक्)* Alarmed, afraid of, frightened at.

चक्रवत् *ind.* Like a wheel.

चक्रे *1st pers. sin. 2d pret. of the verb कृ átm.*
Make, do.

चक्रेण *ins. sin. of चक्र s. n.* A wheel.

चक्षुः *nom. sin. of चक्षुस् s. n.* The eye. चक्षुषा *ins. sin.* चक्षुषी *nom. du.*

चक्षुर्विषयातिक्रान्तेषु *loc. pl. m. TATP. comp. of चक्षुस् cr.* The eye, विषय *cr.* Sphere, or range, and अतिक्रान्ते *q. v.* Passed beyond. *See rule 41, and rule 53.*

चक्षुः *ins. sin. of चक्षुस् s. f.* A bird's beak.

चक्षुमि *3d pers. sin. pres. par. (a nominal verb derived from चक्षुस् The beak)* I peck. *Obs.*

०

This form may be correct, though it does not accord with any rule of grammar given for the formation of this class of verbs.

चतुर्थी *nom. sin. f. of चतुर्थे adj.* The fourth.

चतुर्भद्रम् *nom. sin. s. n.* An aggregate or assemblage of four excellent things.

चतुर्वर्गः *TATP. comp. of चतुर् cr.* Four, and वर्गः *nom. sin. m.* A class, an assemblage.

चतुर्विधम् *nom. sin. n. adj.* Of four kinds.

चतुष्टयम् *nom. sin. of चतुष्टय s. n.* The aggregate of four, a quaternion. **चतुष्टयस्य** *gen. sin.*

चन्दनैः *ins. pl. of चन्दन s. m.* Sandal (Sirium myrtifolium): it implies either the tree, the wood, or the unctuous preparations of the wood, held in high estimation as perfumes.

चन्द्रः *nom. sin. of चन्द्र s. m.* The moon. *In line 40, : becomes स before a surd.*

चन्द्रभागा *s. f.* The name of a river, the *Chinnáb*, one of the five streams of the *Punjab*.

चन्द्रमसि *loc. sin. of चन्द्रमस् s. m.* The moon.

चन्द्राक्षीपूजानधिः *nom. sin. m.* A name of *SIVA*, whose crest-jewel is the half-moon.

चपलः *nom. sin. m. of चपल adj.* Fickle, unsteady, trembling, tremulous. **चपलम्** *nom. sin. n.* **चपलेन** *ins. sin. m. or n.* **चपलाः** *nom. pl. f.*

चम्पक *s. m.* A tree bearing a yellow fragrant flower (*Michelia champaca*).

चम्पकवती *nom. sin. f. of चम्पकवत् adj.* Abounding in *champaka* trees.

चरतु *1st pers. sin. imp. (of the verb चर् 1st cl. par.* Go; also, practise) Let (him) practise.

चरन् *nom. sin. m. of चरन् part. pres. of the verb*

चर् 1st cl. par. Go; also, feed. *In line 144, न् is doubled by rule 30.*

चरितम् *acc. s. of चरित pass. part. (of the verb चर्)* Practised. *s. n.* Practice, behaviour.

चर्मोवृता *nom. sin. f. (from चर्मन् s. n.* Leather, and आवृत *pass. part. of the verb वृ* Surround, with *prep. जा*) Covered with leather.

चलचित्ता *nom. sin. abs. s. f. (from चलचित् adj.* Fickle-minded) Fickle-mindedness, mutability.

चलति *1st pers. sin. pres. (of the verb चल् 1st cl. par.)* Moves, goes, shakes, trembles, staggers, vacillates.

चलितः *nom. sin. m. of चलित pass. part. (of the verb चल्)* Moved, went, set out, departed.

चाक्षाल *s. m.* A man of an impure or degraded tribe, a *Chândála*, a *Pariah*, or outcast.

चान्द्रायणम् *nom. sin. of चान्द्रायण s. n.* A religious or expiatory observance, regulated by the moon's age; diminishing the daily consumption of food every day, by one mouthful, for the dark half of the month, beginning with fifteen at the full moon, until it is reduced to one, at the new moon, and then increasing it in like manner during the fortnight of the moon's increase: there are other forms of this penance. (*See MANU, Chap. XI. v. 217.*)

चाप *s. m.* A bow.

चारु *adj.* Beautiful, elegant.

चित्त *s. n.* The mind or faculty of reasoning, the heart considered as the seat of intellect.

चित्ते *loc. sin.* **चित्तानाम्** *gen. pl.*

चित्र *adj.* Variegated, spotted, speckled; wonder-

ful, surprising, lovely, charming. *s. n.* A painting, a picture.
 चित्रलिखितः *nom. sin. m.* Represented, delineated (as in a picture); motionless (as a picture).
 चित्राङ्ग *adj.* Spotted, streaked in the body.
 चित्रिताः *nom. pl. m. pass. part. (of the verb चित्र्)* Paint) Painted, coloured with various hues.
 चिन्तयन् *nom. sin. m. pres. part. (of the verb चिन् इ rule 161, 10th cl. par.* Think, consider) Thinking, reflecting, considering. In line 199, *न्* is doubled by rule 30. चिन्तयन्ति *ls. pers. pl. pres.* चिन्तयेत् *1st pers. sin. pot.* चिन्तयानास *1st pers. sin. 2d pret.* See rule 317, &c. चिन्तयताम् *1st pers. sin. imp. pass.* चिन्तयित्वा *ind. pret. part.*
 चिन्ता *s. f.* Thought, care, anxiety.
 चिरकालोपाज्जितः *nom. sin. m.* Acquired or accumulated slowly, or after a long time.
 चिरकालोपाज्जितम् *nom. sin. n.*
 चिरप्रवासी *nom. sin. m. (from चिर Long, and प्रवासिन् agt. of the verb वस् Dwell, with prep. प्र)* Dwelling a long time abroad.
 चिरमित्रम् *nom. sin. n. चरित्रम्.* An old friend.
 चिरात् *ind.* For a long time.
 चुचुति *1st pers. sin. pres. of the verb चुच् (इ) rule 161, 1st cl. par.* Kiss. चुचुतिवती *nom. sin. f. of चुचुतिवत् part. 3d pret. act.* She kissed.
 चूडा *s. f.* Top, summit. A single lock of hair left on the crown of the head, at the ceremony of tonsure.
 चूडावलम्बिनि *TATP. comp. of चूडा and अवलम्बिनि loc. sin. m. of अवलम्बिन् agt.* Reclining.
 चेत् *ind.* If.
 चेतसा *ins. sin. of चेतस् s. n.* The mind, intellect,

faculty of reasoning or understanding. चेतसः *gen. sin.* चेतसि *loc. sin.*
 चेहेत *1st pers. sin. pot. of the verb चेह् 1st cl. atm.* Strive, pursue as an avocation.
 चौराः *ind. (for चौरैः rule 1041)* From robbers.
 च्युति *s. f.* A fall.

छ

छाया *nom. sin. of छाया s. f.* A shade, a shadow.
 छायां *acc. sin.* छायायाम् *loc. sin.*
 छिद्रम् *acc. sin. of छिद्र s. n.* A hole. A fault, defect, flaw, infirmity (moral or physical). छिद्रेषु *loc. pl.* Obs. in line 640, छ is used by r. 44.
 छिनत्ति *1st pers. sin. pres. of the verb छिद् 7th cl. par.* Cut. In line 520, it is employed in the sense of Quench, slake. छिनत्ति *3d pers. sin.* छिन्ति *2d pers. sin. imp.*
 छिन्नदुनवत् *ind.* Like a riven tree.
 छिन्नबन्धनः *nom. sin. m. छिन्नम्.* His bonds cut.
 छिन्नानि *nom. pl. n. of छिन्न pass. part. (of the verb छिद् Cut)* Cut, severed, gnawed asunder.
 छिन्ने *loc. sin. n.*
 छेत्ताः *nom. pl. m. of छेत् agt. (from the verb छिद् Cut)* Cutting, hewing; solving: a hewer, or feller of wood: a resolver (of difficulties), one who dissipates doubts. छेत्तुः *gen. sin. m.*
 छेत्तुन् *inf. (of the verb छिद् Cut)* To cut.
 छेत्सति *1st pers. sin. 2d fut. of the verb छिद् par.* Cut. छेत्सति *2d pers. sin.* छेत्सामि *3d pers.*

ज

जगति *loc. sin. of जगत् s. n.* The world.
 जगाम *1st pers. sin. 2d pret. (of the verb गम् par.* Go) He went.

जङ्घा *nom. sin. of जङ्घा s. f.* The leg.
जनः *nom. sin. of जन s. m.* A man, a person.
जनम् *acc. sin. जनस्य gen. sin.*
जननी *nom. sin. of जननी s. f.* A mother.
जनपदस्य *gen. sin. of जनपद s. m.* An inhabited country. Man, mankind. जनपदैः *ins. pl.*
जनयति *1st pers. sin. pres. of जनि caus. (of the verb जन् Be born. See rule 458)* Produces, brings forth, creates, engenders. जनयन्ति *1st pers. pl. जनयते 1st pers. sin. pres. atm.*
जनाचारैः *ins. pl. of जनाचार s. m.* Propriety, decorum, good conduct.
जन्तोः *gen. sin. of जन्तु s. m.* An animal, a living being. जन्तो *loc. sin.*
जन्म *nom. sin. of जन्मन् s. n.* Birth, production, life, state of being. जन्मनि *loc. sin.*
जन्मान्तराणि *nom. pl. s. n.* Different births.
जशुकः *nom. sin. of जशुक s. m.* A jackall.
जयः *nom. sin. of जय s. m.* Victory, conquest.
जरा *nom. sin. of जरा s. f.* Old age, decrepitude; the debility of old age. जरया *ins. sin.*
जरी *nom. sin. m. of जरिन् adj.* Old, infirm, decayed, decrepit.
जश्नैर or जश्नैरि *adj.* Old, split, broken. Wounded, pierced.
जलजन्तूनाम् *gen. pl. of जलजन्तु s. m.* An aquatic animal.
जलम् *acc. sin. of जल s. n.* Water. जलैः *ins. pl.*
जलविन्दु *s. m.* A drop of water.
जलाशयम् *acc. sin. of जलाशय s. m.* A pool, lake, tank, reservoir. जलाशये *loc. sin.*
जलाशयान्तरम् *acc. sin. s. n.* Another lake.
जलाश्रयम् *acc. sin. of जलाश्रय s. m.* A lake.
जातः *nom. sin. m. of जात pass. part. (of the verb*

जन् Be born) Born, produced, arisen, come into being. जातम् *nom. or acc. sin. n. जातेन ins. sin. m.*
जाति *s. f.* Birth, production, class, caste.
जातिनाशेय *ins. sin. of जातिनाश s. n.* Caste only, not the performance of its especial duties.
जानीयात् *1st pers. sin. pot. (of the verb ज्ञा 9th cl. par. Know)* One may know.
जाने *3d pers. sin. pres. (of the verb ज्ञा 9th cl. atm. Know)* I know.
जायते *1st pers. sin. pres. of the verb जन् 4th cl. atm. substituting जा, Be born, come into existence. जायते 1st pers. pl. pres.*
जार *nom. sin. of जार s. m.* A paramour, a gallant. जारम् *acc. sin.*
जालबद्धाः *nom. pl. m. of जालबद्ध TATP. comp. of जाल and बद्ध pass. part. (of the verb बन्ध Bind)* Confined in a net.
जालम् *nom. or acc. sin. of जाल s. n.* A net.
गङ्गा *s. f.* GANGÁ, or the Ganges, personified as the daughter of Rájá JAHNU. The river in its course disturbed the devotions of the saint JAHNU, upon which he drank up its waters: having released them at the intercession of BHAGÍRATHA, he is thus considered as the parent of the stream.
गङ्गादीनलेखा *TATPURUSHA, comp. of गङ्गा cr. The Ganges, केन cr. Foam, and लेखा nom. sin. s. f.* A streak.
जिघ्रन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb ज्ञा 1st cl. par. substituting जिघ् in the first four tenses, Smell.*
जिज्ञासा *nom. sin. of जिज्ञासा s. f.* Inquiry, search.
जितेन्द्रियः *nom. sin. m. BAHUV. (comp. of जित*

Subdued, and इन्द्रिय an organ of sense) One who has subdued his senses ; calm, unmoved.
 जिह्वा *ins. sin. of जिह्वा s. f.* The tongue.
 जीवति *1st pers. sin. pres. (of the verb जीव् 1st cl. par. Live)* He lives. Also *loc. sin. m. of जीवत् part. pres. (answering to the abl. absolute in Latin, vivente)* Living.
 जीवनम् *nom. sin. of जीवन s. n.* Life, existence, livelihood, support. A living. जीवनाय *dat. sin.*
 जीवय *2d pers. sin. imp. of जीवि (caus. of the verb जीव् Live)* Cause to live, preserve alive.
 जीवलोकम् *acc. sin. of जीवलोक s. m.* The world, the habitation of living beings. Mankind.
 जीवलोकेषु *loc. pl.*
 जीवामि *3d pers. sin. pres. of the verb जीव् 1st cl. par. Live.*
 जीवितम् *acc. sin. of जीवित s. n.* Life.
 जीवितव्यम् *nom. sin. n. of जीवितव्य fut. pass. part. (of the verb जीव् Live)* To be lived, to be kept alive.
 जीविताज्ञा *nom. sin. s. f.* Love of life.
 जीव्यते *1st pers. sin. pres. pass. (of the verb जीव्)* There is lived, i.e. One may or does live.
 ज्ञः *nom. sin. m. of ज्ञ agt. used only as the last member of a compound (from the verb ज्ञा Know)* Knowing, acquainted, conversant with.
 ज्ञानम् *nom. sin. of ज्ञान s. n.* Knowledge. Religious knowledge.
 ज्ञेयम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb ज्ञा Know)* To be known, knowable.
 ज्योतिषाम् *gen. pl. of ज्योतिष् s. n.* A star.
 ज्योत्स्नाम् *acc. sin. of ज्योत्स्ना s. f.* Moonlight.

त

तज्जयः (तद् + जय) *nom. sin. m. TATP.* The victory over it or them, the conquest thereof. A dental is changed to a palatal by r. 27.
 तज्जीवनाय (तद् + जीवनाय) *dat. sin. n. TATPU-RUPSHA.* For his support. (द् to ज् by r. 27.)
 तडाग *s. m.* A pool, a pond.
 तक्षुलकणान् *acc. pl. of तक्षुलकण s. m.* A grain of rice. तक्षुलकणानाम् *gen. pl.*
 तक्षुलाः *nom. pl. of तक्षुल s. m.* Grain after threshing, especially rice.
 तत् *ind.* Therefore, so.
 ततः *ind. (equivalent to तस्मात्)* Thence, from that. Afterwards. Then ; therefore. Than him, than that person.
 ततःप्रभृति *ind.* Thenceforth, thenceforward.
 तत्क्षयभङ्गः *nom. pl. m. adj.* Vanishing immediately, transient.
 तत्त्व *abs. s. n. (from तद् dem. pron. That)* Truth, reality. A first principle, an axiom.
 तत्त्वज्ञः *nom. sin. m. of तत्त्वज्ञ (See ज्ञः)* Acquainted with the principles.
 तत्त्वनिश्चयाया *nom. sin. s. m.* The touchstone of principle. (तत्त्व, निश्चय, यावन्.)
 तत्र *ind.* There, in that place.
 तथा *ind.* Thus, so, likewise, in the same manner.
 तथापि *ind.* Still, yet, nevertheless, notwithstanding.
 तथाविधम् *acc. sin. m. of तथाविध adj.* Of such a sort or kind, in such a plight or condition.
 तथाविधाम् *acc. sin. f.*
 तथैव *ind.* Even so, just so, so also.
 तद् *nom. or acc. sin. n. of तद् demon. pron.* He, she, it, that. In line 318, द् becomes त् before the surd.

तदनुसरणक्रमेण *ins. sin. n. TATPURUṢHA*. By way, or in the course of following him.

तद्वाम् *ind.* To that end, just so far.

तदा *ind.* Then.

तद्वचःप्रतीतः *nom. sin. m. TATP.* Believing his words. (वचस् becomes वचः by r. 41 and 49.)

तन्मवः *nom. pl. of तन्म s. m.* A thread.

तन्द्रा *nom. sin. of तन्द्रा s. f.* Slothfulness.

तपः *nom. sin. of तपस् s. n.* Religious austerity, mortification, penance, piety. तपसि *loc. sin.*

तपस्विनाम् *gen. pl. of तपस्विन् s. m.* An ascetic, a religious man engaged in the practice of rigorous and devout penance.

तप्तम् *nom. sin. n. of तप् pass. part. (of the verb तप् Be or make hot)* Heated, inflamed, burnt.

तम् *acc. sin. m. (of तद् demon. pron.)* Him, that.

तमः *acc. sin. of तमस् s. n.* Darkness.

तया *ins. sin. f. (of तद् demon. pron. He, she, it, that)* By or with that, or her. तयोः *gen. du. m. or n.*

तरुः *nom. sin. s. m.* A tree. तरोः *gen. sin.*

तरुणः *nom. sin. of तरुण s. m.* A young man.

तरुणी *nom. sin. of तरुणी s. f.* A young woman.

तरुणीम् *acc. sin.*

तरुतलम् *acc. sin. s. n. TATP.* The foot of a tree.

तव *gen. sin. (of युष्मद् pers. pron.)* Of thee, thy.

तस्कर *s. m.* A thief, a robber.

तस्मात् *abl. sin. m. or n. (of तद् dem. pron.)* From him, from that. Therefore, thence.

तस्मिन् *loc. sin. m. or n. of तद् pron. He, she, it, that.* In line 137, न् is doubled by rule 30.

तस्मै *dat. sin. m.* तस्य *gen. sin. m. or n.*

तस्याः *abl. or gen. sin. f.* तस्याम् *loc. sin. f.*

ताः *nom. pl. f. (of तद् pron.)* They, those.

ताडितः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb तद् 10th cl. Strike)* Hit, struck, beaten.

तात *voc. sin. of तान s. m.* Father, a term of affection addressed to a junior or inferior.

तादृशः *nom. sin. m. adj.* Such, such like. तादृशम् *acc. sin. n.*

तान् *acc. pl. m. of तद् pron.* That. In line 138, स् is introduced by rule 31. तानि *nom. pl. n.*

तापयति *1st pers. pl. pres. of तापि (caus. of the verb तप् Be hot)* Afflict, occasion sorrow.

तापयितुम् *inf. (of the verb तप् 10th cl. par.)* To heat, be hot, or burn.

तारा *s. f.* A star.

तावत् *ind.* So far, so soon, so long, so much, &c. Just, a little, but, only, at any rate, however.

तिरस्त्रान् *gen. pl. of तिरस्त्र s. m.* A bird, or beast; a brute.

तिरस्कारम् *acc. sin. of तिरस्कार s. m.* Abuse, censure.

तिरस्कुर्वन्ति *1st pers. pl. pres. (of the verb कृ 8th cl. par. Do, make, with the prefix तिरस् a particle of abuse or depreciation)* Revile, reproach, abuse, censure.

तिलकम् *acc. sin. of तिलक s. m.* A mark or marks made with coloured earths or unguents upon the forehead and between the eyebrows, either as an ornament or a sectarian distinction. A freckle. A title, especially in composition, implying pre-eminence, as रघुवंशतिलकः The *Tilaka* of *Raghu's* race, a name of *Rāma*.

तिलेभ्यः *abl. pl. of तिल s. m.* The sesamum-plant.

तिष्ठ *2d pers. sin. imp. of the verb हा 1st cl. par. substituting तिष्ठ in the first four tenses,* Stand, remain, abide. तिष्ठति *1st pers. sin.*

pres. तिष्ठामि 3d pers. sin. तिष्ठेत् 1st pers. sin. pot.
 तिस्रः *nom. pl. f. of त्रि num.* Three.
 तीरि *loc. sin. of तीर s. n.* A shore, a bank.
 तु *ind.* But. *It is sometimes an expletive.*
 तुभ्यम् *dat. sin. of युष्मद् pers. pron.* Thou.
 तुषेण *ins. sin. of तुष s. m.* Husk or chaff.
 तुष्टम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb तुष् Be pleased)* Pleased, satisfied, contented.
 तुष्टये *dat. sin. of तुष्टि s. f.* Satisfaction, contentment, gratification.
 तुष्टयति 1st pers. sin. pres. (of the verb तुष् 4th cl. par. Be pleased) Is delighted, or satisfied.
 तूष्णीम् *ind.* Silent, in silence, silently.
 तृणम् *acc. sin. of तृण s. n.* Grass. तृणानि *nom. pl. तृणैः ins. pl.*
 तृणोत्क्या *ins. sin. of तृणोत्क्या s. f.* A torch of hay.
 तृप्तानाम् *gen. pl. of तृप्त pass. part. (of the verb तृप् Be satisfied)* Satisfied, contented.
 तृषाम् *acc. sin. of तृषा s. f.* Thirst. Wish, lust.
 तृषार्ते *nom. sin. m.* Thirsty. Affected by desire.
 तृष्याम् *acc. sin. of तृष्या s. f.* Thirst, desire. तृष्याया *ins. sin.*
 ते *nom. pl. m. (of तद् demons. pron.)* They, those.
dat. or gen. sin. (of युष्मद् pers. pron. Thou)
 To thee. Of thee, thy, thine.
 तेन *ins. sin. m. or n. (of तद् demons. pron.)* By or with him or that. Therefore. तेषाम् *gen. pl. m. तेषु loc. pl. m. or n. तैः ins. pl. m.*
 तैलानि *acc. pl. of तैल s. n.* Oil.
 तोय *s. n.* Water.
 तौ *nom. or acc. du. m. (of तद्)* They two.
 त्यक्तुम् *inf. of the verb त्यज् 1st cl. par.* Quit, leave,

relinquish. त्यजति 1st pers. pl. pres. त्यजेत् 1st pers. sin. pot.
 त्यागः *nom. sin. of त्याग s. m.* An abandoning, leaving, parting with, gift, donation, distribution. Generosity, liberality.
 त्यागशीलता *nom. sin. abs. s. f. (from त्यागशील adj. Liberally disposed)* Generosity, liberality.
 त्यागिना *nom. sin. of त्यागिना abs. s. f. (from त्यागिन् adj. Liberal)* Liberality, generosity.
 त्रय *s. n.* A third. *In compos.* Three; as, भुवनत्रय The three worlds, i. e. Heaven, earth, and hell.
 त्रायम् *nom. sin. s. n.* A preserving, protection.
 त्रातुम् *inf. (of the verb त्रा or त्रै)* To rescue, save.
 त्रायस्व 2d pers. sin. imp. (of the verb त्रै 1st conj. atm.) Preserve, save, rescue.
 त्रास *s. m.* Fear, terror, fright.
 त्रासितः *nom. sin. m. pass. part. of त्रासि (caus. of the verb त्रस् Fear)* Frightened, scared.
 त्रितयः *nom. sin. m. adj.* Third. त्रितयम् *nom. sin. n.*
 त्रिभिः *ins. pl. m. of त्रि num.* Three. त्रीणि *acc. pl. n.*
 तुट्ति 1st pers. pl. pres. of the verb तुट् 4th cl. par. Break, snap, be broken.
 त्रैलोक्यस्य *gen. sin. of त्रैलोक्य collective s. n.* The three worlds, or heaven, earth, and hell.
 त्वम् *nom. sin. of युष्मद् pers. pron.* Thou. त्वाम् *acc. sin. त्वया ins. sin. त्वयि loc. sin.*

द

दंष्ट्रा *s. f.* A large tooth, or tusk.
 दंष्ट्रानखलाङ्गुलप्रहरणः *nom. sin. m. दंष्ट्रव. Armed (or wounding) with teeth, claws, and tail.*
 दक्षः *nom. sin. f. of दक्ष adj.* Clever, dexterous.

दक्षिण *adj.* Southern.

दक्षिणारण्ये *loc. sin. of दक्षिणारण्य s. n.* The peninsula, the great southern forest.

दग्धोदरस्य *gen. sin. n. NERMADH. (दग्ध Burned pass. part. of the verb दह् and उदर Belly) Appetite, an empty or craving stomach.*

दक्षका *s. f.* The peninsula of India, from between the Nermadā and Godāverī rivers to the south, the whole of which, in the days of RĀNA, was a large forest.

दक्षकारण्ये *loc. sin. of दक्षकारण्य s. n.* The peninsula, the peninsular forest.

दक्षभीत्या *ins. sin. s. f.* Through dread of the rod.

दक्षयोगात् *abl. sin. of दक्षयोग s. m.* The infliction of punishment.

दक्षिता *nom. sin. f. pass. part. (of the verb दक्ष Punish) Punished, chastised. Amerced, fined.*

दक्षेन *ins. sin. of दक्ष s. m.* A stick, rod, staff. Punishment, castigation, amercement, imprisonment, or putting to death.

दत्तः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb दा Give) Given.*

दत्ता *ind. pret. part. (of the verb दा Give) Having given. Having extended or put forth.*

ददति *1st pers. pl. pres. of the verb दा 3d cl. par. Give. ददाति 1st pers. sin. pres.*

दन्तः *nom. sin. of दन्त s. m.* A tooth, a tusk. दन्ताः *nom. pl. दन्तैः ins. pl.*

दन्तिनः *nom. pl. of दन्तिन् s. m.* An elephant.

दम्भ *s. m.* Hypocrisy, ostentation. Pride.

दम्भार्थम् *ind.* For ostentation's sake. See अर्थम्.

दयाम् *acc. sin. of दया s. f.* Pity, mercy.

दरिद्रता *nom. sin. f. of दरिद्रता abs. s. f. (from*

दरिद्र *adj.* Poor, needy, distressed) Poverty, indigence. दरिद्रताम् *acc. sin.*

दरिद्रस्य *gen. sin. m. of दरिद्र adj.* Poor, indigent, needy. दरिद्रे *loc. sin. m.* दरिद्रान् *acc. pl. m.*

दर्शनम् *nom. sin. of दर्शन s. n.* A seeing, a sight, aspect, appearance, a shewing. Virtue, moral merit. Knowledge, especially religious. A mirror. दर्शनात् *abl. sin.*

दर्शयति *1st pers. sin. pres. of दर्शि (caus. of the verb हृश् See) He shews. दर्शयामि 3d pers. sin. दर्शयतु 1st pers. sin. imp. दर्शयिष्यति 1st pers. sin. 2d fut.*

दर्शी *nom. sin. m. of दर्शिन् agt. (from the verb हृश् See) Seeing, observing; a spectator.*

दशशतकरायी *nom. sin. m. comp. of दश Ten, शत Hundred, कर Ray, and चारिन् agt. (of the verb धृ Hold) Having, holding, possessing.*

दशा *s. f.* A state, condition, period or time of life, as youth, age, manhood, &c. दशायाम् *loc. sin.*

दशान्तराणि *nom. pl. s. n.* Various conditions.

दशाविशेषे *loc. sin. of दशाविशेष s. m.* Existing circumstances, a peculiar condition.

दहति *1st pers. sin. pres. of the verb दह् 1st cl. par. Burn. दहते 1st pers. sin. pres. pass.*

दाक्षिण्यम् *nom. sin. of दाक्षिण्य abs. s. n. (from दक्षिण adj. Clever) Cleverness, talent. Concord, harmony. Honesty, sincerity, candour.*

दातव्यम् *nom. sin. n. of दातव्य fut. pass. part. (of the verb दा Give) To be given.*

दाता *nom. sin. m. of दातु agt. (from the verb दा Give) Giving; a giver, generous.*

दातुम् *inf. (of the verb दा Give) To give.*

दानधर्म्यं *s. m.* Almsgiving, charity.

दानम् *nom. sin. of दान s. n.* A giving. A gift.

Liberality. दाने *loc. sin.*

दायाः *nom. pl. m. (used only in this gender and number, from the verb दृ Tear)* A wife.

दायान् *acc.* दौरे *ins.* दारेषु *loc.*

दारिद्र्यम् *nom. sin. of दारिद्र्य abs. s. n. (from दरिद्र adj. Poor)* Poverty. दारिद्र्यात् *abl. sin.*

दास्यम् *nom. sin. abs. s. n. (from दास s. m. A slave)* Servitude, slavery.

दिग्देशात् *DWANDWA of the 2d species, comp. of दिग् cr.* A quarter or region of the sky (the palatal being changed to a guttural by r. 203 and r. 116) and देशात् *abl. sin. of देश s. m.* A country. (From quarters and countries.)

दिग्विजय *s. m.* The subjugation of a country.

दिनम् *acc. sin. of दिन s. n.* A day. दिने *loc. sin.*

दिनैः *ins. pl.* दिनेषु *loc. pl.*

दिवसाः *nom. pl. m. of दिवस s. m.* A day.

दिवसे दिवसे *ind.* Day by day, daily.

दिशः *nom. pl. of दिग् s. f.* A region, space, quarter, part.

दीप *s. m.* A lamp.

दीप्यते *1st pers. sin. pres. (of the verb दीप् 4th cl. atm.)* Shines.

दीयते *1st pers. sin. pres. pass. of the verb दा Give.*

दीर्घ *adj.* Long.

दीर्घकर्णनामा *nom. sin. m. BAHUVRIHI*, Named Long-ear. (दीर्घ, कर्ण, नामन्.)

दीर्घनिःश्वास *ind. pret. part. (of the verb श्वास Breathe, with दीर्घ Long, and prep. निर् Out)* Sighing deeply, having fetched a long-drawn breath.

दीर्घरावः *nom. sin. m. BAHUV.* Making a long-continued noise, yelling, howling.

दीर्घसूत्रता *nom. sin. of दीर्घसूत्रता abs. s. f. (from दीर्घसूत्र adj. Prolix)* Dilatoriness, tediousness.

दुःसक्तौ *nom. du. m. of दुःसक्त from दुःख Pain, and क्त agt. (of the verb कृ Make)* Causing pain, afflicting, causing sorrow or trouble.

दुःखभागिनः *nom. pl. m. of दुःखभागिन् agt. (from the verb भज् Share, subjoined to दुःख)* Sharing trouble; a partner in trouble.

दुःखम् *nom. or acc. sin. of दुःख s. n.* Pain, sorrow, affliction, distress, misery. Difficulty, trouble.

दुःखेन *ins. sin.* दुःखस्य *gen. sin.* दुःखानि *nom. pl.*

दुःखी *nom. sin. m. of दुःखिन् adj.* Pained, grieved.

दुःसन्धानः *nom. sin. m. (from दुर् Hard, and सन्धान pres. part. of धा Hold, with prep. सम्)* Not coherent, difficult to be united or joined.

दुःसहम् *nom. sin. n. adj.* Intolerable, hard to bear.

दुर् *prep.* Ill, bad, hard, difficult. दुः, दुश्, दुष्, and दुस्, are forms which this preposition assumes, according to the nature of the consonant to which it becomes prefixed.

दुरात्मनः *gen. sin. m. of दुरात्मन् adj.* Vile, wicked.

A scoundrel, a villain. दुरात्मनाम् *gen. pl. m.*

दुःखिन् *acc. sin. of दुःखि s. n.* Sin.

दुर्गतः *nom. sin. m. of दुर्गत (pass. part. of the verb गम् Go, with prep. दुर् Ill)* Distressed, afflicted, poor, indigent.

दुर्गम् *nom. sin. of दुर्ग s. n.* A fort, a stronghold, a Droog or hill-fort.

दुर्जनः *nom. sin. of दुर्जनेन s. m.* A bad man.

दुर्जनेन *ins. sin.*

दुर्णीतम् *nom. sin. n. of दुर्णीत pass. part. (of the*

verb श्री Conduct, *with दुर्* Ill) Ill-managed, impolitic. *s. n.* Misconduct. Impolicy.

दुर्दैवम् *nom. sin. s. n.* Hard fate, bad luck.

दुर्धैवम् *acc. sin. m. of दुर्धैव adj.* Difficult of approach.

दुर्निवारः *nom. sin. m. of दुर्निवार adj.* Hard to be stopped or checked, difficult to suppress.

दुर्बलानि *nom. pl. n. of दुर्बल adj.* Weak, feeble.

दुर्भगा *s. f.* A wife disliked by her husband, a bad or ill-tempered woman.

दुर्भिक्षे *loc. sin. of दुर्भिक्ष s. n.* Dearth, famine.

दुर्भेद्यः *nom. sin. m. fut. pass. part. (of the verb भिद्, with दुर्)* To be broken with difficulty.

दुर्लेभम् *nom. sin. n. of दुर्लेभ adj.* Difficult of attainment.

दुर्विपाकात् *abl. sin. of दुर्विपाक s. m.* Unfavourable consequences of actions, either in this or a former birth.

दुर्वृत्तः *nom. sin. of दुर्वृत्त adj.* Wicked, vile, criminal, infamous, misbehaved, cheating, roguish.

दुष्करिणः *s. n.* Misbehaviour, misdoing, ill-conduct.

दुष्करिणानि *acc. pl.*

दुष्करम् *nom. sin. n. of दुष्कर (from दुर् Difficult, and कर agt. from the verb कृ Do)* Difficult, hard to be performed.

दुष्कृतम् *acc. sin. of दुष्कृत s. n.* Sin, crime, guilt.

दुष्ट *pass. part. (of the verb दुष् Be corrupt)* Wicked, worthless. Weak, impotent.

दुहित्रा *ins. sin. of दुहितृ s. f.* A daughter.

दूतीम् *acc. sin. of दूती s. f.* A female messenger.

दूता *ins. sin.*

दूरम् *nom. or acc. sin. n. of दूर adj.* Distant, far. *ind.* Far, far off, away. दूरान् *abl. sin.*

दूषणम् *nom. sin. of दूषण s. n.* A spoiling, a

ruining, corrupting, depravation. Defect, fault, offence. Blame. दूषणानि *nom. pl. n.*

दृढः *nom. sin. m. of दृढ pass. part. (of the verb दृह् Be tight)* Hard, firm, tight.

दृढसौहृदम् *acc. sin. m. दृढसौहृद s. n.* Firm in friendship, constant. (दृढ and सौहृद *s. n.*)

दृश्यन्ते *1st pers. pl. pres. pass. (of the verb दृश् See)* Are seen, appear.

दृष्टः *nom. sin. m. of दृष्ट pass. part. (of the verb दृश् See)* Seen, beheld, witnessed. दृष्टानि *nom. pl. n.* दृष्टेः *loc. pl. n.*

दृष्टिः *nom. sin. of दृष्टि s. f.* The eye. Sight, seeing, a look.

दृष्टिप्रसादम् *acc. sin. s. m.* The favour of a look.

दृष्टिवायाः *nom. pl. s. m. दृष्टिवायाः s. m.* Arrows of the eye, i. e. leers, glances.

दृष्ट्वा *ind. pret. part. (of the verb दृश्)* Having seen.

देयः *nom. sin. m. of देय fut. pass. part. (of the verb दा Give)* To be given. देयम् *nom. sin. n.*

देव *voc. sin. of देव s. m.* A god. A king (in poetical or dramatic language). देवेन *ins. sin.*

देवाय *dat. sin.* देवानाम् *gen. pl.*

देवत्वम् *acc. sin. of देवत्व abs. s. n. (from देव s. m. A god)* Divinity, deification.

देशः *nom. sin. of देश s. m.* A country, a region, place, part, quarter. देशम् *acc. sin.* देशे *loc. sin.* देशान् *acc. pl.*

देही *nom. sin. m. of देहिन् adj.* Corporeal, living. *s. m.* A corporeal being. The embodied spirit.

देहिनः *gen. sin.* देहिनाम् *gen. pl.*

देहेन *ins. sin. of देह s. n.* The body.

देवदुर्विपाकात् *abl. sin. of देवदुर्विपाक s. m.* Hardness of fortune, unpropitiousness of fate.

दैवम् *nom. or acc. sin. of दैव s. n.* Destiny, fate, fortune. दैवेन *ins. sin.* दैवे *loc. sin.*
 दोषः *nom. sin. of दोष s. m.* A fault, a defect, blemish, vice; offence, sin, villainy. दोषम् *acc. sin.* दोषेण *ins. sin.* दोषाः *nom. pl.*
 सुतिम् *acc. sin. of सुति s. f.* Beauty, lustre.
 घूतम् *nom. sin. of घूत s. n.* Gaming (as dice).
 द्रवत्वात् *abl. sin. of द्रवत्वं abs. s. n. (from द्रव adj. Fluid)* Fluidity, fusion.
 द्रव्यम् *nom. or acc. sin. of द्रव्य s. n.* A thing, substance: property, goods, chattels. द्रव्येषु *loc. pl.*
 द्रुमः *nom. sin. of द्रुम s. m.* A tree.
 द्रुमायते *1st pers. sin. pres. atm. a nominal verb (derived from द्रुम A tree)* Ranks as a tree.
 द्रुमालयः *nom. sin. m.* A sheltering or dwelling in trees. (द्रुम and आलय Abode.)
 द्वयम् *acc. sin. of द्वय s. n.* A pair, couple, brace, chiefly used in composition.
 द्विजम् *acc. sin. of द्विज s. m.* Twice-born. A man of either of the three first classes, a Brahman, a Kshetriya, or a Vaisya, whose investiture with the sacrificial string at years of puberty constitutes, religiously and metaphorically, their second birth.
 द्विजातीनाम् *gen. pl. of द्विजाति s. m.* A Brahman. A man of either of the three first classes.
 द्वितीयः *nom. sin. m. of द्वितीय ord. num.* Second. द्वितीयम् *acc. sin. m. nom. sin. n.* द्वितीयेन *ins. sin. m.* द्वितीया *nom. sin. f.*
 द्विपेन्द्र *s. m. (from द्विप An elephant, and इन्द्र Best)* A large or excellent elephant.
 द्वे *nom. du. f. or n. of द्वि num.* Two. द्वौ *acc. du. m.*

वा

वाक्ते *1st pers. sin. pres. (of the verb वा 3d cl. atm. Have, hold)* Possesses, acquires.
 वनदर्पात् *abl. sin. of वनदरपे s. m.* Pride of wealth.
 वनम् *nom. or acc. sin. of वन s. n.* Wealth, riches, treasure. वनेन *ins. sin.* वनात् *abl. sin.* वने *loc. sin.* वनानि *nom. or acc. pl.* वनेः *ins. pl.*
 वनमूलम् *nom. sin. n. वाङ्मूलम्.* Founded on wealth, having wealth for a basis.
 वनलुब्धः *nom. sin. m.* Greedy of wealth, avaricious. वनलुब्धानाम् *gen. pl. m. f. or n.*
 वनवान् *nom. sin. m. of वनवत् adj.* Wealthy.
 वनसम्पत्तिः *TATPURUSHA, comp. of वन cr. Wealth, and सम्पत्तिः nom. sin. of सम्पत्ति s. f.* Accumulation.
 वनहीन *cr.* Poor, reduced to poverty. See हीन.
 वनाश्चिनम् *acc. sin. s. n.* The acquisition of wealth.
 वनाज्ञा *nom. sin. s. f.* Thirst of wealth, desire of riches.
 वनिनः *gen. sin., also nom. pl. m. of वनिन् adj.* Wealthy, affluent.
 वनुः *nom. sin. of वनु s. m. or acc. sin. of वनुम् s. n.* A bow. वनुषा *ins. sin.* वनुषि *loc. sin.*
 वनुर्गुणः *nom. sin. of वनुर्गुण s. m.* A bowstring.
 वन्तव्य for वन्तव्य, the व् becoming व् by rule 43.
 वन्तः *nom. sin. m. of वन्त adj.* Happy, fortunate.
 वन्तम् *nom. sin. n.*
 वन्तते for वन्तते; व् changed to व् by rule 43.
 वन्मेः *nom. sin. of वन्मे s. m.* Religion, duty, law. Virtue, moral and religious merit according to the law and the Vedas. Any peculiar or prescribed practice or duty; thus, giving alms, &c. is the dharma of a householder; admi-

- nistering justice, the *dharma* of a king; piety, that of a *Brahman*; courage, that of a *Kshetriya*, &c. *धर्मम्* *acc. sin.* *धर्मेश* *ins. sin.* *धर्मस्य* *gen. sin.* *धर्मे* *loc. sin.*
- धर्मज्ञाः* *nom. pl. of धर्मज्ञ adj.* Knowing one's duty, conversant with virtue.
- धर्मज्ञान* *s. n.* Knowledge of moral, legal, and religious duty.
- धर्मशास्त्रम्* *nom. or acc. sin. of धर्मशास्त्र s. n.* The body or code of *Hindu* law. Any work on the subject. *धर्मशास्त्राणि* *nom. pl.* *धर्मशास्त्रायाम्* *gen. pl.*
- धर्मार्थकाममोक्षायाम्* *धर्मार्थकाममोक्षायाम्* *of the 1st species, comp. of धर्म cr.* Virtue, *काम cr.* Wealth, *काम cr.* Desire, and *मोक्षायाम्* *gen. pl. m. of मोक्ष s. m.* Liberation.
- धर्मार्थम्* *ind.* For religious purposes. See *धर्मम्*.
- धाता* *ins. sin. of धातृ s. m.* The Creator.
- धारयन्* *nom. pl. m. of धारयन् pres. part. of the verb धृ 10th cl. par.* Hold) Possessing, holding; acquainted with, versed in. Believing, maintaining.
- धारिणा* *ins. sin. m. of धारिन् agt. (from the verb धृ Hold)* Possessing, having, wearing.
- धार्मिक* *nom. sin. m. of धार्मिक adj.* Virtuous, religious, pious, just.
- धावन्* *nom. sin. m. of धावन् pres. part. of the verb धाव् 1st cl. par.* Run) Running, going quickly. *धावताम्* *gen. pl. m.*
- धि* for *हि*; the *ह्* being changed to *ध्* by r. 43.
- धियः* *nom. pl. of धी s. f.* Understanding, intellect.
- धीनताम्* *gen. pl. m. of धीनत् adj.* Wise, intellectual.
- धीर* *nom. sin. m. of धीर adj.* Wise, sensible. Firm, steady.
- धीरत्वम्* *nom. or acc. sin. of धीरत्व abs. s. n. (from धीर adj. Firm)* Firmness, fortitude.
- धुरन्धराः* *nom. pl. m. (from धुर s. m. A burden, and धर agt., from the verb धृ Hold, See rule 796)* Bearing a burden.
- धुरीणः* *nom. sin. m. of धुरीण adj.* Bearing, charged, abounding with (qualities). *s.* A beast of burden.
- धूर्जटे* *gen. sin. of धूर्जटि s. m.* A name of *Śiva*, as bearing the burden of the three worlds.
- धृतः* *nom. sin. m. of धृत् pass. part. (of the verb धृ Hold)* Held, seized, gripped.
- धृतकनकमालः* *nom. sin. m. धृतकनकमालः* Wearing a golden collar (or wreath). *धृत, कनक, माला.*
- धृतिः* *nom. sin. of धृति s. f.* Steadiness. Firmness, fortitude.
- धैर्यम्* *nom. or acc. sin. of धैर्य abs. s. n. (from धीर adj. Firm)* Firmness, fortitude, steadiness.
- ध्रियम्*. See *ह्रियम्*. *ह्* becomes *ध्* by rule 43.
- धुवाणि* *acc. pl. n. of धुव adj.* Sure, certain.
- न
- न* *ind.* No, not, nor, neither.
- नः* *acc. dat. or gen. pl. of अस्मद् pers. pron. I.*
- नखाः* *nom. pl. of नख s. m.* A nail, claw, talon.
- नखिनाम्* *gen. pl. m. of नखिन् adj.* Nailed, clawed, having nails, or talons.
- नगरम्* *nom. or acc. sin. of नगर s. n.* A city.
- नगरे* *loc. sin.*
- नगरी* *nom. sin. of नगरी s. f.* A city.
- नग्नत्वम्* *nom. sin. of नग्नत्व abs. s. n. (from नग्न adj. Naked)* Nakedness, nudity.
- नदी* *nom. sin. of नदी s. f.* A river. *नद्यः* *nom. pl.* *नदीनाम्* *gen. pl.*

ननु *ind.* Not? Is not? are not? *Latin*, Nonne.

नन्दनः *nom. sin. m. of नन्दन agt. (from the verb यदि, rule 160 and 161, Rejoice)* Delighting, rejoicing, making glad. *s. m.* A son. *nन्दन voc. sin.*

नमस् *ind.* A term used in connexion with the name of a deity in the fourth case, to signify Veneration; *as, रामाय नमः* Salutation, glory or reverence to RÁMA.

नय *2d pers. sin. imp. of the verb नी 1st cl. par.* Lead, conduct. *See rule 160.*

नयनयोः *gen. du. of नयन s. n.* The eye.

नर *nom. sin. of नर s. m.* A man. *नरम् acc. sin.*

नरस्य gen. sin. नराः nom. pl. नराणाम् gen. pl.

नरपतिः *nom. sin. of नरपति s. m.* A lord of men, a king.

नव *nom. of नवन् num. pl. only, and common gend.* Nine. *adj.* New, fresh. *नवम् acc. sin. m. or n. नवे loc. sin. m. or n.*

नवोढा *s. f.* A newly-married woman, a bride.

नश्यन्ति *1st pers. pl. pres. (of the verb शस् rule 160, 4th cl. par.* Perish) Perish, are lost.

नष्टम् *nom. or acc. sin. n. pass. part. (of the verb शस् Perish)* Lost, disappeared.

नागदन्ते *loc. sin. of नागदन्त s. m.* (Elephant-tusk) A wooden pin or bracket projecting from a wall; a shelf. *नागदन्तकम् acc. sin. s. m.*

नाना *ind.* Many, various, sundry.

नाम *nom. or acc. sin. of नामन् s. n.* A name, an appellation. *ind.* Evidently, certainly, indeed, forsooth. *Often an emphatic particle.*

नामधेय *s. n.* A name.

नाममात्रेण *ins. sin. n. TATP.* By the mere name.

नामविस्मृतिः *nom. sin. s. f. TATP.* A forgetting of the name.

नामि *loc. sin. of नामन् s. n.* A name, appellation.

नायके *loc. sin. of नायक s. m.* A guide or leader. (In erotic poetry) A husband or lover.

नारद *voc. sin. of नारद s. m.* NÁRADA, SON OF BRAHMÁ, and one of the ten divine *Munis* or *Rishis*; he is a friend of KRISHNA, a celebrated legislator, and inventor of the *Víná* or lute.

नारिकेल *s. m.* The cocoa-nut.

नारी *nom. sin. of नारी s. f.* A woman. *नारीणाम् gen. pl.*

नाशः *nom. sin. of नाश s. m.* Destruction, ruin, annihilation. *नाशम् acc. sin. नाशस्य gen. sin.*

नि *prep.* In, into, within. On, upon.

निःसङ्गः *nom. sin. m. of निःसङ्ग adj.* Free from attachment or desire. *See निर्.*

निःसहः *nom. sin. m. of निःसह adj.* Weak, impotent. (निर् Without, सह Nature, vigour).

निःसत्यता *nom. sin. abs. s. f. (from निःसत्य adj.* False) Insincerity, falsehood.

निसर्गति *1st pers. sin. pres. of the verb सू 1st cl. par.* Go, with निर् Out. *निसृज्य ind. pret. part.* Having issued forth. *See rule 751.*

निःस्वादु *acc. sin. n. adj.* Insipid, tasteless.

निकष *s. m.* The touch-stone.

निःसातेन *ins. sin. n. pass. part. (of the verb खन् Dig, with नि)* Fixed, buried (in the ground).

निघ्नता *ins. sin. m. of निघ्नत् part. pres. (of the verb हन् 2d cl. par.* Kill, with *prep. नि)* By killing or destroying.

निषखान *1st pers. sin. 2d pret. (of the verb खन् Dig, with नि)* He buried.

निजः *nom. sin. m. of निज adj.* Own, innate; of

one's own party, or country. निष्ठायाः *gen. sin. f.*
 निरन्तरम् *nom. sin. n. of निरन्तर adj.* Constant, perpetual, eternal, endless. *ind.* Always, constantly, perpetually, daily.
 निरन्तरशङ्कितः *nom. sin. m.* Perpetually alarmed.
 निरन्तरायी *nom. sin. m. of निरन्तर* Constant, and आयिन् *agt. (from the verb स्ना Bath, rule 160)* Bathing, making ablutions. See r. 769.
 निद्रया *ins. sin. of निद्रा s. f.* Sleep, sleepiness.
 निचनता *nom. sin. abs. s. f. (from निचन adj.* Poor) Poverty.
 निचनम् *nom. or acc. sin. of निचन s. n.* Death. निचने *loc. sin.*
 निश्चय *ind. pret. part. (of the verb क्षा Hold, have, with नि)* Having put, placed, or laid down.
 निधिम् *acc. sin. of निधि s. m.* A treasure.
 निपतिष्यति *1st pers. sin. 2d fut. (of the verb पत par.* Fall, with नि) Will fall, befall, or alight.
 निपतिष्यन्ति *1st pers. pl.*
 निपानम् *acc. sin. of निपान s. n.* A well, trench, ditch or trough.
 निपुणैः *ins. pl. m. of निपुण adj.* Expert, clever.
 निभृतम् *ind.* Privately, apart.
 निमग्नः *nom. sin. m. (of मग्न pass. part. of the verb मस् Plunge, dive, with prep. नि In)* Immersed, sunk, plunged.
 निमज्जनम् *nom. sin. of निमज्जन s. n.* A bathing, immersion.
 निमित्तम् *acc. sin. of निमित्त s. n.* Cause, motive.
 निमित्तात् *abl. sin.* निमित्ते *loc. sin.*
 नियत *pass. part. (of the verb यन् Restrain, with नि In)* Restrained. Fixed, decreed; positive,

definite: certain, inevitable. Attentive, intent upon. नियते *loc. sin. m.*
 नियतम् *ind.* Always, constantly. Assuredly.
 नियतविषयवर्ती *nom. sin. m.* One steadily abiding in his appointed sphere. See वर्ती.
 नियमात् *abl. sin. of नियम s. m.* Agreement, contract, promise. A religious vow or observance.
 नियोजितः *nom. sin. m. pass. part. of the verb युज् 10th cl.* Bind, tie, connect, with नि) Entrusted with, appointed to.
 निर् *prep.* Out, outside, without. निः, निज्, निष्, and निस् *are forms which it assumes, according to the nature of the consonant to which it is prefixed.*
 निर्वर्षम् *nom. sin. s. n. of निर्वर्ष adj.* Useless, vain, unprofitable, unmeaning.
 निस्त *pass. part. (of the verb क्ष् Throw, with निर्)* Expelled, rooted out; destroyed, gone.
 निरानिषाशी *nom. sin. m. of निर्* Without, आयिन् *agt. (from the verb खा Eat)* Eating. (Not eating flesh.)
 निरायासम् *nom. sin. n. of निरायास adj.* Not involving trouble, ready, easily attained.
 निराशः *nom. sin. m. of निराश adj.* Hopeless, despairing, disappointed.
 निरीहिता *nom. sin. s. f.* Indifference, absence of effort or wish to get any thing.
 निरुन्धानः *nom. sin. m. pres. part. (of the verb रुह् 7th cl. atm.* Obstruct, oppose, with नि) Hindering, obstructing.
 निरूपयति *1st pers. sin. pres. of the verb रूप् 10th cl. par. with नि,* Look, see into, investigate, examine, search, pry, discover, find, ascertain.
 निरूपयामि *3d pers. sin.* निरूपयतिः *ins. pl.*

m. pres. part. निरुपितः *nom. sin. m. pass. part.* निरुप्य ind. pret. part. निरुप्यताम् 1st pers. sin. imp. pass.
 निर्गन्धाः *nom. pl. m. of निर्गन्ध adj.* Inodorous.
 निर्गुहः *nom. sin. m. of निर्गुह adj.* Worthless, bad, destitute of good qualities. Stringless (bow). निर्गुह्यम् *nom. or acc. sin. n.* निर्गुहेषु *loc. pl. m.*
 निर्गुह्यत्वम् *nom. sin. abs. s. n. (from निर्गुह adj.* Worthless) Worthlessness.
 निर्जेन *adj.* (निर् Without, जन People) Lonely, unpeopled, unfrequented. निर्जेने *loc. sin. n.*
 निर्जेनवनम् *acc. sin.* A lonely, unfrequented forest.
 निर्देयम् *AVYATĪBHĀVA*, Unmercifully, excessively, much. (निर् Without, दया Pity).
 निर्देहनः *nom. sin. m. of निर्देहन adj.* Toothless.
 निर्बुद्धिः *nom. sin. of निर्बुद्धि adj.* Out of one's wits, stupid, senseless.
 निर्भरम् ind. Much, excessively.
 निर्मलम् *nom. sin. n. of निर्मल adj.* Unsullied, pure.
 निर्मितम् *nom. sin. f. of निर्मित pass. part. (of the verb मा Measure, with निर्) Formed, fashioned, built, manufactured, made.* निर्मिते *loc. sin. n.*
 निर्वास *pass. part. (of the verb वा Blow, with prep. निर् Out) Extinguished: s. n. Extinction.*
 निर्वायम् *acc. sin.* See rule 60.
 निर्विद्यः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb विद् with निर्) Desponding, self-disparaged.*
 निर्विशेषेयम् *ins. sin. of निर्विशेष s. m.* The absence of distinction : indifferently, equally.
 निर्वृतिः *nom. sin. of निर्वृति s. f.* A ceasing, an abstaining from ; rest, repose, tranquillity.
 निर्वेदम् *acc. sin. of निर्वेद s. m.* Self-disparagement.

निलयम् *acc. sin. of निलय s. m.* A house, abode.
 निवर्त्तते 1st pers. sin. pres. (of the verb वृत् 1st cl. atm. Be, with नि) Ceases, refrains, abstains, desists, stops.
 निवसति 1st pers. sin. pres. of the verb वस् 1st cl. par. Dwell, inhabit, lodge, with नि In.
 निवसातः 1st pers. du. निवसामि 1st pers. pl. निवसामि 3d pers. sin.
 निवसतिः *nom. sin. of निवसति s. f.* An abiding ; abode, residence.
 निवास *s. m.* Residence, dwelling.
 निवृत्तः *nom. sin. m. of निवृत्त pass. part. of the vb. वृत् Be, with नि In) Ceased, stopped, turned back. Abstained, refrained from.* निवृत्तम् *acc. sin. m.* निवृत्ताः *nom. pl. m.*
 निवेदितम् *nom. sin. n. pass. part. of वेदि (caus. of the verb विद् Know, with नि) Made known, declared, told.*
 निश्चलमतिः *nom. sin. m. BAHUV.* Steady-minded, of unshaken mind. See निर्.
 निश्चित ind. pret. part. (of the verb चि Gather, with निर्) Having concluded, or made out for certainty. See निर्. See rule 751.
 निवेद्यते 1st pers. sin. pres. of the verb वेद् 1st cl. atm. Serve, with नि) Attends, heeds, pursues.
 निष्पन्नम् *nom. sin. n. pass. part. of the verb पद्, with निर्) Completed, concluded, fixed, settled.*
 निहतः *nom. sin. m. pass. pass. (of the verb हन्, with नि) Stricken, smitten, slain, overcome.*
 निहत्य ind. pret. part. See rule 759.
 निहिता *nom. sin. f. of निहित pass. part. (of the verb हा Hold, with prep. नि In) Placed, applied, bestowed.*

नीचः *nom. sin. m. of नीच adj.* Low, vile, base. Deep.

नीचगा *nom. sin. f. of नीचग adj. (from नीच Low, and ग agt. q.v. Going)* Low; descending.

नीतिः *nom. sin. of नीति s. f.* Polity, political science, treating especially of the administration of government, including the practice of morality in private life, both by the sovereign and his subjects, Guidance, direction. *In line 16, ; becomes इ before a surd, by rule 47.*
नीतिम् *acc. sin.*

नीतिकुशलः *nom. sin. m.* Politic, conversant with government and human affairs.

नीतिविद्याम् *acc. sin. of नीतिविद्या s. f. TATPUBUSHA*, Political science.

नीतिवेदिनाम् *gen. pl. m. of नीतिवेदिन् agt. (from the verb विद् Know)* Knowing policy, a politician.

नीतिशास्त्रम् *s. n. TATP.* The science of political ethics, or any work treating of it.

नीत्वा *ind. pret. part. (of the verb नी Lead, rule 160)* Having conducted.

नीयताम् *1st pers. sin. imp. pass. (of the verb नी)* Let be passed (as time), or led (as life).

नीरुजः *gen. sin. m. f. of नीरुज् or nom. sin. m. of नीरुज adj.* Convalescent, well in health (*from निर् Without and रुज् Sickness, the र् being dropped, and the vowel lengthened by r. 56.*)

नील *adj.* Black or dark blue.

नीलकण्ठस्य *gen. sin. of नीलकण्ठ s. m.* A name of MAHĀDEVA, (*from नील Blue and कण्ठ The throat.* The neck of ŚIVA, was stained blue by the acrimony of the poison, which, upon its

production at the churning of the ocean, he swallowed.)

“To soften human ills, dread ŚIVA drank
The poisonous flood that stained his azure neck.”

नीलपङ्खायः *nom. pl. m. RAHUV. (comp. of नील Black, and पङ्खन् s. n. An eye-lash)* Feathered with black eye-lashes. (*epithet of इन्द्रियाः*).

नु *ind. A particle of interrogation.*

नूनम् *ind.* Surely, assuredly.

नृखाम् *gen. pl. of नृ s. m.* A man. *See p. 58.*

नृपतिः *nom. sin. of नृपति s. m.* A king.

नृपम् *acc. sin. of नृप s. m.* A king.

नृश्लेष्यः *abl. pl. m. of नृश्लेष् agt.* Malicious, hurtful, injurious to mankind.

नैराशम् *nom. sin. abs. s. n. (from निराश adj. Hopeless)* Hopelessness, despair; the absence of wish or expectation.

नैरुष्यम् *nom. sin. of नैरुष्य abs. s. n. (from निरुष adj. Severe)* Harshness, severity, cruelty.

नो *ind.* Not.

नौः *nom. sin. of नौ s. f.* A boat, a ship.

प

पक्व *irreg. pass. part. (of the verb पच् Cook, ripen)* Matured, ripe.

पक्षः *nom. sin. of पक्ष s. m.* A partisan. A fortnight. A wing. पक्षैः *ins. pl.*

पक्षिणः *nom. pl. of पक्षिन् s. m.* A bird. पक्षिभिः *ins. pl.* पक्षिणु *loc. pl.*

पक्षिशावकाः *nom. pl. of पक्षिशावक s. m.* A young bird. पक्षिशावकान् *acc. pl.* पक्षिशावकैः *ins. pl.*

पङ्कमग्नानाम् *gen. pl. of पङ्कमग्न TATP. comp. of पङ्क, and ग्न pass. part. (of the verb मज् Sink)* Sunk in the mire.

पङ्कवर्त्तना *ins. sin. of पङ्कवर्त्तन s. n.* A miry road.
 पङ्कस्य *gen. sin. of पङ्क s. m.* Mire. पङ्के *loc. sin.*
 पञ्च *nom. m. f. n. of पञ्चन् num. pl. only*, Five.
 पञ्चतन्त्रात् *abl. sin. of पञ्चतन्त्र s. n.* The *Pancha*
Tantra (the title of a work, containing, as its
 name imports, five chapters or treatises.)
 पञ्चतन्त्रम् *acc. sin. of पञ्चतन्त्र abs. s. n. (from पञ्चन्*
Five) Death, i.e. the separation of the five ele-
 ments, of whose aggregate the body consists.
 पञ्चमः *nom. sin. m. of पञ्चम ordin. num.* Fifth.
 पटुत्वम् *nom. sin. of पटुत्व abs. s. n. (from पटु*
adj. Clever) Cleverness, eloquence.
 पठति *1st pers. sin. pres. of the verb पठ् 1st cl.*
par. Read, recite. पठ्यमानम् *acc. sin. n. part.*
pres. pass. Being recited.
 पण्डितः *nom. sin. of पण्डित s. m.* A scholar, a
 teacher, a *Pandit*, a learned *Brahman*, or
 one read in sacred science, and teaching it to
 his disciples. A wise man. पण्डितम् *acc. sin.*
 पण्डितबुद्धयः *nom. pl. m. of पण्डितबुद्धि BAHUV.*
 Philosopic-minded.
 पण्डितसभाम् *acc. sin. s. f.* An assembly of literati.
 पततः *abl. or gen. sin. pres. part. of the verb पत 1st cl. par.* Fall. पतति *1st pers. sin. pres.*
 पतति *1st pers. pl.*
 पतनम् *acc. sin. s. n.* A falling, a fall.
 पतिः *nom. sin. of पति s. m.* A husband. A lord,
 master, owner. पतिम् *acc. sin.* पतिना *ins. sin.*
 पतितः *nom. sin. m. of पतित pass. part. (of the*
verb पत Fall) Fallen. पतितम् *acc. sin.*
 पतिप्राया *nom. sin. s. f. BAHUV.* A faithful wife,
 one, whose husband is her life.
 पतिव्रतम् *nom. sin. s. n.* Fidelity to a husband.
 पतिव्रता *nom. sin. s. f.* A good and virtuous wife.

पतिष्यति *2d pers. sin. 2d fut. of the verb पत 1st*
cl. par. Fall.
 पती *loc. sin. of पति s. m.* A husband.
 पत्नी *nom. sin. of पत्नी s. f.* A wife.
 पत्या *ins. sin. of पति A husband.* पत्युः *gen. sin.*
 पथिकः *nom. sin. of पथिक s. m.* A traveller.
 पथ्यम् *nom. sin. n. of पथ्य adj.* Proper, fit, suit-
 able, agreeing with, but applied chiefly with
 respect to diet, regimen, &c.
 पदम् *nom. or acc. sin. of पद s. n.* Place, scite,
 station. A degree, step. Post, rank.
 पदातीनाम् *gen. pl. of पदाति s. m.* A footman, foot-
 soldier.
 पदे पदे *ind.* At every step, continually.
 पद्मरागाशाम् *gen. pl. of पद्मराग s. m.* A ruby.
 पन्थाः *nom. sin. of पथिन् s. m.* A path, way, road.
 पन्थानम् *acc. sin.*
 पपात *1st pers. sin. 2d pret. of the verb पत 1st*
cl. par. Fall.
 पयः *nom. sin. of पयस् s. n.* Milk.
 पयोमुखम् *acc. sin. m. BAHUV.* Having milk on
 the surface, milk-faced.
 परः *nom. sin. m. of पर pronom.* Other, another.
 Strange, different. Extreme. Best, pre-emi-
 nent, intense, more, greater. A stranger.
 परम् *nom. or acc. sin. n.*
 परकलुषाभिगमनम् *nom. sin. s. n.* Adultery.
 परम् *ind.* In the next world, hereafter.
 परदारेषु *loc. pl. m.* On another's wife. See दारः.
 परद्रव्येषु *loc. pl. s. n.* On the goods of another.
 परपिण्डेन *ins. sin. s. n.* With another's cake.
 परपुरुष *s. m.* Another man, a stranger.
 परभाग्योपजीवी *nom. sin. m. TATP.* परभाग्य Ano-
 ther's fortune, and उपजीविन् *agt.* Living.

परमः *nom. sin. m. of परम adj.* Chief, primary, principal.

परवशे *loc. sin. n. adj.* Subservient, dependent, subject.

परस्परम् *ind.* Mutually.

परा *prep.* Back, backward. Over.

पराक्रमः *ins. pl. of पराक्रम s. m.* Power, strength, valour, prowess. Forcible means.

पराधीनम् *nom. sin. n. adj.* Dependent, subject, subservient. (पर and अधीन.)

पराश्रमोक्ती *nom. sin. m. (from पर Another's, श्रम Food, and भोजिन् agt. of the verb भुञ् Eat)* Living, or who lives at another's cost.

परार्थम् or परार्थे *ind.* For another's sake or good.

परावसथशायी *nom. sin. m. (from पर Another's अवसथ House, and शायिन् agt. of the verb शी Sleep)* Sleeping in another's house.

परि *prep.* Round, around, about; entirely.

परिगतः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb गम् Go, with परि Round)* Encompassed, surrounded, overwhelmed.

परिच्छेदः *nom. sin. of परिच्छेद s. m.* Separation of one thing from another, detaching false from true; discrimination, distinction; judgment.

परिज्ञाय *ind. pret. part. (of the verb ज्ञा Know, with परि)* Having fully known or ascertained.

परिक्षताः *nom. pl. m. pass. part. (of the verb क्षम् Bow, with परि)* Bowed, bent, aimed at, directed to (unerring).

परिविहता *nom. sin. f. pass. part. (of the verb वि Lead, with परि)* Married.

परिताप *s. m.* Pain, anguish.

परितोषः *nom. sin. of परितोष s. m.* Satisfaction, pleasure.

परित्यक्तः *nom. sin. m. of परित्यक्त pass. part. (of the verb त्यज् 1st cl. par. Quit, with परि)* Quitted, abandoned, left, forsaken, neglected, deprived of.

परित्यक्ता *nom. sin. f.* परित्यक्ताः *nom. pl. m.* परित्यजेत् *1st pers. sin. pot.* परित्यज्य *ind. pret. part.* परित्यज्यते *1st pers. sin. pres. pass.*

परित्यागः *nom. pl. of परित्याग s. m.* Abandonment, quitting, loss, privation. परित्यागेन *ins. sin.*

परिराध *s. n.* A preserving, protecting or rescuing.

परिधान *s. n.* Vesture, clothes, a lower garment.

परिपालयन्तु *1st pers. pl. imp. of the verb पाल् 10th cl. par.* Protect, with परि.

परिभवात् *abl. sin. of परिभव s. m.* Disrespect, contempt, disgrace.

परिभूयते *1st pers. sin. pres. pass. (of the verb भू Be, with परि)* Is despised.

परिभ्रमन् *nom. sin. m. of परिभ्रमन् part. pres. (of the verb भ्रम् 1st cl. par. Turn round, with परि)* Prowling, roaming or wandering about.

परिभ्रयते *1st pers. sin. pres. of the verb भ्रञ् 4th cl. par.* Fall. परिभ्रः *nom. sin. m. pass. part.* Fallen, degraded, deprived of.

परिरक्षकम् *nom. sin. s. n.* A guarding, defending. Preservation.

परिवर्जयेत् *1st pers. sin. pot. of the verb वृज् 10th cl. par. with परि,* Shun, avoid, leave, quit.

परिवर्णितुम् *inf. of the verb वर्ण् 10th cl. with परि,* Describe.

परिवर्त्तते *1st pers. sin. pres. of the verb वृत् 1st cl. atm.* Be, with परि, Revolve, turn round.

परिवर्त्तने *1st pers. pl.*

परिवर्त्तिनि *loc. sin. m. of परिवर्त्तिन् agt. (of the verb वृत् Be, with परि Revolve)* Revolving.

परिवार *s. m.* Retinne, train.

परिव्राजकाः *nom. pl. of परिव्राजक s. m.* The man of the last religious order, the mendicant devotee. परिव्राजकेन *ins. sin.*

परिहृयेयः *nom. sin. m. of परिहृयेय fut. pass. part. of the verb हृ, with परि* To be shunned.

परिहीयस्य *gen. sin. m. of परिहीय pass. part. (of the verb हा, with परि)* Deserted by, deprived.

परीक्षन्ते *1st pers. pl. pres. of the verb ईक्ष् 1st cl. atm.* See, with परि, Try, test, assay, prove.

परीवाहः *nom. sin. s. m.* A drain or channel made to carry off water from a pond that overflows.

परिः *ins. pl. m. of पर pronom.* Other, another.

परोक्षार्थस्य *KARMADHĀRATA, comp. of परोक्ष cr.* Invisible, secret, and अर्थस्य *gen. sin. of अर्थ s. m.* An object.

परोक्षे *loc. sin. n. of परोक्ष adj.* Invisible. *ind.* Out of sight.

परोक्षेक्षे *loc. sin. m. TATP.* In instructing others.

पर्णटी *s. f.* The waved-leaf fig-tree.

पर्जन्यः *nom. sin. of पर्जन्य s. m.* A cloud.

पय्येष्टे *loc. sin. of पय्येष्ट s. m.* A bed, a couch.

पय्येष्टता *ins. sin. m. of पय्येष्ट part. pres. (of the verb चद् Travel, 1st cl. par. with परि)* Prowling about.

पर्वते *loc. sin. of पर्वत s. m.* A mountain, a hill.

पलायितः *nom. sin. m. of पलायित pass. part. (of the verb ज्य् Go, with पर, र being changed to ल्)* Escaped, fled. पलायितुम् *inf.* पलायिष्यति *2d pers. sin. 2d fut. par.*

पलितेषु *loc. pl. of पलित s. n.* Gray hair.

पल्लव *s. m.* A sprout, a shoot, the extremity of a branch bearing new leaves.

पल्लवमाहि *nom. sin. n. of पल्लव and माहिन् agt.*

(from the verb ग्रह् Take) Twig-picking, straw-gathering, superficial (knowledge).

पशुः *nom. sin. of पशु s. m.* A beast. पशुभिः *ins. pl.*

पश्चात् *ind.* After, afterwards. Behind.

पश्चात्ताप *s. m.* Repentance, remorse.

पश्चादायानम् *acc. sin. m.* Coming behind, following.

पश्चादागत्य *ind. pret. part.* Having returned.

पश्चिमे *loc. sin. n. adj.* Last, latter, hinder.

पश्य *2d pers. sin. imp. (of the verb दृश् 1st cl. par. substituting पश्य in the first four tenses)*

See, observe. पश्यत *2d pers. pl.* पश्यति *1st pers. sin. pres.* Sees, looks.

पश्यति *1st pers. pl.* See. पश्यामि *3d pers. sin.*

पाटलिपुत्रनामधेयम् *nom. sin. n. KARMADHĀRATA, comp. of पाटलिपुत्र cr.* A city supposed to be the ancient Palibothra and the modern Patna,

and नामधेय *s.* A name.

पाटवम् *acc. sin. of पाटव abs. s. n. (from पट् adj.* Eloquent, clever) Eloquence. Cleverness, skill.

पाठितः *nom. sin. m. pass. part. of पाठि (caus. of the verb पठ् Read, recite)* Made to talk, read or recite, taught. पाठयते *1st pers. sin. pass.*

पाठितम् *nom. sin. of पाठित abs. s. n. (from पठि s. m.* A scholar) Learning, scholarship, skill, talent.

पाठयते *1st pers. sin. pass.*

पाठितम् *nom. sin. of पाठित abs. s. n. (from पठि s. m.* A scholar) Learning, scholarship, skill, talent.

पाण्डु *s. m.* The name of a sovereign of ancient Delhi, and nominal father of Yudhishtira, and the other four Pāṇḍava princes.

पातकम् *acc. sin. of पातक s. n.* A sin, a crime.

पातोत्थाताः *nom. pl. m. DWANDWA.* The falls and the rises, depressions and elevations.

पात्रताम् *acc. sin. of पात्रता abs. s. f. (from पात्र adj.* Worthy) Merit, capacity, fitness.

पात्रत्वात् *abl. sin. of पात्रत्वं abs. s. n. (from पात्र Fit) Fitness. त् becomes द् before a sonant.*
 पात्रम् *nom. sin. s. n.* A vessel, plate, cup, &c.
 A sacrificial vase or vessel. A receptacle, a recipient. A fit or competent person. A king's minister. पात्रे *loc. sin.*
 पात्रस्यम् *acc. sin. n. of पात्रस्य* Lying in the dish.
 पाद *s. m.* A foot. पादेन *ins. sin.* पादस्य *gen. sin.*
 पादयोः *gen. or loc. du.* पादान् *acc. pl.*
 पादये *loc. sin. of पादय s. m.* A tree.
 पादास्त्रलनेन *ins. sin. s. n.* The trampling, shuffling action or motion of the feet.
 पानम् *nom. sin. of पान s. n.* A drinking. Drink.
 पानीयम् *acc. sin. of पानीय s. n.* Water.
 पान्यः *nom. sin. of पान्य s. m.* A traveller.
 पान्येन *ins. sin.* पान्य *voc. sin.*
 पापकर्मणा *ins. sin. m. BAHUV.* Wicked, sinful.
 पापपुष्टैः *ins. pl. of पापपुष्ट्य m. or n. DWANDWA.*
 Vicious or virtuous (deeds).
 पापम् *acc. sin. m. of पाप adj.* Wicked. *nom. or acc. sin. of पाप s. n.* Sin, wickedness, villainy.
 पापस्य *gen. sin.*
 पारम् *acc. sin. of पार s. m.* The further or opposite bank of a river.
 पार्षिवैः *ins. pl. of पार्षिव s. m.* A king.
 पार्ष्वगताम् *acc. sin. f. (from पार्ष्व s. The side.*
 Near, by the side of, and गताम् Gone) Sheltering, screening.
 पालय *2d pers. sin. imp. of the verb पाल् 10th cl. par.* Preserve, protect, guard, keep. पाल्यते *1st pers. sin. pres. pass.*
 पावकम् *acc. sin. of पावक s. m.* Fire.
 पाशः *nom. sin. of पाश s. m.* A snare, noose, gin for catching birds, deer &c., a fetter, a cord.

पाशम् *acc. sin.* पाशाः *nom. pl.* पाशान् *acc. pl.* पाशैः *ins. pl.*
 पाशबद्धान् *acc. pl. m. of पाशबद्ध* Snared, noosed, entrapped or caught in a net.
 पाशबन्धम् *acc. sin. of पाशबन्ध s. n.* A noose, snare, halter, net.
 पिङ्ग *s. m.* A lump, ball, or cake. पिङ्गतः *ind. (equiv. to पिङ्गात् by rule 1041)* From a ball.
 पिता *nom. sin. of पितृ s. m.* A father.
 पितृमन्दिरे *loc. sin. s. n.* In the paternal mansion.
 पिशुन *s. m.* A spy, informer, tale-bearer.
 पीडनम् *acc. sin. of पीडन s. n.* A pressing, squeezing, or paining.
 पीडा *nom. sin. of पीडा s. f.* Pain, annoyance.
 पीडितम् *acc. sin. n. pass. part. (of the verb पीड्)*
 Pressed; pained, squeezed. पीडिते *loc. sin. m.*
 पीत्वा *ind. pret. part. (of the verb पी or पा Drink, See rule 748)* Having drunk.
 पीयते *1st pers. sin. pres. pass. (of the verb पा Drink)* Is imbibed. See rule 602.
 पुञ्चलीभिः *ins. pl. of पुञ्चली s. f.* A harlot, an unchaste woman.
 पुंसः *gen. s. n. of पुमस् s. m. irreg. in its declension,* A man, a male. पुंसाम् *gen. pl.*
 पुच्छ *s. m. or n.* The tail.
 पुच्छाम्ने *loc. sin. of पुच्छाम s. n.* Tip of the tail.
 पुण्य *adj.* Virtuous, pure, righteous, holy. Beautiful, pleasing. *s. n.* Virtue, moral or religious merit, a good action. पुण्यम् *acc. sin.*
 पुण्यकर्मणाम् *gen. pl. n. of पुण्यकर्मन् KARM.* A virtuous action.
 पुण्यतीर्थे *KARMADHĀRAYA, comp. of पुण्य adj. cr.* Pure, holy, and तीर्थे *loc. sin. of तीर्थ s. n.*
 A holy place, any place of pilgrimage, as-

Benares, &c.; but especially particular spots along the course of sacred streams, as the Ganges, &c.; and in the vicinity of some piece of water, or sacred springs.

पुण्यबलोदयात् *abl. sin. m. TATPURUSHA*. From the dawn of the efficacy of (my) merit.

पुण्यवान् *nom. sin. m. of पुण्यवत् adj.* Fortunate, lucky, well-fated. *Obs.* In line 262, this adjective being followed by a pronoun in the ablative case, must be rendered comparatively, Happier, more fortunate.

पुण्यैककर्मणाम् *gen. pl. m. BAHUV.* Of those whose sole business is the practice of virtue.

पुण्योदयात् *abl. sin. of पुण्योदय s. m.* Good fortune, as the result of virtuous acts in a former life.

पुत्रः *nom. sin. of पुत्र s. m.* A son, a child. पुत्रेण *ins. sin.* पुत्राः *nom. pl.* In line 56, : is dropped by rule 52. पुत्रान् *acc. pl.* पुत्रैः *ins. pl.* पुत्राणाम् *gen. pl.*

पुत्रक *voc. sin. of पुत्रक s. m.* A son, a child.

पुत्री *nom. sin. s. f.* A daughter.

पुनर् *and before certain letters*, पुनः *ind.* Again. But, on the contrary. Assuredly.

पुनर्जन्म *acc. sin. of पुनर्जन्मन् s. n.* A second birth, regeneration.

पुनरागतः *nom. sin. m.* Come again, returned.

पुमान् *nom. sin. of पुमस् s. m.* A man, a male. In line 627, न् becomes ल् by rule 28.

पुटसरम् *ind.* By or with, i.e. preceded by, attended with.

पुस्कृतम् *nom. sin. n. (from पुस् Before, and कृत Done)* Perfected, finished, completed.

पुस्तान् *ind.* Before, in front.

पुरीष *s. n.* Excrement, ordure.

पुरुषः *nom. sin. of पुरुष s. m.* A man. पुरुषेण *ins. sin.* पुरुषस्य *gen. sin.*

पुरुषकारेण *ins. sin. of पुरुषकार s. m.* A manly act or effort.

पुरुषसिंहम् *acc. sin. m. (comp. of पुरुष Man, and सिंह A lion)* A lion of a man, i.e. a brave man.

पुरुषार्थम् *ind.* For man. (See अर्थम्.)

पुलकितः *nom. sin. m. of पुलकित adj.* Having the down of the body erect (a symptom of exquisite delight).

पुष्कलः *nom. sin. m. of पुष्कल adj.* Plenteous.

पुष्ट *pass. part. (of the verb पुम् Feed)* Nourished.

पूजनीयः *nom. sin. m. fut. pass. part. (of the verb पूज् Worship)* To be worshipped, or honoured.

पूजयितव्या *nom. sin. f.* पूज्यः *nom. sin. m.*

पूजाम् *acc. sin. of पूजा s. f.* Worship, homage, honour, respect.

पूज्यते *1st pers. sin. pres. pass. (of the verb पूज् Honour)* Is honoured, or respected.

पूरयित्वा *ind. pret. part. (of the verb पूर् 10th cl.)* Having filled.

पूरुषः *nom. sin. of पूरुष s. m.* A man.

पूरैर् *acc. sin. n. of पूरैः pass. part. (of the verb पूर् Fill)* Filled; full.

पूरैः *nom. sin. m. of पूरैः pronom.* Former, old. First-mentioned.

पूरैर्जन्मकृतम् *TATP. comp. of पूरैर्जन्म cr.* A former birth, or previous state of existence, and कृतम् *nom. sin. n. pass. part.* Done, wrought.

पूरैर् *acc. sin. n. of पूरैः* Former. *ind.* Previously.

पृच्छति *1st pers. sin. pres. (of the verb प्रच्छ 6th cl. par.)* Asks, inquires.

पृथिवीपतिः *nom. sin. s. m.* A sovereign, a king.

पृथिवीम् *acc. sin. of पृथिवी s. f.* The earth.

पृथ्वी *s. f.* The earth.

पृथ्वीकात् *s. n.* A cavern, hole or pit in the earth.

पृष्ठ *s. n.* The back. The surface. पृष्ठे *loc. sin.*

पृष्ठतः *ind.* Behind the back. See rule 1041.

पृष्ठनासादः *nom. sin. m.* (पृष्ठ The back, नास Flesh, and अद् *agt.* Eating) A backbiter.

पौरुषम् *acc. sin. of पौरुष abs. s. n.* (from पुरुष *s. m.* A man) Manliness, vigour. पौरुषे *loc. sin.*

प्र *prep.* Forth, forward, before, away. Very, much, exceeding.

प्रकाशम् *ind.* (In dramatic language) Aloud.

प्रकाशयति *1st pers. sin. pres. of काशि (caus. of the verb काश् Shine, with प्र) Irradiates, illumines, makes manifest, displays; publishes, reveals, discloses. प्रकाशयेत् 1st pers. sin. pot.*

प्रकृति *s. f.* Nature, the natural state or condition of a thing. प्रकृत्या *ins. sin.*

प्रकोपितस्य *gen. sin. m. of प्रकोपित pass. part. of कोपि caus. (of the verb कुप् Be angry, with प्र) Much incensed, greatly provoked.*

प्रक्षालनात् *abl. sin. of प्रक्षालन s. n.* A washing, a cleansing.

प्रक्षयः *nom. sin. m. of प्रक्षय pass. part. (of the verb खद् Cover, with प्र) Covered, concealed.*

प्रजायते *1st pers. sin. pres. (of the verb जन् 4th cl. atm. substituting जा) Is born or produced.*

प्रजावती *nom. sin. f. of प्रजावत् adj.* Possessing children. A mother, a matron.

प्रणम्य *ind. pret. part. (of the verb नम Bow, with प्र) Having made obeisance.*

प्रणयाः *nom. pl. of प्रणय s. m.* Friendship, friendly regard.

प्रताप *s. m.* Majesty, dignity. Vigour, energy.

प्रतापवान् *nom. sin. m. of प्रतापवत् adj.* Majestic, glorious.

प्रति *prep.* Again, against, back again. Each.

प्रतिज्ञातम् *nom. sin. n. (pass. part. of the verb ज्ञा Know, with प्रति) Promised.*

प्रतिनिवर्त्तते *1st pers. sin. pres. (of the verb वृत् 1st cl. atm. with प्रति) Turns away, retires.*

प्रतिपक्ष्ये *dat. sin. of प्रतिपक्षि s. f.* Fame, renown.

प्रतिपक्ष्यते *1st pers. sin. pres. of the verb पद् 4th cl. atm. Go, with प्रति Effect, accomplish.*

प्रतिपक्षम् *ind.* Each night, every night.

प्रतिपक्षति *1st pers. sin. pres. of the verb पक्ष 1st cl. par. Dwell, with प्रति.*

प्रतीकार *nom. sin. of प्रतीकार s. m.* A remedy, retaliation.

प्रतीतः *nom. sin. m. of प्रतीत pass. part. of the verb इ Go, with प्रति,) Believed, trusted. Glad, delighted.*

प्रत्यक्षे *loc. sin. n. of प्रत्यक्ष adj.* Perceptible to the eye, visible, present; evident, clear, plain. प्रत्यक्षेण *ins. sin.*

प्रत्यङ्गम् *AVYATIRHĀVA*, On the body or limbs severally. (प्रति and अङ्ग Body or limb).

प्रत्यभिज्ञाय *ind. pret. part. (of the verb ज्ञा Know, with अभि and प्रति) Having recognised.*

प्रत्यहम् *ind.* Daily.

प्रत्याख्याने *loc. sin. of प्रत्याख्यान s. n.* Denial.

प्रत्यावृत्त *ind. pret. part. (of the verb वृत् Be, with आ and प्रति) Having returned.*

प्रत्याह *1st pers. sin. (of the defective verb आह Say, with प्रति Again) He replied.*

प्रथम *adj.* First. प्रथमम् *adv.* In the first place.

प्रथितम् *nom. sin. n. of प्रथित pass. part. (of the verb प्रथ् Be famous) Famed.*

प्रदानेन *ins. sin. of प्रदान s. n.* Gift, donation.
 प्रदीपः *nom. sin. of प्रदीप s. m.* A lamp.
 प्रदेशम् *acc. sin. of प्रदेश s. m.* A spot, place, district, part.
 प्रदोषकाले *loc. sin. of प्रदोषकाल s. m.* Evening-tide.
 प्रपूर्यते *1st pers. sin. pres. pass. (of the verb पूर)*
 Fill, *with प्र* Is thoroughly filled, or satiated.
 प्रवचनेन *ins. sin. of प्रवचन s. m.* A connected discussion or narrative.
 प्रबुद्धः *nom. sin. m. of प्रबुद्ध pass. part. (of the vb. बुध्)*
 Understand, *with प्र* Awake, awakened.
 प्रबोध्य *ind. pret. part. of बोधि caus. (of the verb बुध्)*
 Understand, *with प्र* Having instructed, called the attention, hinted or suggested.
 प्रभवति *1st pers. sin. pres. of the verb भू 1st cl. par.* Be; *with प्र*, Become manifest, appear, arise, proceed, come forth : prevail, take effect, wax powerful, attain the mastery : rule, controul. *प्रभवन्ति 1st pers. pl.*
 प्रभाते *loc. sin. of प्रभात s. m.* Morning, day-break, dawn.
 प्रभावात् *abl. sin. of प्रभाव s. m.* Power.
 प्रभुत्वम् *nom. sin. of प्रभुत्व abs. s. n. (from प्रभु s. m. A lord)* Supremacy, sovereignty, dominion, lordship, high rank, power.
 प्रभृति *ind. following a noun frequently in the ablative case,* From, forward, commencing at.
 प्रमाणात् *nom. sin. of प्रमाण s. n.* An authority, a guide, that or who, in which or in whom, implicit trust is to be placed.
 प्रमाणावति *1st pers. sin. pres. (a nominal verb derived from प्रमाण Authority)* Receives, admits, obeys or proposes, as authority.
 प्रयच्छ 2d pers. sin. imp. of the verb दा 1st cl.

par. substituting यच्छ in the first four tenses,
 Give, bestow, *with प्र*.
 प्रयान्ति *1st pers. pl. pres. of the verb या 2d cl. par.*
 Go, *with प्र* Away.
 प्रयुज्यते *1st pers. sin. pres. (of the verb युज् 4th cl. atm. with प्र)* Is suited, fit for, or deserved by.
 प्ररोहन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb रुह् 1st cl. par.* Grow, bud, germinate, *with प्र* Forth.
 प्रवर्त्तते *1st pers. sin. pres. of the verb वर्त् 1st cl. atm.* Be, *with प्र*, Act, be in active exercise.
 प्रविशति *1st pers. sin. pres. of the verb विश् 6th cl. par.* Enter, *with प्र*. *प्रविशन्ति 1st pers. pl.*
 प्रविष्टः *nom. sin. m. pass. part.*
 प्रवीणताम् *acc. sin. of प्रवीणता abs. s. f. (from प्रवीण adj. Skilful, clever)* Proficiency, skill.
 प्रवृत्तिः *nom. sin. of प्रवृत्ति s. f.* Prosecution, perseverance, attempt, enterprize, active effort.
 प्रसन्नम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb चद्, with प्र)* Clear, bright, complacent, gracious. Pleased, delighted.
 प्रसरः *nom. sin. of प्रसर s. m.* Free course, room.
 प्रसवन्म् *nom. sin. of प्रसवन s. n.* A bringing forth, a bearing of children, fecundity.
 प्रसादात् *abl. sin. of प्रसाद s. m.* Favour, kindness, approbation.
 प्रसारित *pass. part. of सारि caus. (of the verb वृ)*
 Go, *with प्र* Forth) Extended, stretched forth.
 प्रसाज्ये *ind. pret. part.* Having extended.
 प्रसूतः *nom. sin. of प्रसूत s. m.* A son.
 प्रस्ताव *s. m.* An occasional or introductory eulogium.
 प्रस्तुवन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb वृ 2d cl. par. with प्र* Praise, panegyryze : propound, declare. *प्रस्तूयते 1st pers. sin. pres. pass.*

प्रस्थापयति 1st pers. sin. pres. of **स्थापि** (caus. of the verb **डा** Stand, with **प्र**) Despatch, dismiss, send away. **प्रस्थापितः** nom. sin. pass. part.
प्रसवतः 1st pers. du. pres. of the verb **सु** 1st cl. par. Flow, stream, distil, with **प्र** Forth.
प्रहरण s. n. A weapon.
प्रहार s. m. A stroke, blow, wound.
प्रहृष्टमनाः nom. sin. m. **BAHUV.** (comp. of **प्रहृष्ट** pass. part. Rejoiced, and **मनस्** s. n. The mind) Delighted at heart, exceedingly glad.
प्राक् ind. Formerly. Before, in front.
प्राक्कन adj. Former, past, old, ancient.
प्राज्ञः nom. sin. of **प्राज्ञ** s. m. A wise, clever, sensible man. In line 5, ; becomes १ by rule 51.
प्राणत्यागः nom. sin. of **प्राणत्याग** s. m. **TATP.** Abandonment of life, suicide.
प्राणभूताम् gen. pl. m. or f. of **प्राणभूत** **EWIP.** Sentient, living (being). See rule 805.
प्राणाः nom. pl. of **प्राण** s. m. The five vital airs or modes of inspiration and expiration collectively, the vital spirits, life. **प्राणैः** ins. **प्राणैः** abl.
प्राणेश्वरः nom. sin. s. m. A husband (lord of life).
प्रातर् and before certain letters, **प्रातः** ind. Early, betimes in the morning.
प्राप्तः nom. sin. m. of **प्राप्** pass. part. (of the verb **आप्** Obtain, with **प्र**) Obtained, gained, caught, procured, found. **प्राप्तम्** acc. sin. m. **प्राप्तानि** nom. pl. n.
प्राप्तकालः nom. sin. m. **BAHUV.** (He) who has reached his hour, whose fated time is arrived.
प्राप्तव्यः nom. sin. m. fut. pass. part. (of the verb **आप्** Obtain) To be obtained or found.
प्राप्तव्यानि nom. pl. n. **प्राप्त** ind. pret. part.

प्राप्तु 2d pers. pl. imp. of the verb **आप्** 5th cl. par. with prep. **प्र**. Obtain ye, get ye.
प्रायः nom. sin. of **प्राय** adj. used in composition, Like, resembling. ind. Frequently, generally, ordinarily, for the most part, abundantly, largely.
प्रायशः ind. Usually, commonly, for the most part.
प्रायेख ins. sin. m. of **प्राय** adj. Exceeding, much.
प्रायेक agt. A suitor.
प्रायेयन्ति 1st pers. pl. pres. of the verb **अर्च** 10th cl. par. with **प्र** Ask, beg, seek, solicit. **प्रायेतः** nom. sin. m. pass. part.
प्रायेयिता nom. sin. m. of **प्रायेयितृ** agt. A suitor.
प्रासाद s. m. A palace. A temple.
प्रियः nom. sin. m. of **प्रिय** adj. Beloved, dear, liked, agreeable. **प्रिया** nom. sin. f.
प्रियवाक्सहितम् nom. sin. n. Accompanied by kind words. (**प्रिय**, **वाक्**, **सहित**.)
प्रियवादी nom. sin. m. of **प्रियवादिन्** **TATP.** (comp. of **प्रिय** Sweet, pleasant, and **वादिन्** agt. from the vb. **वद्** Speak; Speaking, a speaker) Sweetly spoken; flattering, a flatterer. **प्रियवादिनम्** acc. sin. m. **प्रियवादिनी** nom. sin. f.
प्रियसुहृद् nom. sin. m. **KARMADH.** A dear friend.
प्रियाप्रिये loc. sin. n. of **प्रियाप्रिय** **DWANDWA.** Agreeable and disagreeable: like and dislike.
प्रीतिः nom. sin. of **प्रीति** s. f. Pleasure, joy, gratification. Affection, love, harmony, kindness.
प्रीतिम् acc. sin. **प्रीत्या** ins. sin.
प्रीतिवचसा ins. sin. of **प्रीतिवचस्** s. n. **TATP.** Gracious or kindly speech.
प्रीतिविश्रम्भभाजनम् nom. sin. n. A repository of joy and confidence. **प्रीति**, **विश्रम्भ**, **भाजन**.
प्रेषितवान् nom. sin. m. of **प्रेषितवत्** part. 3d pret.

act. of प्रेषि (caus. of the verb इष् Go, with prep. प्र) He despatched.

प्रोम्नितुम् inf. of the vb. उम्न, with प्र Escape, shun.

प्रौढ pass. part. (of the verb वह् Grow, with प्र)
Full grown.

प्रौढयौवनम् acc. sin. f. प्राहुव. In the prime of youth.

फ

फलम् nom. or acc. sin. of फल s. n. Fruit, Result, consequence. Reward, benefit. *फले nom. du. फलानि nom. or acc. pl.*

फलवती nom. sin. f. of फलवत् adj. Fruitful, productive.

फलिता nom. sin. f. of फलित adj. Fruitful, successful.

फेन s. m. Froth, foam. *फेनः nom. sin.*

ब

बणिक nom. sin. of बणिक् s. m. A merchant, a trader.

बणिकपुत्रः nom. sin. s. m. टाट्. A merchant's son. *बणिकपुत्रेण ins. sin.*

बणिकपुत्री nom. sin. s. f. A merchant's daughter.

बद्धः nom. sin. m. pass. part. (of the verb बन्ध् Bind) Bound, tied, fastened, caught. *बद्धा ind. pret. part.* Having bound.

बधत् abl. sin. of बध s. m. Slaughter, murder.

बध्यः nom. sin. m. of बध्य fut. pass. part. (of the verb बध् Kill) To be killed, deserving of death.

बध्यते 1st pers. pl. pres. pass. of the verb बन्ध् Bind, or of the verb बध् Kill.

बन्धः nom. sin. of बन्ध s. m. A tie, a knot.

बन्धनम् acc. sin. of बन्धन s. n. A binding, tying,

confining; captivity, bondage, confinement. A bond, cord. *बन्धनात् abl. sin. बन्धने loc. sin. बन्धनानि nom. pl.*

बन्धुः nom. sin. of बन्धु s. m. A relation, kinsman, friend. *बन्धुभ्यः dat. pl.*

बन्धुहीनः nom. sin. m. Friendless, relationless.

बन्ध्या nom. sin. s. f. A childless woman.

बभूव 1st pers. sin. 2d pret. of the verb भू par.
Be or become. *बभूवुः 1st pers. pl.*

बलम् nom. sin. of बल s. n. Strength, power. An army, forces. *बलेन ins. sin. बलानाम् gen. pl. बलवान् nom. sin. m. of बलवत् adj.* Strong, powerful.

बलानि nom. pl. n. of बल adj. Strong, powerful.

बहुना ins. sin. m. or n. of बहु adj. Much, many. *बहुभिः ins. pl. m.*

बहुमान s. n. Respect, reverence.

बहुल adj. Much, many, abundant. *बहुले loc. sin. n. बहुलीभिर्बलि 1st pers. pl. pres. ओह्वल्, rule 1033.* Become abundant, abound.

बहुश्रुताः nom. pl. m. of बहुश्रुत adj. Well-taught, learned, acquainted with the *Vedas*.

बाधते 1st pers. sin. pres. of the verb बाध् 1st cl. atm. Resist, oppose; annoy, afflict.

बान्धवाः nom. pl. of बान्धव s. m. A friend, relation, kinsman. *बान्धवान् acc. pl.*

बालः nom. sin. of बाल s. m. An infant, a child; it usually means the young child, under five years old, but is equally applicable till sixteen years of age. *बालानाम् gen. pl.*

बालकः nom. sin. of बालक s. m. A child, a boy.

बाहु s. m. The arm.

बाहुल्य abs. s. n. (from बहुल adj.) Abundant
Plenty, abundance, quantity. *बाहुल्येन ins. sin.*

बुद्धिः *nom. sin. of बुद्धि s. f.* The intellect, understanding, wits. बुद्ध्या *ins. sin.* बुद्धौ *loc. sin.*

बुद्धिमान् *nom. sin. m. of बुद्धिमान् adj.* Wise, intelligent. बुद्धिमन्तः *nom. pl. m.*

बुधः *nom. sin. of बुध s. m.* A wise man, a sage.

बुध्यते *1st pers. sin. pres. pass. of the verb बुध्*
Understand, perceive.

बुभुक्षायाम् *loc. sin. of बुभुक्षा s. f.* A desire to eat, hunger (*desiderative form of भुज् Eat*).

बुद्ध्यन् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb बुध् Understand)* Necessary to be understood, to be considered.

ब्रवीमि *3d pers. sin. pres. of the verb ब्रू 2d cl. par. irreg. and defective,* Say, speak.

ब्रह्मचारी *nom. sin. of ब्रह्मचारिन् s. m.* The *Brahmachârî* or religious student; the young *Brahman*, from the time of his investiture with the cord, to the period of his becoming a householder : it is also applied to a person who continues with his spiritual teacher, through life, studying the *Vedas*, and observing the duties of the student; it is also given as a title to *Pandits* learned in the *Vedas*; to a class of ascetics; by the *Tantras*, it is assigned to persons whose chief virtue is the observance of continence; and it is assumed by many religious vagabonds (*from ब्रह्म the Veda, and चर् to go or follow*).

ब्रह्महत्या *s. f.* *Brahmanicide*, the killing of a *Brahman*.

ब्रह्मरक्ष्ये *loc. sin. of ब्रह्मरक्ष्य s. n.* A forest in which the *Vedas* are read and explained.

ब्राह्मणः *nom. sin. of ब्राह्मण s. m.* A man of the first *Hindu* tribe, a *Brahman*.

ब्रूते *1st pers. sin. pres. (of the verb ब्रू 2d cl. atm.* Say) Says.

ब्रूहि *2d pers. sin. imp. of the verb ब्रू 2d cl. par.* Say, speak, declare.

भ

भक्तिः *nom. sin. of भक्ति s. f.* Service, worship, attachment, devotion. Loyalty, dutifulness.

भक्षक *agt. (from the verb भक्ष् Eat)* An eater.

भक्षयाम् *nom. sin. of भक्षय s. n.* An eating.

भक्षयति *1st pers. sin. pres. of the verb भक्ष् 10th cl. par.* Eat. भक्षयामि *3d pers. sin.* भक्षितः *nom. sin. m. pass. part.* भक्षितेन *ins. sin. n.* भक्षितुम् *inf.* भक्ष्यः *nom. sin. m. fut. pass. part.* To be eaten, eatable; food. भक्ष्यते *1st pers. sin. pass.* Is eaten.

भक्ष्यभक्षयोः *DWANDWA, comp. of भक्ष्य Food, and भक्षयोः gen. or loc. du. m. of भक्षक agt.* An eater, or feeder.

भगवान् *nom. sin. m. of भगवत् adj.* Respectable, worshipful, adorable; hence the common appellation of a prince or a deity. भगवति *loc. sin. m. and voc. sin. of भगवती f.*

भगनाशः *nom. sin. m. of भगनाश BAHUV.* Disappointed. (भग्न Broken, and आशा Hope.)

भङ्ग *s. m.* A fracture. भङ्गे *loc. sin.*

भङ्गुज् *nom. sin. n. of भङ्गुर adj.* Fragile, transient, brittle, evanescent.

भट्टारकवारे *loc. sin. of भट्टारकवार s. n. (from भट्टारक The sun, and वार A day)* Sunday.

भद्रम् *nom. or acc. sin. n. of भद्र adj.* Lucky, auspicious, well, good. Best, excellent. Pure, virtuous, pious. *s.* Happiness, prosperity, fortune. *ind.* Well, right, happy. भद्राणि *acc. pl. n.*

भयङ्करः *nom. sin. m. of भयङ्कर agt.* Fear-inspiring, formidable, terrific.
 भयम् *nom. or acc. sin. of भय s. n.* Fear. Danger.
 भयेन *ins. sin.* भयात् *abl. sin.* भयस्य *gen. sin.*
 भयस्थानज्ञातानि *nom. pl. n. TATP.* Hundreds of occasions of fear. (भय, स्थान, ज्ञात.)
 भयहेतुः *nom. sin. of भयहेतु s. m. TATP.* A cause of alarm. भयहेतुम् *acc. sin.*
 भयार्तः *nom. sin. m. TATP.* Alarmed, terrified.
 भयोत्तरम् *nom. sin. n. BAHUVC.* Attended with or succeeded by fear. (भय and उत्तर.)
 भर *2d pers. sin. imp. of the verb भृ 1st cl. par.* Support, cherish, feed, nourish.
 भर्ता *nom. sin. of भर्तृ agt. m. (from भृ)* A husband.
 भवत् (a form of address more respectful than त्वम् Thou) Your highness, honour, worship.
 भवान् *nom. sin. m.* भवता *ins. sin. m.* भवतः *gen. sin. m.* भवन्तः *nom. pl. m.* भवद्भिः *ins. pl. m.* भवद्भिः *abl. pl. m.* भवताम् *gen. pl. m.*
 भवति *1st pers. sin. pres. of the verb भू 1st cl. par.* Be, become. भवन्ति *1st pers. pl.* भवेत् *1st pers. sin. pot.* भवतु *1st pers. sin. imp.*
 भविष्यति *1st pers. sin. 2d fut.* भविष्यसि *2d pers. sin.* भविष्यन्ति *1st pers. pl.*
 भवद्वयः *nom. sin. m. TATP. (comp. of भवत् You, and अन्यः Other)* Other than you.
 भवितव्यम् *nom. sin. n. of भवितव्य fut. pass. part. of the verb भू* Become, used impersonally in construction with a noun in the instrumental case; as, मया भवितव्यम् To be become by me, i. e. I will or must become.
 भस्त्रा *nom. sin. s. f.* A bellows, a large hide with valves, and a clay nozzle, which is used for this purpose.

भागीरथी *s. f.* The Ganges, a patronymic of भगीरथ Bhagīratha, a pious king whose austerities brought this river from heaven.
 भाग्यम् *nom. or acc. sin. of भाग्य s. n.* Luck, fortune. भाग्येन *ins. sin.*
 भाजनम् *nom. sin. of भाजन s. n.* A vessel, a vase. भाजने *loc. sin.*
 भारः *nom. sin. of भार s. m.* A weight, a burden.
 भारवाही *nom. sin. m. (of भार and वाहिन् agt. of the verb वह् Carry)* A porter, a burden-bearer.
 भार्या *nom. sin. of भार्या s. f.* A wife, espoused according to the ritual of the Vedas. भार्याम् *acc. sin.* भार्यासु *loc. pl.*
 भावयेत् *1st pers. sin. pot. of the verb भू 10th cl. par.* Think, consider, estimate.
 भावस्य *gen. sin. of भाव s. m.* Nature, disposition, mind, soul: state, condition. भावे *loc. sin.* भावाः *nom. pl.* In line 63, : is dropped by r. 52.
 भावि *nom. sin. n. of भाविन् agt. (of the verb भू* Become) Future, what will be, predestined.
 भाविनः *nom. pl. m.*
 भाषते *1st pers. sin. pres. of the verb भाष् 1st cl. atm.* Speak. भाषितम् *nom. or acc. sin. n. pass. part.* Spoken. *s. n.* A word, speech.
 भिक्षाक्षम् *acc. sin. of भिक्षाक्ष s. n. TATP.* Food obtained as alms. (भिक्षा *s. f.* Alms, and अक्ष *s. n.* Food.)
 भिक्षापात्रम् *acc. sin. of भिक्षापात्र s. n. TATP.* A beggar's bowl, an alms-dish.
 भिक्षाशितम् *nom. sin. abs. s. n. (from भिक्षाशित् agt. An alms-eater)* Mendicancy, a subsisting on alms. (जाशित् is agt. of the verb अश् Eat.)
 भिद्यः *nom. sin. m. of भिद्य pass. part. (of the verb भिद् Pierce, break)* Pierced, broken.

भीत *pass. part.* (of the verb भी Fear) Afraid, alarmed, placed in jeopardy.

भीतपरिचायवस्तूपालम्भपरिहृतः *nom. sin. m. TATP.*
Skilful in finding fault with the means of pre-serving (him or those) placed in danger.

भीमा *ins. sin. of भीति s. f.* Fear, alarm, apprehension, dread.

भीरुता *nom. sin. abs. s. f. (from भीरु adj. Timid)*
Fear, timidity.

भीरोः *gen. sin. m. of भीरु adj. Timid, afraid.*

भुवन *s. n.* The world.

भूः *nom. sin. of भू s. f.* The earth, the ground.
भुवि *loc. sin.*

भूतदया *nom. sin. s. f. TATP.* Compassion or ten-derness to all creatures.

भूतले *loc. sin. of भूतल s. n. TATP.* The earth, the face of the earth.

भूतः *nom. pl. m. of भूत pass. part. (of the verb भू Become)* Become, been.

भूतानाम् *gen. pl. of भूत s. n.* A living being, a creature. भूतेषु *loc. pl.*

भूतिम् *acc. sin. of भूति s. f.* Prosperity, success, wealth.

भूत्वा *ind. pret. part. (of the verb भू)* Having be-come.

भूपतिः *nom. sin. of भूपति s. m. TATP.* A king, a monarch. भूपती *loc. sin.*

भूपालाः *nom. pl. of भूपाल s. m.* A king, a sovereign.

भूमिः *nom. sin. of भूमि s. f.* The earth. Place, scite, ground. भूमिम् *acc. sin.* भूमौ *loc. sin.*

भूषितः *nom. sin. m. of भूषित pass. part. (of the verb भूष् Adorn)* Adorned, ornamented, de-corated.

भेकः *nom. sin. of भेक s. m.* A frog.

भेतायन् *nom. sin. n. of भेत्तव्य fut. pass. part. (of the verb भी Fear)* To be dreaded.

भेद्यः *nom. sin. m. of भेद्य fut. pass. part. (of the verb भिद् Break)* To be broken, frangible.

भेषजम् *nom. sin. s. n.* A drug, medicine, physic.

भैरवः *nom. sin. m. of भैरव adj.* Formidable, hor-rible, terrific. *s. m.* A name of Śiva.

भेषज्यम् *acc. sin. s. n.* A drug, a medicine.

भोः *ind.* A vocative particle of respect.

भोक्तु *nom. sin. m. of भोक्तु agt. (from the verb भुज् Eat)* An eater.

भोग *s. m.* Enjoyment, pleasure.

भोजनम् *nom. sin. of भोजन s. n.* Food, victuals.
The act of eating. भोजने *loc. sin.* भोजनानि *nom. pl.*

भोजनविशेषः *ins. pl. m. TATP.* With choicest food, dainties or delicacies.

भोजयामि *3d pers. sin. pres. of भोजि (caus. of the verb भुज् Eat)* I feed, I cause to eat.

भोज्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb भुज् Eat)* To be eaten. Food; a feast, a store of provisions.

भो भोः *interj.* Ho! hark ye! *A respectful form of address. In line 91, : is dropped by rule 52.*

भ्रष्ट *pass. part. (of the verb भ्रश् Fall)* Fallen.

भ्रातः *voc. sin. of भ्रातृ s. m.* A brother.

भ्राम्यन् *nom. sin. m. pres. part. (of the verb भ्रम् 4th cl. par. lengthening its vowel in the first four tenses)* Roaming, rambling, sauntering, strolling about.

भ्रू *s. f.* An eyebrow.

भ्रूषापाकृष्टमुक्ताः *nom. pl. m.* Drawn and discharged from the bow of the eyebrow.

म

मकरकेतुः *gen. sin. of मकरकेतु s. m.* KĀMA, the Hindu Cupid (from मकर A marine monster, and केतु An emblem; being painted on KĀMA's banner).

मगध *s. m.* Name of a country, South Behār.

मग्नः *nom. sin. m. of मग्न pass. part. (of the verb मग्न Dive)* Sunk, immersed, plunged.

मणिना *ins. sin. of मणि s. m.* A jewel, a gem.

मयोः *gen. sin.*

मङ्गूकः *nom. pl. of मङ्गूक s. m.* A frog.

मत् *used for चस्मद् in forming the first member of a TATP. compound,* My, mine, our.

मतिः *nom. sin. of मति s. f.* The mind.

मतिमान् *nom. sin. m. of मतिमत् adj.* Intelligent, clever, sensible, wise. मतिमताम् *gen. pl. m.*

मत् *pass. part. (of the verb मद् Rejoice)* Furious, mad. *s. m.* A furious elephant, or one in rut.

मत्स्याः *nom. pl. of मत्स्य s. m.* A fish. मत्स्यैः *ins. pl.*

मद् *nom. sin. s. m.* Pride, arrogance. Joy, delight.

मधु *nom. sin. of मधु s. n.* Honey.

मधुरम् *nom. sin. n. of मधुर adj.* Sweet. मधुरा *nom. sin. f.* मधुरे *nom. du. n.* मधुरैः *ins. pl. n.*

मध्यचारी *nom. sin. m. comp. of मध्य* Midst, and चारिन् *agt. (of the vb. चर्)* Going; who goes.

मध्यम् *acc. sin. of मध्य s. n.* The middle, midst, centre. Within, among. मध्ये *loc. sin.*

मनः *nom. sin. of मनस् s. n.* The mind. मनसा *ins. sin.* मनसि *loc. sin.*

मनस्तापम् *acc. sin. of मनस्ताप s. m.* Mental pain.

मनस्वी *nom. sin. m. of मनस्विन् adj.* Intelligent, intellectual. मनस्विनः *gen. sin.*

मनीषिणः *nom. pl. of मनीषिन्* A Paṇḍit, learned Brahman, or teacher.

मनुष्याणाम् *gen. pl. of मनुष्य s. m.* A man.

मनोरथैः *ins. pl. of मनोरथ s. m.* A wish.

मनोहराः *nom. pl. m. (from मनस्* The mind, and हर *agt.* Seizing) Beautiful, lovely, pleasing. captivating.

मन्त्र *s. n.* A mystical verse, incantation, spell or charm. Secret consultation, private advice.

मन्यर् *adj.* Slow, tardy.

मन्यराभिधानः *nom. sin. m. BAHUV.* Named Manthara. (मन्यर् and अभिधान *s. n.* A name.)

मन्दं मन्दम् *ind.* Slow, slowly, i.e. very slowly, softly, or feebly.

मन्दिर *s. m.* A house. A temple.

मन्मांसाधी *nom. sin. m. agt.* Waiting for my flesh. (मत्, मांस, and अधिन्.)

मन्यते *1st pers. pl. pres. of the verb मन् 4th cl. atm.* Esteem, fancy, consider, or regard. मन्यते *2d pers. sin.* मन्ये *3d pers. sin.*

मम *gen. sin. (of चस्मद् pers. pron. I)* Of me, my.

मया *ins. sin. (of चस्मद् I)* By me.

मयूराः *nom. pl. of मयूर s. m.* A peacock.

मरणात् *nom. sin. of मरण s. n.* Dying; death. मरणात् *abl. sin.*

मरणाधिशोकाणाम् *gen. pl. m. DWANDWA,* Of death, sickness, or sorrow.

मरीचिमालिनि *loc. sin. of मरीचिमालिन् s. m.* The sun (from मरीचि Light, मालिन् Wearing, or who wears, a chaplet). माला *s. f.* A garland.

मरु *s. m.* A region or soil destitute of water; sand, a desert.

मरुत्पथ्याम् *loc. sin. of मरुत्पथी s. f.* A desert, a dry and desert tract.

मर्त्यम् *nom. sin. n. of मर्त्य fut. pass. part. (of the verb मृ Die)* Necessary to die.
 मर्यादा *s. f.* Continuance in the right way, propriety of conduct, steadiness, rectitude.
 मल *s. n.* Dirt, filth. Excretion of the body; as, serum, semen, blood, marrow, urine, faeces, earwax, nails, phlegm, tears, rheum, and sweat.
 मलिनाः *nom. pl. f. of मलिन adj.* Dirty, soiled. Beclouded (as the intellect).
 मसकः *nom. sin. of मसक s. m.* A gnat.
 महत् *nom. or acc. sin. n. of महत् adj.* Great.
 महता *ins. sin. m.* महतिः *ins. pl. m. or n.*
 महतान् *gen. pl. m.*
 महा *is the form which the adjective महत् Great assumes as the first member of a KARMA-DEHARAYA or SAHUVRIHI compound; as,*
 महापण्डित A great *Pāṇḍit*, महाधन Very rich.
 महाकुल *s. n. KARMA.* A great family.
 महात्मनः *gen. sin. m. of महात्मन् SAHUV.* Lofty-minded, magnanimous. महात्मनि *loc. sin. m.*
 महात्मनाम् *gen. pl.*
 महाधनः *nom. sin. m. SAHUV.* Very rich.
 महान् *nom. sin. m. of महत् adj.* Great.
 महापक्षे *loc. sin. m. KARMA.* In a great quagmire.
 महापण्डितः *nom. sin. m. KARMA.* A great *Pāṇḍit*.
 महापातक *s. n. KARMA.* A heinous crime.
 महाहि *s. m. KARMA.* A great serpent. महाहिशयनम् *nom. sin. n.* A sleep on the great serpent. (At intervals of the minor destruction of the world, *Vishnu* is represented as reposing himself upon the serpent *Sesha*, amidst the waters by which the earth is overspread. He also takes a nap of four months' duration, from the 11th of *Ashārḥ* to the 11th of *Kārtik*, or about the

middle of June to the middle of October, or from the time the periodical rains usually commence, till their termination.)

महिषः *nom. sin. of महिष s. m.* A buffalo.

मा *ind.* No, not. *A particle of forbidding or dissuading, used before the 2d pers. of the imperative, and frequently before the 3d preterite, causing the initial च of this tense to be dropped. It occasionally governs a verb in the potential mood.*

मांसम् *acc. sin. of मांस s. n.* Flesh. मांसेः *ins. pl.*

मांसरुचयः *nom. pl. m. of मांसरुचि SAHUVRIHI.* Fond of flesh.

माता *nom. sin. of मातृ s. f.* A mother. माता *ins.*

sin. मातुः *gen. sin.* In line 38, : becomes

र by rule 53. मातरि *loc. sin.*

मातृपितृकृताभ्यासः *TATP. comp. of मातृ cr. A mother, पितृ cr. A father, and कृताभ्यासः nom. sin. m.* Trained.

मातृवत् *ind.* Like a mother.

मात्रम् or मात्रेण *ins. is often subjoined to a word to give a restricted meaning; as, स्पर्शमात्रम् A mere touch. जातिमात्रेण By caste merely.*

मात्सर्यम् *nom. sin. abs. s. n. (from मात्सर adj. Envious)* Envy, malice.

मानम् *acc. sin. of मान s. m.* Rank, honour.

मानवः *nom. sin. of मानव s. m.* A man, a descendant of *Manu*. मानवानाम् *gen. pl.*

मानस *adj.* Mental. *s. n.* The mind, the seat or faculty of reason and feeling. मानसम् *nom. sin. n.*

मानुषम् *acc. sin. m. of मानुष adj.* Human. *s. m.* A man, mankind.

मानुष्यम् *nom. sin. abs. s. n. (from मानुष s. m.)* A

man) Manhood, humanity, the state or quality of a man or mortal.
 माम् *acc. sin.* (of चस्मद् *pers. pron.* I) Me.
 माया *nom. sin.* of माया *s. f.* Deceit, guile, fraud.
 मारकतीम् *acc. sin. f.* of मारकत *adj.* Emerald, of the colour of an emerald (*from* मरकत *s. m.* An emerald).
 मारान्तके *loc. sin. m.* of मारान्तक *adj.* Murderous, ferocious.
 मार्गः *nom. sin.* of मार्ग *s. m.* A road, path, way.
 माञ्जीरः *nom. sin.* of माञ्जीर *s. m.* A cat. माञ्जीरस्य *gen. sin.* माञ्जीराः *nom. pl.*
 मासत्रयम् *nom. sin. s. n.* TATP. Three months.
 मासम् *acc. sin.* of मास *s. m.* A month. मासौ *acc. du.* मासैः *ins. pl.*
 मितम्यचः *nom. sin. m.* of मितम्यच *s. m.* A miser, he who cooks his food by measure.
 मित्रत्वम् *nom.* or *acc. sin. abs. s. n.* (*from* मित्र *s. n.* A friend) Friendship.
 मित्रम् *nom.* or *acc. sin.* of मित्र *s. n.* A friend.
 मित्रेण *ins. sin.* मित्रात् *abl. sin.* Than a friend, in line 411. मित्रे *loc. sin.* मित्र *voc. sin.* मित्राणि *nom. pl.*
 मित्रलाभः TATPURUSHA *comp.* of मित्र *cr.* A friend, and लाभः *nom. sin.* of लाभ *s. m.* Acquisition.
 मिथ्योपाचारैः *ins. pl. m.* (*from* मिथ्या *ind.* Falsely, and उपचार *s.* Service) By pretended services.
 मिलन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb* मिल् *6th cl. par.* Meet, unite, come together. मिलितः *nom. sin. m. pass. part.* मिलित्वा *ind. pret. part.*
 मुक्तबन्धनाः *nom. pl. m.* BAHUV. Freed from bonds.

मुक्ता *s. f.* A pearl.
 मुक्ताः *nom. pl. m. pass. part.* (of the verb मुच् Let go, discharge, shoot) Discharged, shot.
 मुक्तापदः *nom. pl. m.* BAHUV. of मुक्तापद् Rescued from misfortune.
 मुक्तावली *nom. sin. s. f.* A pearl-necklace.
 मुखम् *nom. sin.* of मुख *s. n.* The face, countenance; the mouth. मुखात् *abl. sin.* मुखे *loc. sin.*
 मुखरः *nom. sin. s. m.* A leader.
 मुञ्चति *1st pers. sin. pres. of the verb* मुच् *6th cl. par.* Forsake, abandon.
 मुष्क *s. m.* The scrotum. The testicle.
 मुहुर् *ind.* Repeatedly, again and again.
 मुञ्चन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb* मुह् *4th cl. par.* Be bewildered, lose one's senses.
 मूढम् *acc. sin.* of मूढ *s. m.* A fool.
 मूत्र *s. n.* Urine.
 मूर्खः *nom. sin.* of मूर्ख *s. m.* A fool, a blockhead.
 मूर्खस्य *gen. sin.* मूर्खाः *nom. pl.* मूर्खाणाम् *gen. pl.*
 मूर्खज्ञैः TATPURUSHA *comp.* of मूर्ख *cr.* Fools, and ज्ञैः *ins. pl.* of ज्ञ *s. n.* A hundred.
 मूर्ध्नि *loc. sin.* of मूर्धन् *s. m.* The head.
 मूषिकः *nom. sin.* of मूषिक *s. m.* A mouse or rat.
 मूषिकम् *acc. sin.* मूषिकस्य *gen. sin.*
 मृगः *nom. sin.* of मृग *s. m.* A deer. मृगम् *acc. sin.* मृगेण *ins. sin.* मृगाय *dat. sin.* मृगस्य *gen. sin.* मृगाः *nom. pl.*
 मृगकाक्षी *nom. du. m.* DWANDWA, A deer and a crow.
 मृगपक्षिणाम् *gen. pl. m.* DWANDWA, Of beasts and of birds.
 मृग्याचरपञ्चकान् *acc. pl. m.* DWANDWA, The deer, the hunter, the snake, and the boar.

मृगशृङ्गो *nom. du. m. DWANDWA*, The deer and the boar.

मृगालानाम् *gen. pl. of मृगाल s. m. n.* The film or fibre attached to the stalk of a lotus.

मृतः *nom. sin. m. of मृत् pass. part. (of the verb मृ Die)* Dead, defunct, deceased; perished, extinct. मृतम् *acc. sin. m.* मृतस्य *gen. sin. m.* मृताः *nom. pl. m.* मृतान् *acc. pl. m.*

मृतवत् *ind.* Like one dead, as dead.

मृत्पिण्डतः *ind. TATPURUSHA comp. of मृद् cr. Clay, and पिण्डतः adv. see rule 1041 (for पिण्डात् abl. sin. of पिण्ड s. m.)* From a lump.

मृत्युः *nom. sin. of मृत्यु s. m.* Death. YAMA, the judge of the dead. मृत्युना *ins. sin.* मृत्यवे *dat. sin.* मृत्योः *abl. or gen. sin.*

मृत्युद्वारम् *nom. sin. s. n. TATP.* Gate of death, death's door.

मृद् *s. f.* Earth, soil, clay. In line 77, the द् becomes त् before the surd.

मे *gen. sin. (of अस्मद् pers. pron. I)* Of me, my.

मेघः *nom. sin. of मेघ s. m.* A ram.

मैत्रीम् *acc. sin. of मैत्री abs. s. f. (from मित्र s. n. A friend)* Friendship.

मैत्र्यम् *acc. sin. abs. s. n. (from मित्र s. n. A friend)* Friendship. मैत्र्येण *ins. sin.*

मैथुनम् *nom. or acc. sin. of मैथुन s. n.* Sexual intercourse.

मैवम् *ind. (ना No, not, and एवम् So)* Not so.

मोक्ष *s. m.* Final and eternal happiness, the liberation of the soul from the body, and its exemption from further transmigration. Liberation, freedom.

मोक्षयितुम् *inf. of the verb मुञ्च 10th cl. par.* Release, set free. मोक्षयित्वा *ind. pret. part.*

मोहः *nom. sin. of मोह s. m.* Ignorance, folly, foolishness. Spiritual ignorance which leads men to believe in the reality of worldly objects, and to addict themselves to mundane or sensual enjoyment.

मोहयन्ति *1st pers. pl. pres. of मोहि (caus. of the verb मुह Be foolish)* Infatuate. मोहितः *nom. sin. m. pass. part.* Beguiled, infatuated.

मौनम् *nom. sin. abs. s. n. (from मुनि s. m. A holy sage)* Silence.

म्रियते *1st pers. sin. pres. of the verb मृ 6th cl. atm.* Die.

य

यः *nom. sin. m. of यद् rel. pron.* Who, which, what.

यच्च (यद् What, च And, rule 27) And what.

यत् *ind.* Because, since. As. Wherefore. In line 15, त् becomes न् before न्.

यतः *ind.* Because, as, since, from which.

यत्नः *nom. sin. of यत्न s. m.* Effort, exertion. यत्नम् *acc. sin.* यत्ने *loc. sin.*

यत्नतः *ind. (equiv. to यत्नेन)* Carefully, diligently.

यत्र *ind.* Where, wherever.

यथा *ind.* As, according to. This word frequently occurs as the first member of an AVTAYIBHÁVA compound.

यथाभिमतम् *adj.* Wished, liked, approved.

यथाभिमतम् AVTAYIBHÁVA, According to one's wish or purpose.

यथायोग्यम् AVTAYÍ Suitably, properly, in a befitting manner.

यथाशक्तिम् AVTAYÍ To the utmost of one's ability.

यथासुखम् AVTAYÍ Happily.

यचेह *adj.* (यचा As, इह Wished) Wished, desired.
यचोषितम् *acc. sin. n.* (यचा As, and उषित Fit)
Becoming, suitable, proper. अव्य. Properly,
suitably, becomingly. यचोषितेन *ins. sin. m.*
यद् *nom. or acc. sin. n. rel. pron.* Who, which,
what.
यदा *ind.* When.
यदि *ind.* If.
यद् यद् *acc. sin. n.* What, what, i. e. whatever.
यन्मूर्ति *TATPURUṢHA comp. of यद् rel. pron. cr.*
(the ह् before the nasal न् being changed to
न् by rule 26) and मूर्ति *loc. sin. of मूर्तेन् s. m.*
The head. (On whose head.)
यम् *acc. sin. m. (of यद् rel. pron.)* Whom, which,
what.
ययौ *1st pers. sin. 2d pret. of the verb या par.* Go.
यशः *nom. or acc. sin. of यशस् s. n.* Fame, re-
putation, glory. यशसि *loc. sin.*
यस्मात् *abl. sin. m. or n. (of यद् rel. pron.)* From
whom, which or what. Whence. यस्य *gen.*
sin. m. or n. यस्मिन् *loc. sin. m.* यस्यान् *loc.*
sin. f.
यस्मै कस्मैचित् *dat. sin. m. (of यत् कश्चित् indef.*
pron.) To any one soever, to whomsoever.
याज्ञा *nom. sin. s. f.* An asking, begging. याज्ञया
ins. sin.
याति *1st. pers. sin. pres. of the verb या 2d cl.*
par. Go, pass, attain, reach. याति *1st. pers. pl.*
यात्रोत्सवे *loc. sin. of यात्रोत्सव s. m. TATP.* A
public festival.
यानि कानि च (equivalent to यानि कानिचित्) *nom.*
pl. of यत् कश्चित् Any soever, whatsoever.
यावत्कम् *AVYATĪ* To the utmost of (my)
power. (यावत् As much as, कम् Possible.)

यावत् *ind.* As soon as, as long as, as far as ; to,
until, whilst.
युक्तः *nom. sin. m. of युक्त pass. part. (of the verb*
युज् Join) Right, fit, proper. युक्तम् *nom. sin. n.*
युज्यते *1st pers. sin. pres. (of the verb युज् 4th cl.*
ātm.) Fits, suits, agrees or unites, is fit for.
युद्धे *loc. sin. of युद्ध s. n.* War, battle.
युधि *loc. sin. of युष् s. f.* War, battle.
युवती *nom. sin. s. f.* A young woman. युवतीन्
acc. sin.
युवराजः *nom. sin. s. m.* A young prince, espe-
cially the heir apparent, associated to the throne.
युवा *nom. sin. of युवन् s. m.* A youth, a young
man.
युष्मान् *acc. pl. of युष्मद् pers. pron.* Thou. युष्मानि:
ins. pl. यूयन् *nom. pl.*
ये *nom. pl. m. of यद् rel. pron.* Who, which, what.
येषाम् *gen. pl. m.*
येन *ins. sin. m. or n. (of यद् rel. pron.)* By or
with whom, by or with which. Because, as.
योजन *s. n.* A measure of distance equal to four
Krośas, which at 8000 cubits, or 4000 yards to
the Krośa or Koss, will be exactly nine miles :
other computations make the Yojana but about
five miles, or even no more than four miles and
a half. योजनज्ञातम् *nom. sin. n. TATP.* A
hundred yojanas. योजनज्ञातात् *abl. sin.*
योजयेत् *1st pers. sin. pot. of योजि caus. of the*
verb युज् Unite, join, link together : fix, set,
lay. योजितः *nom. sin. m. pass. part.*
योधितः *nom. pl. of योधिन् s. f.* A woman.
यौवनदर्पात् *abl. sin. of यौवनदर्वे s. m.* Pride of
youth ; rashness, indiscretion.
यौवनम् *nom. sin. of यौवन abs. s. n. (from युवन्*

Young) Youth, youthfulness. यौवने *loc. sin.*
 यौवनानि *nom. pl.*
 यौवनवती *nom. sin. f. of यौवनवत् adj.* Youthful.

र

रक्षकम् *acc. sin. of रक्षक s. m.* A guard, guardian, protector.

रक्षयन् *nom. sin. s. n.* A preserving, a protecting.

रक्षति *1st pers. sin. pres. of the verb रक्ष् 1st cl. par.* Guard, keep, preserve, protect, defend, rescue. रक्षेत् *1st pers. sin. pot.* रक्षता *ins. sin. m. or n. pres. part.* रक्षितः *nom. sin. m. pass. part.* रक्षितम् *nom. sin. n.*

रज *s. m. n.* Dust.

रजे *loc. sin. of रज s. m.* War, battle.

रजान् *acc. pl. m. of रज pass. part. (of the verb रज् Find pleasure)* Occupied or engaged in, devoted to, eager, zealous.

रजनम् *nom. sin. of रज s. n.* A jewel, a gem.

रजनाकः *nom. sin. of रजनाक s. m.* A jewel-mine.
 The ocean.

रजनावली *s. f.* A row of jewels. (रज and जावली.)

रथस्य *gen. sin. of रथ s. m.* A car, a chariot.

रते *1st pers. sin. pres. of the verb रज् 1st cl. atm.*
 Sport, delight, find pleasure.

रवी *loc. sin. of रवि s. m.* The sun.

रस *s. m.* Flavour, taste, sentiment, emotion as an object of poetry or composition.

रसायनम् *nom. sin. s. n.* A medicine preventing old age, and prolonging life, the *Elixir Vitæ* of alchemists.

रहस्यभेदः *nom. sin. m.* The disclosure of secrets.

रहस्यम् *acc. sin. of रहस्य s. n.* A secret, a mystery, any thing hidden, recondite, or mysterious.

रहितः *nom. sin. m. of रहित pass. part. (of the verb रह् Quit, abandon)* Deserted, abandoned.
 Devoid of. रहितस्य *gen. sin. m.*

राजः *nom. sin. m. of राज् (in a compound state substituted for राजन् q. v.)* A king.

राजकुलेषु *loc. pl. of राजकुल s. n.* A king's family.

राजतः *ind. (for राजः abl. of राजन्)* From the Rāja. See rule 1041.

राजद्वारे *loc. sin. s. n.* At the king's gate, at court.

राजपुत्राः *nom. pl. of (राजपुत्र s. m.)* King's sons, princes. राजपुत्रैः *ins. pl.* राजपुत्राणाम् *gen. pl.*

राजा *nom. sin. of राजन् s. m.* A king, a prince, a sovereign. A soldier by birth, a man of the regal and military tribe. राजानम् *acc. sin.* राज्ञा *ins. sin.* राज्ञि *loc. sin.* राजन् *voc. sin.* राज्ञान् *gen. pl.*

राज्ये *loc. sin. of राज्य abs. s. n. (from राजन् s. m. A king)* Sovereignty, royalty.

रात्रौ *loc. sin. of रात्रि s. f.* Night. रात्रिषु *loc. pl.*

रामः *nom. sin. m.* RÁMA or RÁMACHANDRA, son of DĀŚARATHA, King of *Ayodhyá* or *Oude*, and seventh *Avatár* or incarnation of VISHNU. His adventures form the subject of VÁLMÍKI's epic poem, *Rámáyana*. RÁMA flourished in the *Treta Yuga*, or silver age of the world, and was cotemporary with VÁLMÍKI.

राष्ट्र *s. m. n.* A country, realm, region.

राहुणा *ins. sin. of राहु s. m.* The ascending node; in mythology, the son of SINHIKÁ, a *Daitya*, with the tail of a dragon, whose head was severed from his body by VISHNU; but being immortal, the head and tail retained their separate existence, and being transferred to the stellar sphere, became the authors of eclipses: the

first especially, by endeavouring, at various times, to swallow the sun and moon.

रिपवः *nom. pl. of रिपु s. m.* A foe, an enemy.
रिपून् *acc. pl.*

रुचिः *nom. sin. of रुचि s. f.* Appetite, liking, relish. Intent application to any thing.

रुचिरे *ins. pl. of रुचिर s. n.* Blood.

रूपम् *nom. sin. of रूप s. n.* Beauty, comeliness of form.

रूपवती *nom. sin. of रूपवत् adj.* Beautiful.

रे *An interjection, generally expressive of anger, contempt, or defiance.*

रोग *s. m.* Sickness, disease.

रोगशोकपरितापबन्धनव्यसनानि *DWANDWA of the 1st species, comp. of रोग, शोक, परिताप, बन्धन, and व्यसनानि, nom. pl. of व्यसन s. n.*

रोगिता *nom. sin. abs. s. f. (from रोगिन् adj.* Sick) Sickness.

रोगी *nom. sin. m. of रोगिन् adj.* Sick, diseased.

रैति *1st pers. sin. pres. of the verb रु 2d cl. par.* Make a noise, sound, hum, buzz.

रु

रुक्षणम् *nom. sin. of रुक्षण s. n.* A mark, sign, symptom, indication.

रुक्षीः *nom. sin. of रुक्षी s. f.* Fortune, wealth. **LAKSHMÍ**, consort of **VISHNU**, and goddess of prosperity.

रुक्ष्यते *1st pers. sin. pres. pass. of the verb रुक्ष्* See, observe, notice.

रुक्ष्यम् *nom. sin. of रुक्ष्य s. n.* A mark, a sign.

रुगुड *s. m.* A club, staff, or bludgeon. **रुगुडेन** *ins. sin.*

रुगुडहस्तः *nom. sin. m. BAHUV.* Club in hand.

रुग्न् *nom. sin. m. of रुग्न् pass. part. (of the verb रुग् Stick)* Stuck. Joined, fastened. *s. n.* The rising of a sign, its appearance above the horizon: the oblique ascension, or the divisions of the equator, which rise in succession with each sign in an oblique sphere: also defined as the arc of the equator, which passes the meridian in the same time with each sign of the ecliptic; in popular acceptance, it is the moment of the sun's entrance into a zodiacal sign. **रुग्न्** *acc. sin. n.*

रुग्न्वेला *s. f. TATP.* An auspicious moment.

रुघु *adj.* Light, not heavy. Vain, frivolous, insignificant.

रुघुचेतसाम् *gen. pl. of रुघुचेतस् BAHUV.* Low-minded or frivolous.

रुघुपतनकनामा *nom. sin. m. BAHUV. comp. of रुघु cr. Light, पतनक cr. Falling, or who falls, and नामन् s. n.* Name.

रुज्याम् *acc. sin. of रुज्या s. f.* Shame, modesty.

रुज् *pass. part. (of the verb रुज् Gain)* Acquired.

रुभते *1st pers. sin. pres. of the verb रुभ् 1st cl. dlm.* Gain. **रुभ्य** *fut. pass. part.* To be gained: attainable, procurable. **रुभ्येत** *1st pers. sin. pot. pass.* May be gained.

रुहादे *loc. sin. of रुहाड s. n.* The forehead (where the destinies of men are supposed to be written).

रुक्कुल *s. n.* A hairy or bristly tail.

रुभः *nom. sin. of रुभ s. m.* Gain, acquisition. **रुभे** *loc. sin.*

रुष्यम् *acc. sin. abs. s. n. (from रुष्य adj.* Beautiful) Beauty, loveliness.

रुष्यवतीम् *acc. sin. f. of रुष्यवत् adj.* Beautiful.

रुक्षतु *1st pers. sin. imp. of the verb रुक्ष् 6th cl.*

par. Write; scratch. लिखितम् *acc. sin. n.*
pass. part. Written. A writing. लिख्यते *1st*
pers. sin. pres. pass. Is written.
 लिखानि *nom. pl. n. of लिख pass. part. (of the*
verb लिप् Smeared) Smeared.
 लीलावतीनाम् *gen. pl. of लीलावती s. f.* A wanton
 or sportful woman.
 लुब्धः *nom. sin. m. of लुब्ध pass. part. (of the verb*
लुभ् Covet) Covetous, greedy. लुब्धान् *acc. pl. m.*
 लुब्धकः *nom. sin. of लुब्धक s. m.* A hunter.
 लुब्धकम् *acc. sin.* लुब्धकेन *ins. sin.*
 लुब्धता *nom. sin. abs. s. f. (from लुब्ध Greedy)*
 Covetousness, greediness.
 लुलुभे *1st pers. sin. 2d pret. of the verb लुभ् atm.*
 Desire, covet, long for, hanker after.
 लेखा *nom. sin. of लेखा s. f.* A line, streak, a row
 or writing.
 लेह् *1st pers. sin. pres. of the verb लिह् 2d cl.*
par. Lick.
 लोकः *nom. sin. of लोक s. m.* The world, man-
 kind. लोके *loc. sin.*
 लोकप्रवादः *nom. sin. s. m. TATP.* Common or
 current report, a popular saying.
 लोकयात्रा *nom. sin. s. f. TATP.* Resort of men,
 traffic, intercourse.
 लोचनम् *nom. sin. of लोचन s. n.* The eye.
 लोचनेन *ins. sin.*
 लोभः *s. m.* Cupidity, greediness, intense or greedy
 desire. लोभेन *ins. sin.* लोभात् *abl. sin.*
 लोभमोहिताः *nom. pl. m. TATP.* Infatuated by
 covetousness.
 लोभाकृतेन *TATP. comp. of लोभ cr.* Cupidity,
 and चाकृतेन *ins. sin. pass. part.* Attracted.
 लोहः *s. m.* A clod, a lump of earth.

लोहवत् *ind.* Like a clod, as a lump of earth.
 लोल *adj.* Shaking, tremulous, rolling, unsteady.
 लौहानाम् *gen. pl. of लौह adj.* Iron, made of iron.

व

वः *gen. pl. (of वृक्षद् pers. pron. Thou)* Of you.
 वंशः *nom. sin. of वंश s. m.* Race, lineage, family,
 posterity. A bambu (a sort of cane).
 वंशक्रमगतम् *nom. sin. n. TATP.* Lineally de-
 scended. (वंश, क्रम, and जागत.)
 वंशविशुद्धः *TATPURUSHA. comp. of वंश* A bambu
 or cane, and विशुद्धः *nom. sin. m. of विशुद्ध*
(pass. part. of the verb शुष् Be pure, with
prep. वि) Pure, sound, unblemished.
 वक्रः *nom. sin. of वक्र s. m.* A heron, a crane.
 वक्तव्यम् *nom. sin. n. of वक्तव्य fut. pass. part. (of*
the verb वच् Speak) To be said or spoken,
 fit or proper to be called. वक्तव्या *nom. sin. f.*
 वचनक्रमेण *ins. sin. of वचनक्रम s. m. TATP.* Order
 of words, discourse.
 वचनम् *nom. or acc. sin. of वचन s. n.* A word, a
 speech, a saying; a sentence, a text, a dictum.
 वचनेन *ins. sin.* वचनात् *abl. sin.*
 वचस् *s. n.* A word. वचसि *loc. sin.* वचोभिः *ins. pl.*
 वचकः *nom. sin. of वचक s. m.* A jackal. A traitor,
 rogue, cheat.
 वचनम् *acc. sin. of वचन s. n.* A cheating, fraud.
 वचयितव्यम् *nom. sin. n. (fut. pass. part. of the*
verb वच् 10th cl. par. Deceive) To be de-
 ceived. किं वचयितव्यमस्ति What is it to deceive?
 what difficulty is there in cheating?
 वटः *s. m.* The large Indian fig-tree (Ficus Indica).
 वत् *an indeclinable affix,* As, like.
 वास्तस्य *gen. sin. of वास्त s. m.* A calf.

वद् 2d pers. sin. imp. of the verb वद् 1st. cl. par.

Say, speak. वदति 1st pers. pl. pres.

वदरिक् s. m. The jujube, a species of fruit.

वधूः nom. sin. of वधू s. f. A woman in general.

A wife. A young wife, one recently married, a bride. वधून् acc. sin. वध्वाः gen. sin.

वनम् nom. or acc. sin. of वन s. n. A wood, a forest. वनात् abl. sin. वने loc. sin.

वनवासिनिः ins. pl. m. of वनवासिन् agt. Forest-residing.

वयम् nom. pl. (of वस्मद् pers. pron. I) We.

वयसि loc. sin. of वयस् s. n. Age, time of life.

वरः nom. sin. m. adj. Eldest. s. m. A husband, a bridegroom.

वरम् ind. Better, rather, preferably.

वञ्जयेत् 1st pers. sin. pot. of the verb वृज् 10th cl. par. Avoid, shun.

वर्णस्य gen. sin. of वर्ण s. m. A tribe, class, caste, or order, of which there are four: 1st, The sacerdotal, 2d, the military, 3d, the mercantile and agricultural, and 4th, the servile. There are also numerous tribes of mixed origin, sprung from fathers and mothers of different castes. वर्णानाम् gen. pl.

वर्णितवान् nom. sin. m. of वर्णितवान् act. part. (of the verb वर्ण Describe) He related, rule 710.

वर्तते 1st pers. sin. pres. of the verb वृत् 1st cl. atm. Be, exist; stay, stand, become stable or fixed. वर्तते 1st pers. pl.

वर्तनम् acc. sin. of वर्तन s. n. A livelihood, subsistence. Salary, wages.

वर्तमानेन ins. sin. m. of वर्तमान part. pres. (of the verb वृत् 1st cl. atm.) Being, existing.

वर्त्तनी nom. sin. m. of वर्त्तन् agt. (from the verb

वृत् Be) Abiding, being fixed, steadily engaged.

वर्त्तनी nom. sin. f.

वर्त्तना ins. sin. of वर्त्तन् s. n. A road.

वर्षः ins. pl. of वर्ष s. m. A year.

वल्कलम् nom. sin. s. n. The bark of a tree.

वशम् acc. sin. of वश s. m. Will, authority, power; controul, subjection, the state of being overpowered. वशात् abl. sin.

वशीकृतानाम् gen. pl. of वशीकृत OSHKWT, Overcome, subdued, brought into subjection.

वश्यः nom. sin. m. of वश्य adj. Obedient, tractable, docile, dutiful.

वसुधा nom. sin. of वसुधा s. f. The earth. वसुधाम् acc. sin. वसुधे voc. sin.

वसत्यम् nom. sin. n. fut. pass. part. (of the verb वस् Dwell) To be dwelt or inhabited.

वस्तु s. n. A thing, matter, substance. वस्तूनाम् gen. pl.

वस्त्र s. n. Clothes, raiment, apparel.

वस्त्रवेष्टितः nom. sin. m. of वस्त्रवेष्टित TATPU-RUSHA, Covered with clothes, well clad.

वहति 2d pers. sin. pres. of the verb वह् 1st cl. par. Support, bear, carry.

वहिर् and occasionally वहिः ind. Out, outside, externally.

वह्नि s. m. Fire. वह्निम् acc. sin.

वह्निहस्तारपादिवैः ins. pl. m. DWANDWA, By fire, robber, or the magistrate.

वा ind. Or, either, whether, sometimes expletive.

वाक् nom. sin. of वाक् s. f. Speech, style, diction, word. वाचाम् gen. pl.

वाक्पटुता nom. sin. abs. s. f. (from वाक्पटु adj. Eloquent) Eloquence.

वाक्येषु loc. pl. of वाक्य s. n. A word, saying.

वाञ्छा *nom. sin. s. f.* Wish, desire.
 वाञ्छेत *1st pers. sin. pot. of the verb वाञ्छि (rule 161.) 1st cl. atm.* Wish, desire.
 वायाः *nom. pl. of वाय s. m.* An arrow.
 वाणी *nom. sin. of वाणी s. f.* Speech.
 वातम् *acc. sin. of वात s. m.* Air, wind. वातेन *ins. sin.*
 वात्सल्येन *ins. sin. of वात्सल्य abs. s. n. (from वात्सल adj. Affectionate)* Tenderness, affection, fondness.
 वायनम् *in line 891, is वा Or, and वायनम्* Poor.
 वायसः *nom. sin. of वायस s. m.* A crow. वायसम् *acc. sin.*
 वार्द्धकम् *nom. sin. abs. s. n. (from वृद्ध pass. part. Old)* Old age. The infirmity of old age.
 वासः *nom. sin. of वास s. m.* A house, habitation, residence, abode, dwelling. वासम् *acc. sin.*
 वासभूमिम् *acc. sin. of वासभूमि s. f. TATP.* A place of abode.
 वासिनः *nom. pl. m. of वासिन् agt. (from the verb वस् Dwell)* Dwelling, residing; residents, dwellers. वासिभिः *ins. pl.* वासिनाम् *gen.*
 वासुकिः *nom. sin. of वासुकि s. m.* The serpent VÁSUKI, sovereign of the snakes, whose habitation is *Pátāla*, a region under the earth.
 वाहिना *ins. sin. n. of वाहिन् agt. (from the verb वह् Carry)* Bearing, carrying; a bearer.
 वासमानस्य *gen. sin. m. pres. part. pass. (of the vb. वह् Bear)* Being borne along, urged, or incited.
 वि *A preposition denoting, Disunion, disjunction, separation; and corresponds to the English adjuncts, a, ex, de, dis, in, un, &c.*
 विकलम् *acc. sin. m. of विकल adj.* Defective, deficient, impaired, failing. विकले *loc. sin. m.*

विकीर्य *ind. pret. part. of the verb कृ Scatter, strew, with prep. वि.*
 विक्रमः *nom. sin. of विक्रम s. m.* Valour, heroism, prowess.
 विक्रियाम् *acc. sin. of विक्रिया s. f.* Change (of mind, form, purpose, &c.), alteration, deviation, perversion.
 विग्रहः *nom. sin. of विग्रह s. m.* War, strife.
 विचारेण *ins. sin. of विचार s. m.* Investigation, consideration, deliberation.
 विचार्य *ind. pret. part. of चारि (caus. of the verb चर् Go, with वि)* Having deliberated.
 विचित्र *adj.* Various, variegated. Surprising, wonderful, charming. विचित्रम् *acc. sin. m. and nom. sin. n.* विचित्रान् *acc. sin. f.*
 विचिन्त्य *ind. pret. part. of the verb चित् (इ) rule 161, Think, reflect, consider, with वि.*
 विचेष्टितानि *nom. pl. of विचेष्टित s. n.* Effort, act, course of life.
 विजय *s. m.* Victory.
 विज्ञान *s. n.* Knowledge, science, learning; worldly knowledge or wisdom, that which comprehends any subject except an understanding of the true nature of God or BRAHMÁ acquirable by abstract meditation, and the study of the *Veda*.
 विज्ञाय *ind. pret. part. (of the verb ज्ञा Know, with वि)* Having known, understood, considered, or recognised.
 विडम्बनाः *nom. pl. of विडम्बना s. f.* Affliction, vexation, annoyance, mortification, torment.
 वित्तम् *nom. or acc. sin. of वित्त s. n.* Wealth, riches. वित्तानाम् *gen. pl.* वित्तेषु *loc. pl.*
 वित्तवान् *nom. sin. m. of वित्तवत् adj.* Rich, wealthy.

विह्वलीनः *nom. sin. m. of विह्वलीन TATP.* Destitute of wealth.

विह्वला *nom. sin. TATP. (from विह्व, and ईहा s. f. Desire)* Desire of wealth, cupidity.

विदुषाम् *gen. pl. m. of विदुस् adj.* Wise, learned.

विदेशः *nom. sin. of विदेश s. m.* A foreign country; any place away from home, abroad. विदेशे *loc. sin.*

विद्यते *1st pers. sin. pres. of the verb विद् 4th cl. atm.* Be, exist, be found. विद्यते *1st pers. pl.*

विद्या *nom. sin. s. f.* Knowledge, science, learning, sacred or profane. विद्याम् *acc. sin.* विद्याया *ins. sin.* विद्यायाम् *loc. sin.* विद्ये *nom. du.*

विद्यागमः *nom. sin. s. m. TATP.* The acquirement of knowledge, the advancement of science.

विद्यावयोवृद्धेभ्यः *abl. pl. m. TATP. (comp. of विद्या Knowledge, वयस् Age, and वृद्धेभ्यः Increased)* Advanced in learning and years.

विद्याहीनाः *nom. pl. m. of विद्याहीन TATP.* Destitute of knowledge, ignorant, uninstructed.

विद्वज्जनः *nom. sin. of विद्वज्जन s. m.* A wise man.

विद्वान् *nom. sin. m. of विद्वस् adj.* Wise, learned. विद्वान्सम् *acc. sin. m.*

विधः *nom. sin. of विध s. m.* A mode, manner, sort.

विधत्ते *1st pers. sin. pres. (of the verb धा 3d cl. atm.)* Hold, with वि, Do, perform, practice.

विधातव्या *nom. sin. f. fut. pass. part. (of the verb धा Hold, with वि)* To be done, or performed.

विधाय *ind. pret. part.* Having established; having done or performed. विधास्यति *1st pers. sin. 2d fut. par.* He will provide.

विधातुवशात् *abl. sin. s. m. TATP.* From the will of BRAHMÁ or Fate.

विधिः *nom. sin. of विधि s. m.* Fate, luck, destiny.

A sacred precept, rule, formula. विधिना *ins. sin. विधौ loc. sin.*

विधियोगात् *abl. sin. of विधियोग s. m.* The occurrence of predestined events.

विधुः *nom. sin. of विधु s. m.* The moon.

विधेया *nom. sin. f. fut. pass. part. (of the verb धा Hold, with वि)* To be made or done.

विधेयम् *nom. sin. n.*

विधेहि *2d pers. sin. imp. (of the verb धा, 3d cl. par. Hold, with वि)* Perform thou.

विध्वंसि *nom. sin. n. of विध्वंसिन् agt. (from the verb ध्वंस Fall, with वि)* Falling, perishing.

विनयम् *acc. sin. of विनय s. m.* Modesty, affability; propriety of conduct or behaviour, prudence, discretion. Training, discipline. विनयात् *abl. sin.* In line 11, न् becomes द् before the sonant.

विनश्यन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb क्षश् 4th cl. par. (r. 160)* Perish, die away, disappear.

विनश्यरे *loc. sin. n. of विनश्यर adj.* Perishable.

विना *ind.* Without; governing indiscriminately the accusative and instrumental cases.

विनाशे *loc. sin. of विनाश s. m.* Destruction, annihilation, death. In line 284, this word must be rendered by the ablative absolute.

विनीतात्मन् *nom. sin. abs. s. n. (from विनीता s. f.)* A modest, decorous woman) Decency, decorum.

विनोदेन *ins. sin. of विनोद s. m.* Diversion, entertainment, amusement. विनोदाय *dat. sin.*

विन्दु *s. m.* A drop of water or any liquid.

विन्देत् *1st pers. sin. pot. of the verb विद् 6th cl. par.* Find, get, gain, acquire, possess.

विन्ध्य *s. m.* The Vindhya or Bindh mountains, or the mountainous range which runs across

India, from the province of *Behár* nearly to *Guzerat*, and properly divides *India* from the *Dekhin*.

विपत् *nom. sin. of विपद् s. f.* Adversity, misfortune.

विपत्काले *loc. sin. of विपत्काल s. m. TATP.* A time of calamity or misfortune, adversity.

विपत्तिः *nom. sin. of विपत्ति s. f.* Adversity, calamity, misfortune, disaster, failure, miscarriage.

विपत्तेः *gen. sin.* **विपत्तिषु** *loc. pl.*

विपदि *loc. sin. of विपद् s. f.* Misfortune, calamity, adversity. **विपद्** *nom. pl.*

विपद्गता *nom. sin. s. f. TATP.* A state of misfortune, a calamitous condition.

विपद्गताम् *gen. pl. of विपद् pass. part. (of the verb गद् Go, with वि)* Unfortunate, fallen into adversity or misfortune.

विप्राय *dat. sin. of विप्र s. m.* A *Brahman*.

विप्लवे *loc. sin. of विप्लव s. m.* Tumult, affray. Rapine, extortion, predatory incursion.

विभव *s. m.* Wealth, property.

विमला *nom. sin. of विमल adj.* Clear, pure (literally or figuratively), beautiful, transparent.

विमुखे *loc. sin. n. of विमुख adj.* Face-averted; opposed, unkind, unfavourable. **विमुखाः** *nom. pl. m.*

विमुच्यते *1st pers. sin. pres. pass. of the verb मुच्* Abandon, desert, forsake, *with वि*.

विमृश्य *ind. pret. part. of the verb मृश्* Consider, ponder, *with वि*.

विमोचितः *nom. sin. m. pass. part. of मोचि (caus. of the verb मुच्, with वि)* Set at liberty, emancipated.

वियति *loc. sin. of वियत् s. n.* Air, sky.

विरक्तः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb रक्* Be attached, *with वि)* Indifferent, inattentive, estranged, alienated in affection, averse.

विरक्तासु *loc. pl. f.*

विरक्तावस्य *gen. sin. m. BANUV.* Disinclined to, disliking.

विरलम् *ind.* Rarely, at distant intervals.

विरहः *nom. sin. of विरह s. m.* Absence, separation, desertion. Exemption, freedom, want.

विरहितः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb र्ह* Quit, *with वि)* Abandoned, deserted.

विरुपति *1st pers. sin. pres. of the verb रुप् 1st cl. par. with वि* Lament, complain. **विरुपतिः**

ins. pl. m. pres. part. विरुप्य ind. pret. part.

विरुम् *acc. sin. of विरु s. n.* A hole, cave, cavern.

विरुलास *1st pers. sin. 2d pret. of the verb रुल् par.* Toy, sport, dally, *with वि*.

विरुपनम् *nom. sin. of विरुपन s. n.* A smearing of the body with fragrant oils, &c. Perfume for the person, unguent or oil of *Sandal*, saffron, camphor, bdellium, &c.

विरुक्त्व *ind. pret. part. (of the verb रुक् See, with वि)* Having seen, observed, or witnessed.

विवादमानानाम् *gen. pl. of विवादमान part. pres. (of the verb वद् 1st cl. atm. Say, with वि)* Disagreeing, contending, clashing, maintaining different arguments.

विवरम् *nom. or acc. sin. of विवर s. n.* A hole, or burrow.

विवशः *nom. pl. f. of विवश adj.* Necessary, subject, subjected, destitute of the power of resistance.

विविक्त *pass. part. (of the verb विच्* Be separate, *with वि)* Lonely, solitary, desert.

विश्रान्तः *nom. sin. m. श्रान्त*. (*comp. of विश्रान्त and आसन s. n.* A sitting; a seat) Seated in a sequestered place.

विशारदः *nom. sin. m. of विशारद adj.* Learned, wise, clever.

विशालः *nom. sin. m. of विशाल* Great, large, illustrious.

विशालकुलसम्भवाः *nom. pl. m. श्रान्त comp. of विशाल* Great, कुल Family, and सम्भव Birth.

विशिष्टताम् *acc. sin. of विशिष्टता abs. s. f. (from विशिष्ट* Distinguished) Distinction, excellence.

विशिष्टैः *ins. pl. m. of विशिष्ट pass. part. (of the vb. शिष्, with वि)* Distinguished, excellent, superior.

विशीर्ष्येत् *1st pers. sin. pot. pass. of the verb श्* Injure, *with वि used in the sense of* Wither, waste, decay.

विशेषः *nom. sin. of विशेष s. m.* Distinction, attribute: sort, kind; choicest kind. विशेषैः *ins. pl.*

विशेषतः *ind.* Especially, particularly.

विश्रामे *loc. sin. m. of विश्राम pass. part. (of the verb श्रम्)* Rested, reposed, tranquil; confiding.

विश्रम्भ *s. m.* Trust, confidence. Affection, affectionate inquiry. Festive or sportive noise or tumult.

विश्रानः *nom. sin. of विश्रान s. m.* Rest, repose.

विश्रुतम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb श्रु)* Hear, *with वि* Known, notorious, celebrated.

विश्रुयते *1st pers. sin. pass. (of the verb श्रु Hear, with वि)* Is celebrated.

विश्रुयति *1st pers. sin. pres. (of the verb श्रु 2d cl. par.* Breathe, *with वि*) Confides, trusts.

विश्वासः *nom. sin. of विश्वास s. m.* Trust, faith, confidence. विश्वासम् *acc. sin.* विश्वासेन *ins. sin.* विश्वासात् *abl. sin.*

विश्वासभूमिः *nom. sin. of विश्वासभूमि s. f.* An object of trust, a person worthy of confidence.

विश्वासभूमयः *nom. pl.*

विश्वास्य *ind. pret. part. of श्वासि (caus. of the verb श्वस् Breathe, with वि Believe)* Having inspired with confidence, having made to believe.

विश्वेश्वराय *dat. sin. of विश्वेश्वर s. m. ŚIVA*, under a form or appellation in which especially he is worshipped at Benares, where a celebrated temple is appropriated to him in the character of lord or god of the universe (*from विश्व cr. The universe, and ईश्वर Lord*).

विषकुम्भम् *acc. sin. m. TATP.* A jar of poison.

विषह्नः *nom. sin. m. of विषह्न from विष* Poison, and ह्न *agt. (of the verb हन् Kill)* Destroying. Antidote, antidotic.

विषम् *nom. or acc. sin. of विष s. n.* Poison, bane.

विषय *s. m.* Any object of sense, any thing perceivable by the senses; as, colour, form, flavour, odour, and sound. An object in general, as of affection or desire. Worldly object or pursuit, affair, business, transaction, subject. A country. Department, sphere, element, home, province, that which is peculiarly known or frequented, as a particular study by its professors, a particular town by its townsfolk, water by fish, air by birds, &c. *Obs. This word is often used in श्रान्ति compounds; as, त्रैगुण्यविषया वेदाः* The Vedas relate to (have for their subject-matter) the three *Guṇas*. विषये *loc. sin.* विषयान् *acc. pl.* विषयान् *acc. sin. f. श्रान्ति in line 773.* विषयिज्ञान् *gen. pl. m. of विषयिन् adj.* Conversant

with, or interested in, worldly occupations or enjoyments. Attached to objects of sense.

विषवृक्षस्य *gen. sin. of विषवृक्ष s. m.* A poison-tree.

विषादः *nom. sin. of विषाद s. m.* Lassitude, dejection, lowness of spirits, sadness, sorrow.
विषादम् *acc. sin.*

विष्णुर्ज्ञेयानामा **BAHUVRIHI** *comp. of विष्णुर्ज्ञेय*
(*for विष्णुर्ज्ञेय*) *and* नामा *nom. sin. m. of*
नामन् *s. n.* A name. विष्णुर्ज्ञेयः *gen. sin.*

विस्तरेण *nom sin. m. pres. part. (of the verb वृष्*
1st cl. par. Go, move, with वि) Gliding. In
line 138, वृ is introduced by rule 31.

विस्तीर्णम् *nom. sin. n. of विस्तीर्ण pass. part. (of*
the verb स्तृ Spread, with वि) Spread, stretched.

विस्मयः *nom. sin. of विस्मय s. m.* Surprise, astonishment. Dismay.

विस्मृतिः *nom. sin. s. f.* A forgetting, forgetfulness.

विहगाः *nom. pl. of विहग s. m.* A bird.

विहङ्गमाः *nom. pl. of विहङ्गम s. m.* A bird.

विहस्य *ind. pret. part. (of the verb हस् Laugh,*
with वि) Having laughed or smiled.

विहाय *ind. pret. part. (of the verb हा Quit, with*
वि) Having abandoned or discarded.

विहारिणः *nom. pl. m. of विहारिन् agt. (from the*
verb हृ Take, with वि) Wandering, roaming
about for pleasure.

विहीनः *nom. sin. m. of हीन, pass. part. (of the*
verb हा Quit, with वि) Quitted, abandoned;
destitute. विहीनाः nom. pl. m.

वीक्ष्य *ind. pret. part. of the verb ईक्ष् See, with वि.*

वीतरागेण *ins. sin. m. of वीतराग BAHUV.* (*comp.*
of इत Gone, with वि and राग Passion) Exempt
from passions or affections.

वीरस्य *gen. sin. of वीर s. m.* A hero, a warrior.

वृक्षः *nom. sin. of वृक्ष s. m.* A tree. वृक्षाणाम्
gen. pl.

वृक्षाग्रम् *acc. sin. s. n. TATP.* The top of a tree.

वृत्तान्तः *s. m.* Tidings, intelligence. Topic, subject;
a tale, a story. वृत्तान्तदर्शी *nom. sin. m. of*
वृत्तान्तदर्शिनः *agt.* Witnessing the transaction.

वृत्तिः *nom. sin. of वृत्ति s. f.* Livelihood, means
of acquiring a subsistence. State, condition.

वृत्तिम् *acc. sin.* वृत्तेः *gen. sin.* वृत्ती *nom. du.*

वृत्त्यर्थम् *ind.* For the sake of a subsistence.

वृद्धः *nom. sin. m. of वृद्ध pass. part. (of the verb*
वृष् Increase) Old. An old man. वृद्धम् acc.

sin. m. वृद्धस्य *gen. sin. m.* वृद्धेभ्यः *abl. pl. m.*

वृद्धत्वे *loc. sin. of वृद्धत्वं abs. s. n. (from वृद्ध Old)*
Old age.

वृषभः *nom. sin. s. m.* A bull.

वृष्टिः *nom. sin. of वृष्टि s. f.* Rain.

वृहस्पतिः *nom. sin. of वृहस्पति s. m.* VĀIHASPATI,
regent of the planet Jupiter, and preceptor of
the gods.

वेगः *s. m.* Speed, velocity. A stream, current.

वेदः *s. m.* A *Veda*, the generic term for the sacred
writings or scripture of the *Hindus*; supposed
to have been revealed by BRAHMĀ, and after
being preserved by tradition for a considerable
period, to have been arranged in the present
form by VYĀSA. The principal *Vedas* are three
in number, the *Ṛich*, *Yajus*, and *Sāma*; to
which a fourth, the *Atharva*, is usually added :
and the *Itihāsa* and *Purānas*, or ancient hi-
story and mythology, are sometimes considered
as a fifth. वेद is also used for वेत्ति (*1st pers.*
sin. pres. of the verb विद् 2d cl. par.) Knows.

वेला *nom. sin. s. f.* Time.

वेङ्गनि *loc. sin. of वेङ्गम् s. n.* A house, a dwelling.
 वेङ्ग्या *nom. sin. of वेङ्ग्या s. f.* A harlot.
 वेष्टितः *nom. sin. m. of वेष्टित pass. part. (of the verb वेष्ट् Inclose)* Inclosed, wrapped, invested.
 वै *ind.* Truly. *An expletive.*
 वैचित्र्यम् *acc. sin. of वैचित्र्य abs. s. n. (from विचित्र adj. Various)* Variety.
 वैजयन्ती *nom. sin. s. f.* A flag, banner, ensign.
 वैद्यः *nom. sin. of वैद्य s. m.* A physician.
 वैरी *nom. sin. of वैरिन् s. m.* A foe, an enemy.
 व्याध्या *s. f.* Pain, uneasiness, distress.
 अभिचारिणी *nom. sin. f. of अभिचारिन् agt. (of the verb चर् Go, with अभि and वि)* Going astray, doing what is improper. *s.* An unchaste woman.
 व्ययेन *ins. sin. of व्यय s. m.* Expenditure, loss.
 व्यर्थे *adj.* Useless, unavailing, unprofitable.
 व्यर्थ्याने *loc. sin. n. व्यर्थ्य*. Useless in (its) efforts.
 व्यवहारम् *acc. sin. of व्यवहार s. m.* Propriety of behaviour, steady adherence to law and custom; conduct. *व्यवहारेण ins. sin.*
 व्यसनप्रसारिणः *nom. sin. m. व्यसन*, Having the hand stretched forth (to inflict) calamity,
 व्यसनम् *nom. sin. n. of व्यसन s. n.* Calamity, ill, misfortune. Fate. Evil destiny, ill luck. Vice, crime, frailty, arising from desire, or from anger: ten vices or faults are enumerated under the first head; viz. hunting, gambling, sleeping in the day-time, calumny, whoring, intoxication, singing, instrumental music, dancing, and useless travel: the second comprehends eight; tale-bearing, violence, insidious wounding, envy, malice, fraud, abuse and assault. Intense application or attachment. *व्यसनेन ins.*

sin. व्यसने loc. sin. व्यसनानि nom. pl. व्यसनेभ्यः abl. pl. व्यसनेषु loc. pl.
 व्याकुलः *nom. sin. m. of व्याकुल adj.* Disturbed, bewildered, perplexed.
 व्याघ्रः *nom. sin. of व्याघ्र s. m.* A tiger. *व्याघ्रेण ins. sin.*
 व्याधः *nom. sin. of व्याध s. m.* A hunter, a fowler.
 व्याधम् *acc. sin. व्याधेन ins. sin. व्याधानाम् gen. pl.*
 व्याधि *s. m.* Sickness. *व्याधी acc. du.*
 व्याधितम् *acc. sin. m. of व्याधित adj.* Sick, ill, diseased. *व्याधितस्य gen. sin. m.*
 व्यापादयिष्यामि *3d pers. sin. 2d fut. par. of पादि (caus. of the verb पद् Go, with आ and वि)*
 Kill, slay. *व्यापादितः nom. sin. m. pass. part.*
 Killed, slain. *व्यापादितम् acc. sin.*
 व्यापार *s. m.* Attempt, effort, exercise, practice.
 व्योमम् *s. n.* The sky, expanse, or space of heaven.
 व्रतम् *nom. or acc. sin. of व्रत s. n.* A vow. Any meritorious act of devotion, the voluntary or vowed observance or imposition of any penance, austerity, or privation, as fasting, continence, exposure to heat and cold, &c.

३

शकटम् *nom. sin. of शकट s. n.* A cart, a wain.
 शक्ति *s. f.* Power, strength, energy.
 शक्नोति *1st pers. sin. pres. of the verb शक् 5th cl. par.* Can, be able.
 शक्यते *1st pers. sin. pres. of the verb शक् 4th cl. atm.* Can, be able.
 शक्यते *1st pers. pl. pres. pass. of the verb शक् 5th cl. par.* Be able. *Obs. This verb, when conjugated in the passive voice, imparts to the*

infinitive a passive sense; as, ज्ञप्स्येति चेत्तुम्
He can conquer; *ज्ञप्स्यते चेत्तुम्* He can be con-
quered. It is, however, sometimes conju-
gated in the 4th cl. *ātm.*, in which case the
infinitive of the verb following undergoes no
change in its usual meaning. An instance
of this occurs in line 385.

ज्ञप्स्यन् *nom. sin. n. of ज्ञप्स्य fut. pass. part. (of*
the verb ज्ञक् Be able) Possible. In line 464,
it agrees with *अस्मिन्*, and requires that the
infinitive *तापयितुम्* be rendered passively.

अज्ञप्त्या *ins. sin. of अज्ञप्ता s. f.* Alarm, fear, appre-
hension. Doubt, uncertainty. *अज्ञप्तिभिः* *ins. pl.*

अज्ञप्तिः *nom. sin. m. of अज्ञप्ति pass. part. (of the*
verb ज्ञक् इ Fear) Frightened, alarmed.

अज्ञप्त्यारम्भ *acc. sin. n. of अज्ञप्त्यारम्भ comp. of*
अज्ञप्ता s. A hundred, and आरम्भ s. A door, or out-let
(Hundred-gated).

अज्ञप्त्यारम्भम् *acc. sin. like the preceding word, Hav-*
ing a hundred entrances.

अज्ञप्तेन *ins. sin. of अज्ञप्ता s. n. A hundred. अज्ञप्तात्*
abl. sin. अज्ञप्तानि nom. pl. अज्ञप्तेः ins. pl.

अज्ञप्तिः *nom. sin. of अज्ञप्ति s. m. An enemy. अज्ञप्तिभ्यः*
ins. sin. अज्ञप्तिभ्यः loc. pl.

अज्ञप्तिः (or अज्ञप्तिः) ind. Slowly, softly, gently.

अज्ञप्तिम् *acc. sin. of अज्ञप्ति s. m. A noise, a cry.*

अज्ञप्तिवति *1st pers. sin. pres. of अज्ञप्ति caus. (of the*
verb अज्ञप्ति par. Be quiet, r. 460) Still, quench.

अज्ञप्तिम् *nom. sin. of अज्ञप्ति s. n. A sleeping: sleep,*
recumbency.

अज्ञप्ति *nom. sin. of अज्ञप्ति s. f. A bed.*

अज्ञप्ति *s. m. An arrow. अज्ञप्ति ins. sin.*

अज्ञप्तिम् *acc. sin. s. n. A preserver, a protector.*
Protection, preservation.

अज्ञप्तिगन्तुम् *acc. sin. m. of अज्ञप्तिगन्तुम्* Come for pro-
tection; a refugee. *अज्ञप्तिगन्ताः* *nom. pl. m.*

अज्ञप्ति *nom. sin. of अज्ञप्ति s. n. The body. अज्ञप्ति*
ins. sin. अज्ञप्ति gen. sin.

अज्ञप्तिदिवाकरयोः *द्वन्द्वम्, comp. of अज्ञप्ति (for*
अज्ञप्ति) The moon, and *दिवाकरयोः* *gen. du. of*
दिवाकर s. m. The maker of day, the sun.

अज्ञप्तिः *gen. sin. of अज्ञप्ति s. m. The moon.*
अज्ञप्ति loc. sin. (derived from अज्ञप्ति A hare, with
the aff. इन् denoting, Possession; either as
an emblem on his banners, or fancifully, as
the spots on the moon's face.)

अज्ञप्ति ind. Continually.

अज्ञप्तिपाणीनाम् *द्वन्द्वम्, comp. of अज्ञप्ति A weapon,*
and पाणीनाम् gen. pl. of पाणि s. m. The hand.

अज्ञप्ति *nom. or acc. sin. of अज्ञप्ति s. n. A weapon*
in general, arms.

अज्ञप्तिम् *acc. sin. of अज्ञप्ति s. n. Corn, grain in ge-*
neral. Fruit. अज्ञप्तिभिः nom. pl. n.

अज्ञप्ति *ins. sin. of अज्ञप्ति s. m. A pot-herb in ge-*
neral; any leaf, flower, fruit, stalk, root, &c.
used as a vegetable.

अज्ञप्तिवाम् *loc. sin. of अज्ञप्ति s. f. A branch, a bough.*
अज्ञप्ति abs. s. n. (from अज्ञप्ति adj. Knavish) Knavery,
wickedness, villainy.

अज्ञप्तिचेतसाम् *gen. pl. of अज्ञप्तिचेतस् द्वन्द्वम्. Com-*
posed, calm, unanxious.

अज्ञप्तिः *nom. sin. of अज्ञप्ति s. f. Quiet, tranquil-*
lity. Alleviation. अज्ञप्तिम् acc. sin.

अज्ञप्ति *nom. sin. of अज्ञप्ति s. f. A house, a hall.*

अज्ञप्ति *s. f. The silk-cotton tree.*

अज्ञप्ति *nom. pl. of अज्ञप्ति s. m. The young of any*
animal.

अज्ञप्ति *nom. sin. of अज्ञप्ति s. n. An order or com-*

mand. Scripture, science, institutes of religion, law or letters, especially considered as of divine origin or authority; used singly, it implies works of literature or science in general, and it is therefore customarily connected with some other word to limit its application; as, the *Vedānta Śāstras*, or treatises of philosophical theology; the *Dherma Śāstras*, books of law, &c.: it is also applied to less important branches of knowledge; as, the *Kāvya Śāstras*, or poetical works; *Silpi Śāstras*, works on the mechanical arts; and *Kāma Śāstras*, or erotick compositions: in the singular number it is also used comprehensively to signify the body of all that has been written on the subject; as, *Dherma Śāstra*, the institutes or codes of law; *Kāvya Śāstra*, poetry; *Alankāra Śāstra*, rhetoric, &c. A book in general. Literature, learning. *शास्त्राणि* *acc. pl.*

शास्त्राननुष्ठानेन *TATPURAUSHA comp. of शास्त्र cr.*
Books, and *अननुष्ठानेन* *ins. of अननुष्ठान s. n.*
Inattention, neglect, disregard.

शिरः *acc. sin. of शिरस् s. n.* The head. *शिरसि* *loc.*
शीघ्रम् *ind.* Quickly.

शीतः *nom. sin. m. of शीत adj.* Cold.

शीतकाले *loc. sin. of शीतकाल s. m.* Cold weather.

शीतताम् *acc. sin. of शीतता abs. s. f. (from शीत adj.)* Coldness.

शीतलम् *nom. sin. n. adj.* Cold, chilly, cool.

शीलः *nom. sin. m. of शील adj.* Possessed of, endowed with, practising. *s. m.* Nature, habit, disposition. Good conduct, virtue, morality.

शुकः *nom. sin. of शुक s. m.* A parrot. *शुकाः* *nom. pl.*

शुकवत् *ind.* Like a parrot.

शुक्लीकृताः *nom. pl. m. of शुक्लीकृत Causal rule*
1033, from *शुक्ल* White, and *कृत* Made.

शुचम् *acc. sin. of शुच् s. f.* Sorrow, grief.

शुचित्वम् *nom. sin. of शुचित्व abs. s. n. (from शुचि adj.)* Purity, cleanness.

शुचिम् *acc. sin. of शुचि s. m.* A faithful and honest man.

शुद्धः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb शुच्*
Be pure) Pure, faultless, correct.

शुद्धमती *loc. sin. of शुद्धमति m. f. SAHUV.* Pure-minded.

शुभा *nom. sin. f. of शुभ adj.* Happy, fortunate, good, fair.

शुभाशुभम् *nom. sin. n. of शुभाशुभ adj. (शुभ + अशुभ)*
Prosperous and unfortunate, good and evil
s. n. Good and ill fortune. *शुभाशुभानि* *nom. pl.*

शुचाव *1st pers. sin. 2d pret. of the verb शुच् par.*
Hear.

शूकरः *nom. sin. of शूकर s. m.* A boar. *शूकरेण* *ins. sin.*

शून्यम् *nom. sin. n. of शून्य adj.* Empty, void.

शून्या *nom. sin. f.* *शून्याः* *nom. pl. f.*

शूरम् *acc. sin. of शूर s. m.* A hero.

शृगालेण *ins. sin. of शृगाल s. m.* A jackal.

शृगालात् *abl. sin.* *शृगालाः* *nom. pl.* *शृगालैः* *ins. pl.*

शृङ्गिणाम् *gen. pl. m. of शृङ्गिन् adj.* Horned (animal). *शृङ्ग* signifies, A horn.

शृणु *2d pers. sin. imp. of the verb शृ 1st cl. par.*
irreg. in the first four tenses, Hear, hearken.

शृणुत *2d pers. pl. imp.* *शृणोति* *1st pers. sin. pres.* *शृण्वन्ति* *1st pers. pl. pres.*

शोकः *nom. sin. of शोक s. m.* Sorrow

शोकापत्तिभयघातम् *nom. sin. n.* Protecting (or the protector) from sorrow, enemies, and peril.
 शोकार्तेः *ins. pl. m. of शोकार्ते* *adj.* Pained, afflicted with sorrow.
 शोचितुम् *inf. of the verb शुच्* Grieve for, regret, lament.
 शोभते *1st pers. sin. pres. (of the verb शुभ् 1st cl. atm.)* Shines, looks well, pleases. शोभने *1st pers. pl.*
 शौर्यम् *nom. or acc. sin. of शौर्यम् abs. s. n. (from शूर s. m. A hero)* Heroism, bravery, valour.
 शौर्ये *loc. sin.*
 श्मशाने *loc. sin. of श्मशान s. n.* A cemetery.
 श्यामा *nom. sin. f. of श्याम adj.* Black, swarthy.
 अह्वताम् *gen. pl. m. of अह्वत् (from अत् a particle, denoting Faith, and pres. part. of वा 3d cl. par. Hold)* Believing, confiding.
 अयते *1st pers. sin. pres. of the verb अस् 1st cl. atm.* Repair, resort, betake one's self, have recourse to.
 अवशपय *s. m.* The ear. अवशपयगताः *nom. pl. m.* Reaching to the ear. (The eye of a Hindu woman, which extends lengthways towards the ear, is compared by the poet, to a bow drawn by an archer to its full stretch.)
 आनः *nom. sin. m. of आन pass. part. (of the verb अन् Be weary)* Wearied.
 श्री *A prefix to the names of deities, forming a kind of invocation at the beginning of a letter, &c. and often used repeatedly; as, Śrī Śrī DURGĀ: also a prefix of respect to proper names of persons; as, Śrī JAYADEVA: also of works; as, Śrī Bhāgavat: this use of it is elliptical; the possessive मत् or*

adj. युक्त Joined, &c. being understood, and the sense will then be, The splendid, the illustrious, the famous, &c.

श्रीखड्ग *s. m. n.* Sandal wood, of which the unctuous preparations are held in high esteem as perfumes.

श्रुतः *nom. sin. m. (of श्रुत pass. part. of the verb श्रु Hear)* Heard. In line 3, : becomes े by rule 51. श्रुतम् *nom. sin. n.*

श्रुतवन्तः *nom. pl. m. of श्रुतवत् part. 3d pret. act. (of the verb श्रु Hear)* Heard.

श्रुतेन *ins. sin. of श्रुत s. n.* Sacred science, holy writ.

श्रुतौ *loc. sin. of श्रुति s. f.* The Vedas, severally or collectively, scripture, holy writ.

श्रुत्वा *ind. pret. part. (of the verb श्रु Hear)* Having heard.

श्रूयते *1st pers. sin. pres. pass. of the verb श्रु Hear.* श्रूयताम् *1st pers. sin. imp. pass.*

श्रेयान् *nom. sin. m. of श्रेयस् irreg. compar. (of प्रशस्य adj. Good)* Better, more excellent. श्रेयसी *nom. sin. f. (See rule 968.)*

श्रोतुम् *inf. of the verb श्रु Hear.*

श्रोत्रियः *nom. sin. of श्रोत्रिय s. m.* A Brahman versed in the study of the Vedas, a learned theologian.

श्लाघ्यः *nom. sin. m. of श्लाघ्य fut. pass. part. (of the verb श्लाप् Praise)* Entitled to praise or veneration, praiseworthy.

श्लिष्टेन *ins. sin. of श्लिष्ट pass. part. (of the verb श्लिप् Embrace)* Embraced, touched by, closely cemented.

श्लोकः *nom. sin. of श्लोक s. m.* A verse, a stanza. According to the Rāmāyana, this word is

irregularly derived from शोक Sorrow : the first verse ever composed, having been the involuntary expression of VÁLMÍKI's grief at beholding a bird killed by a fowler. The *sloka* is the oldest, most simple, and most generally adopted measure. It consists of a distich of two sixteen-syllable lines, divided at the eighth syllable.

श्लोकद्वयम् **TATPURUṢHA** comp. of श्लोक *cr.* A stanza, and द्वयम् *acc. sin. n.* A couple.

श्वस् *nom. sin. m. pres. part. (of the verb श्वस् 2d cl. par.)* Breathing, blowing, puffing.

श्वः *nom. sin. of श्वन् s. m.* A dog.

श्वपादः *ins. pl. of श्वपाद s. m.* A beast of prey.

ष

षट् *nom. pl. m. f. n. of षच् num.* Six. In line 45, ट् becomes ष् before the sonant.

षण्मासाभ्यन्तरे **TATP.** comp. of षण्मास Six months, and अभ्यन्तरे *loc. sin. of अभ्यन्तर s. n.* Included space (In the space of six months).

स

स *A contraction of सह With, often appears as the first member of an AVYAYÍBHÁVA and a SAHUVRÍHI compound.*

संलापः *nom. sin. of संलाप s. m.* Conversation, chat, gossip.

संलापितानाम् *gen. pl. of संलापित adj.* Talked, conversed, discoursed with, addressed.

संवर्द्धयिष्यति *1st pers. sin. 2d fut. of वर्द्धि caus. (of the verb वृष् Increase, with सम्)* Will nourish, or cause to thrive.

संशयम् *acc. sin. of संशय s. m.* Doubt, uncertainty.

संशयानाम् *gen. pl.*

संसर्गः *nom. sin. of संसर्ग s. m.* Union, close contact; intercourse, familiarity, acquaintance.

संसर्गात् *abl. sin.*

संसारः *loc. sin. of संसार s. m.* The world, mundane existence.

संस्कारः *nom. sin. of संस्कार s. m.* An embellishment, decoration.

संस्कृत *pass. part. (of the verb कृ Make, with सम्, denoting Completion or perfection, and स् inserted for euphony)* Wrought, highly finished, polished. *s. n.* Language formed by perfect grammatical rules; the classical and sacred language of the *Hindus*.

संस्कृतीकृतम् **KARMADHÁRAYA** comp. of संस्कृत *cr.* Classical, polished, and उक्तिः *loc. pl. of उक्ति s. f.* A word, expression, phrase.

संस्थानम् *gen. pl. of संस्थ agt.* Staying, stopping, settled, stationary.

संस्थितिः *nom. sin. of संस्थिति s. f.* A staying, residing with, abode, permanent residence. Duration, continuance. संस्थितिम् *acc. sin.*

संहताः *nom. pl. m. of संहत pass. part. (of the verb हन् Strike, with सम् Together)* United, combined, closely allied.

संहतिः *nom. sin. of संहति s. f.* Union, combination, joint effort.

संहृते. See उपसंहृते.

सः *nom. sin. m. of तद् pron.* He, she, it or that. : is dropped before any consonant.

सकल *adj.* All.

सकाशम् *ind.* Near.

सकृत् *ind.* Once.

सकोपम् **AVYAYÍBHÁVA**, Angrily.

सखे *voc. sin. of सखि s. m.* A friend.

- सख्यम् *acc. sin. of सख्य abs. s. n. (from सखि s. m. A friend) Friendship.*
- सङ्कल्पः *nom. sin. of सङ्कल्प s. m. Resolve, mental determination. A solemn vow, or declaration of purpose.*
- सङ्गतम् *nom. sin. of सङ्गत s. n. Union, meeting. Friendship, acquaintance.*
- सङ्गतिः *nom. sin. of सङ्गति s. f. A frequenting, a going to.*
- सङ्गमः *nom. sin. of सङ्गम s. m. A meeting, union, association.*
- सङ्गमयति *1st pers. sin. pres. of गमि caus. (of the verb गम् Go, with सम् Together) Causes to meet, encounter, or mix. See rule 460.*
- सङ्गात् *abl. sin. of सङ्ग s. m. Union.*
- सङ्ग्रहः *nom. sin. of सङ्ग्रह s. m. A collection, a short compilation.*
- सञ्जनाः *nom. or voc. pl. m. of सञ्जन adj. Good, respectable, virtuous. सञ्जनेः ins. pl.*
- सञ्चयः *nom. sin. of सञ्चय s. m. A collection, a store.*
- सञ्चरन् *1st pers. pl. pres. of the verb चर् 1st cl. par. Go, with सम्, Rove, prowl about.*
- सञ्चिन्त *ind. pret. part. (of the verb चिन्त (इ) Think, with सम्) Having maturely considered.*
- सत् *cr. part. pres. (of the verb अस् 2d cl. par. Be) Being. Good, virtuous. सति loc. sin. m. or n. सताम् gen. pl. m.*
- सततम् *ind. Always, ever, eternally.*
- सतीत्वम् *nom. sin. of सतीत्व abs. s. n. (from सती s. f. A virtuous woman, a Suttie) Chastity, purity in a wife. सतीत्वे loc. sin.*
- सत्कारम् *acc. sin. of सत्कार s. m. Hospitable treatment or reception.*
- सत्त्वात् *abl. sin. of सत्त्व abs. s. n. (from सत् Being) Being. Nature. Self-possession or command. सत्त्वेषु loc. pl.*
- सत्त्वोत्साहः *s. m. Natural energy or perseverance.*
- सत्पुरुषः *nom. sin. of सत्पुरुष s. m. A good or virtuous man. सत्पुरुषाः nom. pl.*
- सत्यता *nom. sin. abs. s. f. (from सत्य adj. True) Truth, trueness.*
- सत्यम् *nom. sin. of सत्य s. n. Truth. ind. Indeed, verily, a particle of interrogation and asseveration.*
- सत्यवादिनम् *nom. sin. abs. s. n. (from सत्यवादिन् A truth-speaker) Veracity, truth-speaking.*
- सत्रासम् *AVYATĪBHĀVA, With fear, in a fright.*
- सत्वरम् *AVYAT. Quickly, speedily, hastily.*
- सदर्पम् *AVYAT. Haughtily, arrogantly, proudly.*
- सदसि *loc. sin. of सदस् s. n. An assembly, meeting.*
- सदा *ind. Always, at all times.*
- सद्भावः *nom. sin. of सद्भाव s. m. Good temper, good nature.*
- सद्युक्ता *ins. sin. of सद्युक्ति s. f. Good sense (from सत् Good, and युक्ति Propriety, fitness).*
- सन् *nom. sin. m. of सत् pres. part. Being.*
- सनाधीक्रियताम् *CHWI (from सनाध BAHUV. Having a master, and क्रियताम् 1st pers. sin. imp. pass.) Let (it) be made to possess a master.*
- सन्तः *nom. pl. m. of सत् Good, virtuous.*
- सन्तर्पितः *nom. sin. m. pass. part. of तर्पि (caus. of the verb तृप् Be satisfied, with सम्) Fed, satisfied, satiated.*
- सन्तानः *s. m. Offspring, progeny. Spreading, expansion.*
- सन्तुष्टम् *nom. sin. n. of सन्तुष्ट pass. part. (of the verb तृप् Be pleased, with सम्) Pleased,*

satisfied, contented. सन्तुष्टस्य *gen. sin. m.*
 सन्तुष्टाः *nom. pl. m.*
 सन्तोष *s. m.* Contentment, satisfaction, delight.
 सन्तोषाय *dat. sin.*
 सन्तोष्य *ind. pret. part. of तोषि caus. (of the verb*
 तुष् Be satisfied, *with सम्*) Having gratified.
 सन्द्ध्यत् *1st pers. sin. pot. (of the verb चा 3d cl.*
par. Have, hold, *with सम्*) Should unite, form
 an alliance, combine, or hold together.
 सन्दर्श्य *ind. pret. part. of दर्शि caus. (of the verb*
 दृश् See, *with सम्*) Having shewn, or made to
 appear.
 सन्देहे *loc. sin. of सन्देह s. m.* Doubt, uncertainty.
 सन्धिः *nom. sin. of सन्धि s. m.* Peace, union, alli-
 ance, reconciliation. *In line 17, : becomes र्*
by rule 53. सन्धिना *ins. sin.*
 सन्धेयः *nom. sin. m. of सन्धेय fut. pass. part. of*
the verb चा Hold, with सम्) To be put to-
 gether or united.
 सन्निकर्षेण *ins. sin. of सन्निकर्ष s. m.* Proximity,
 nearness.
 सन्निधानेन *ins. sin. of सन्निधान s. n.* Proximity.
 सन्निधाने *loc. sin.*
 सन्निकर्षौ *loc. sin. of सन्निकर्ष s. m.* Proximity, near-
 ness, presence.
 सन्निकर्षे *loc. sin. (of निमित्त s. n. subjoined to सत्)*
 In a good cause, for the sake of the good.
 सन्निकर्षिता *nom. sin. f. of सन्निकर्षित (pass. part. of*
the verb चा, with नि and सम्) Near, proxi-
 mate, at hand, present.
 सन्निकर्षितापायः *nom. sin. m. SAHUV. (सन्निकर्षित*
 Near, and अपाय End) Transient, brief.
 सन्मानम् *nom. sin. of सन्मान s. n. TATP.* Respect
 for the good.

सन्मार्गे *loc. sin. of सन्मार्ग s. m. KARML.* Good or
 virtuous conduct.
 सन्मित्र *s. n. KARML.* A true or steady friend.
 सपरिवारः *nom. sin. m. SAHUV. comp. of स* With
 or having, *and परिवार s.* A train or retinue.
 सफलम् *nom. sin. n. SAHUV.* Fruitful, produc-
 tive, beneficial (*स* With, फल Fruit).
 सवन्तुः *nom. sin. m. SAHUV.* Possessed of a
 friend, befriended.
 सभयम् *AVYATĪ.* With fear, timidly.
 सभा *nom. sin. of सभा s. f.* A court, an assembly.
 सभायाम् *loc. sin.*
 सम् *prep.* With, together with, together, altogether;
 completely, perfectly. सं, सङ्, सम्, and सन्
 are forms assumed according to the nature
 of the following consonant.
 समः *nom. sin. m. of सम adj.* Like, similar, equal.
 समताम् *acc. sin. of समता abs. s. f. (from सम adj.*
 Equal) Equality, similarity, level.
 समधिक *adj.* Exceeding, abundant, plentiful.
 समम् *nom. sin. n. of सम adj.* Equal. *ind.* With,
 along with, governing the instrumental case.
 समर्थः *nom. sin. m. of समर्थ adj.* Able, capable,
 competent.
 समर्थेय 2d pers. sin. imp. of अर्थि (*caus. of the*
verb च्च par. Go *with सम्*) Consign, entrust,
 deliver in charge, present. समर्थेयति 1st pers.
 sin. pres. समर्पिता *nom. sin. f. pass. part.*
 समर्पितवान् *nom. sin. m. part. 3d pret. act.*
 समर्पयितव्या *nom. sin. f. fut. pass. part.*
 समः *nom. sin. f. of सम adj.* Like. समाः *nom.*
pl. m.
 समाकारः *nom. pl. m. (from सम Same, and आकार*
s. m. Form) Like, resembling, similar.

समागमात् *abl. sin. of समागम s. m.* Union, meeting, intercourse, acquaintance. समागमाः *nom. pl.*
 समाचरति *1st pers. sin. pres. of the verb चर् 1st cl. par.* Go, with आ and सम् Practice.
 समानाः *nom. pl. m. of समान adj.* Equal, like, similar, one, uniform, same.
 समापन्न *pass. part. (of the verb पद् Go, with आ and सम्)* Come, occurred, happened.
 समाप्तः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb आप् Obtain, with सम्)* Ended.
 समायातः *nom. sin. m. pass. part. (of the verb या Go, with आ and सम्)* Arrived.
 समायुक्तः *nom. sin. m. pass. part. of the verb युज् with आ and सम्* Joined, connected, united.
 समादत्ता *nom. sin. f. of आदत् pass. part. (of the verb दत् Begin, with आ and सम्)* Commenced in earnest.
 समालम्बताम् *1st pers. sin. imp. pass. of the verb लभ् Gain, with आ and सम्.*
 समालम्बते *1st pers. sin. pres. (of the verb लुप्, with आ and सम्)* Supports, maintains, keeps up.
 समावासित *adj.* Sojourning, taking up a residence.
 समावासितकटकः *nom. sin. m. समुच्च. Encamped (समावासित and कटक s. m. n. A camp).*
 समीपम् *acc. sin. n. of समीप adj.* Near, nigh.
 समीपे *loc. sin. n. समीपवर्तिनी nom. sin. f. agt.* Standing, or being near.
 समीहितम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb ईह् Wish, with सम्)* Wished. *s. n.* Wish, desire.
 समुदय *s. m.* A multitude, assemblage.
 समुद्रम् *acc. sin. of समुद्र s. n.* The sea. समुद्रात् *abl. sin.*
 समुच्चरति *acc. sin. of समुच्चरि s. f.* Eminence, rank, exaltation.

समुपस्थितम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb हा, with उप and सम्)* Attained, acquired.
 समृद्धः *nom. sin. m. of समृद्ध pass. part. (of the वृष्)* Prosper, with सम्) Prosperous, affluent.
 समृद्धिसमये *loc. sin. of समृद्धिसमय s. m.* A season of prosperity.
 समैः *ins. pl. m. of सम adj.* Like, equal, similar.
 सम्पत्तौ *loc. sin. of सम्पत्ति s. f.* Success, prosperity, affluence. सम्पत्तयः *nom. pl.*
 सम्पद् *nom. sin. of सम्पद् s. f.* Accomplishment, success, advancement, prosperity. Perfection, excellence. सम्पदि *loc. sin.* सम्पदः *nom. pl.* सम्पदान् *gen. pl.*
 सम्पन्नम् *acc. sin. m. of सम्पन्न pass. part. (of the verb पद् Go, with सम्)* Accomplished, completed, effected, obtained. Endued, gifted.
 सम्पन्नाः *nom. pl. m. or f.*
 सम्पूज्य *ind. pret. part. of the verb पूज् Worship, pay respect, with सम्.*
 सम्प्रति *ind.* Now, at present.
 सम्प्राप्तः *nom. sin. m. of सम्प्राप्त pass. part. (of the verb आप् Obtain, with प्र and सम्)* Obtained, reached, overtaken, seized.
 सम्प्राप्तुमिति *1st pers. pl. pres. of the verb आप् 5th cl. par.* Obtain, with preps. प्र and सम्) Meet with, light upon, incur.
 सम्प्रेषितः *nom. sin. m. of सम्प्रेषित pass. part. (of हवि caus. of the verb हृप् Go, with प्र)* Dismissed. *Obs. Inseparable prepositions ending in च or आ lose their finals before roots beginning with ह or जो.*
 सम्बन्धः *nom. sin. of सम्बन्ध s. m.* Connexion.
 सम्भवः *nom. sin. of सम्भव s. m.* Production, origin, birth. Possibility.

सम्भवति *1st pers. sin. pres. of the verb भू* Become, with सम् Arise, come to pass.
 सम्भाव्य *ind. pret. part. of भावि (caus. of the verb भू with सम्)* Having judged or thought possible.
 सम्भावः *nom. sin. of सम्भाव s. m.* Speech, discourse.
 सम्भाषसे *2d pers. sin. pres. of the verb भाष् 1st cl. atm.* Speak, with सम्, Converse with, speak to, address.
 सम्भूताः *nom. pl. m. of सम्भूत pass. part. (of the verb भू Become, with सम्)* Born, produced.
 सम्भ्रम *s. m.* Flurry, confusion, haste or hurry arising from joy, fear, &c. Respect, reverence.
 सम्भ्रमात् *abl. sin.*
 सम्मतम् *nom. sin. n. of सम्मत pass. part. (of the verb मन Think, with सम्)* Approved of, consented or agreed to.
 सम्मानम् *nom. sin. s. n.* Respect, homage.
 सम्मृतः *nom. sin. m. of सम्मृत pass. part. (of the verb मृ Die, with सम्)* Dead, perished.
 सयत्नः *nom. sin. m. of सयत्न SAHYATV.* Busy, active, pains-taking, anxious.
 सरः *nom. or acc. sin. of सरस् s. n.* A lake or pond. सरसः *gen. sin.* सरसि *loc. sin.*
 सरस्वति *loc. sin. n. TATP.* On the margin of a lake.
 सरिद् *nom. sin. of सरिद् s. f.* A river, a stream.
 सरितः *nom. pl.*
 सर्पः *nom. sin. of सर्पे s. m.* A serpent.
 सर्वेष्वरः *nom. sin. of सर्वेष्वर s. m. VASUKI,* sovereign of the serpent race, inhabiting *Pātāla* or the regions under the earth.
 सर्वे *pronom.* All, every. सर्वे *nom. sin. m.*
 सर्वम् *nom. or acc. sin. n.* सर्वस्य *gen. sin. m. or n.* सर्वे *nom. pl. m.* सर्वान् *acc. pl. m.*

सर्वे *ins. pl. m.* सर्वेषाम् *gen. pl. m.* सर्वाः *nom. pl. f.*
 सर्वत्र *ind.* Every where, in all places.
 सर्वथा *ind.* By all means, altogether, wholly, on every account.
 सर्वदा *ind.* Always, at all times, ever.
 सर्वदेवतयः *nom. sin. m. (from सर्वदेव All the gods, affix मय Made of)* Made up of all the gods.
 सर्वद्वेषु *KARMADHĀRAYA, (comp. of सर्व cr. All, and द्वेषु loc. pl. of द्वेष s. n. A thing)* Among all things.
 सर्वभूतेषु *KARMADH. (comp. of सर्व cr. All, and भूतेषु loc. pl. of भूत s. n. A being)* On all creatures.
 सर्वसहः *nom. pl. m. of सर्वसह agt.* All-enduring, bearing all things with patience and firmness.
 सर्वस्वामिगुहोपेतः *TATPURUṢHA, comp. of सर्व cr. All, every, स्वामि cr. (for स्वामिन्) A lord, गुह cr. Excellence, and उपेतः nom. sin. m.* Possessed of, endued with.
 सरिल्लाम् *abl. sin. of सरिल्ल s. n.* Water. सरिल्ले *loc. sin.*
 सवितरि *loc. sin. of सवितृ s. m.* The sun.
 सविनयम् *ind. AVYATIRHĀVA,* With humility, courteously.
 सविशेषः *SAHYATV.* Special, peculiar, excellent, superior.
 सविस्मयः *nom. sin. m. SAHYATV.* Astonished.
 ससम्भ्रमम् *AVYATIL* Hastily, in a hurry, arising from joy.
 सह *ind. governing the instrumental case,* With, along with.
 सहज *adj.* Innate, inherent, natural.
 सहसा *ind.* Quickly, suddenly, precipitately.

सहस्रेण *ins. sin. of सहस्र s. n.* A thousand. सहस्राणि *nom. pl.*

सहितम् *nom. sin. n. adj.* Accompanied by, associated with. *ind.* With, together with.

सा *nom. sin. f. of तद् pron.* He, she, it or that.

सागर *s. m.* The ocean.

साहसिकम् *nom. sin. n. of साहसिक adj.* Good, virtuous, honest, sincere.

सादम् *AVYATĪ.* Respectfully, reverentially.

साधयन्ति *1st pers. pl. pres. of the verb साध् 10th cl. par. (r. 160)* Accomplish, effect. साधयितव्यम् *nom. sin. n. fut. pass. part.*

साधिका *nom. sin. f. of साधक agt.* Completing, perfective; an accomplisher.

साधु *ind.* Bravo! well done!

साधु *adj.* Good, virtuous, pious. साधोः *gen. sin. m.* साधवः *nom. pl. m.* साधूनाम् *gen. pl. m.*

साधुपुत्रः *nom. sin. m.* A virtuous or pious person.

साधुशीलत्वात् *abl. sin. abs. s. n. (from साधुशील adj.* Of virtuous conduct) Virtuous or righteous inclination or disposition.

साध्ये *loc. sin. n. of साध्य fut. pass. part. (of the verb साध् Accomplish)* (Whatever is) to be accomplished, or effected.

सानन्दः *nom. sin. m. सानन्द.* Joyful, glad.

सानन्दम् *ind. AVYATĪ.* Joyfully.

सामान्यम् *nom. sin. of सामान्य abs. s. n. (from सम adj.* Same, like, similar) Equality. A common property. *adj.* Common, general, universal.

साम्यम् *nom. sin. of साम्य abs. s. n. (from सम adj.* Equal) Equality, similarity.

सारणि *acc. pl. n. of सार adj.* Best, excellent, essential, vital,

सारेण *ins. sin. of सार s. m.* Sum, amount.

साश्चर्यम् *ind. AVYATĪ.* With astonishment.

साहाज्यपातम् *AVYATĪ.* See महाज्यपात.

साहसम् *nom. sin. s. n.* Boldness, daring, rashness.

सिंहस्य *gen. sin. of सिंह s. m.* A lion. सिंहाः *nom. pl.*

सिद्धम् *nom. sin. n. of सिद्ध pass. part. (of the verb विष् Succeed)* Fulfilled, accomplished, effected, realized, successful. सिद्धे *loc. sin. n.*

सिद्धिः *nom. sin. of सिद्धि s. f.* Completion, fulfilment, accomplishment; success, prosperity.

सिध्यति *1st pers. sin. pres. (of the verb विष् 4th cl. par. rule 160)* Succeeds, prospers. सिध्यन्ति *1st pers. pl.*

सीदति *2d pers. sin. pres. of the verb वद् 1st cl. par. substituting सीद् in the first four tenses,* Sink, give way, despond.

सु *prep.* Very; well, good, easy.

सुकरम् *nom. sin. of सुकर agt.* Easy to be done.

सुकृतिनाम् *gen. pl. m. of सुकृतिन् adj.* Virtuous, pious, good.

सुखदुःखयोः *loc. du. n. DWANDWA of the 1st species,* In pleasure and pain. सुखदुःखे *loc. sin. n. DWANDWA of the 2d species.*

सुखभागिनः *nom. pl. m. of सुखभागिन् adj.* Happy, fortunate, partaking of happiness.

सुखभेद्यः *nom. sin. m. (See भेद्य)* Easily broken or disunited.

सुखम् *nom. or acc. sin. of सुख s. n.* Pleasure, happiness. *ind.* Happily.

सुखयति *1st pers. sin. pres. (of the verb सुख् 10th cl. par.)* Pleases, delights, makes happy.

सुखानि *nom. pl. of सुख s. n.* Pleasure, joy, enjoyment.

सुखावहाः *nom. pl. m.* (from सुख, and आवह *agt.*

Bringing) Conferring happiness.

सुखासीना *nom. sin. f.* (from सुख Ease, and आसीन *pres. part. of the verb आस् 2d cl. atm.* Sit)

Sitting at ease, comfortably seated.

सुखिनः *nom. pl. m. of सुखिन् adj.* Happy. सुखिभिः *ins. pl. m.*

सुखेन *ins. sin. (of सुख s. n.)* With ease or pleasure; happily.

सुखोपविष्टान् *TATP. (comp. of सुख cr. Ease, and उपविष्टान् gen. pl. m. of उपविष्ट pass. part. Seated)* Seated comfortably or at ease.

सुगत *voc. sin. of सुगत pass. part. (of the verb गम् Go, with सु)* Passed, gone.

सुचरितम् *nom. sin. n. of सुचरित pass. part. (of the verb चर्, with सु)* Well conducted, well managed. *s. n.* Good conduct.

सुचिन्तितम् *nom. sin. n. pass. part. (of the verb चिन्ति, with सु)* Well imagined, well considered.

सुचिन्त्य *ind. pret. part.* Having well considered.

सुजनः *nom. sin. m. of सुजन adj.* Virtuous, good, respectable.

सुजला *nom. sin. f. of सुजल adj.* Possessing clear or sweet water.

सुजीवीन् *nom. sin. n. of सुजीवी pass. part. (of the verb जी Decay, with सु)* Well digested.

सुतः *nom. sin. of सुत s. m.* A son. सुतम् *acc. sin.*

सुतिनी *nom. sin. s. f.* A mother, the mother of a son.

सुदर्शनः *nom. sin. m. of सुदर्शन adj.* Handsome, good-looking. Well-discerning.

सुदुस्तरे *loc. sin. of सुदुस्तर adj. (from सु Very, दुर् Hard, and तर Crossing)* Inextricable.

सुदूरम् *acc. sin. n.* Very distant. सुदूरम् *abl. sin.*

सुधीः *nom. sin. m. of सुधी adj.* Wise, of good understanding.

सुनिरूपित *pass. part. (of the verb रूप् See, with नि and सु)* Well examined or inspected.

सुप्तस्य *gen. sin. m. of सुप्त pass. part. (of the verb स्वप् Sleep)* Asleep, sleeping.

सुप्रतिष्ठितः *nom. sin. m. of सुप्रतिष्ठित pass. part. (of the verb स्था Stand, with प्रति and सु)* Consecrated. Situated, placed, fixed. सुप्रतिष्ठितम् *nom. sin. n.*

सुबुद्धि *adj.* Wise, clever, intelligent, shrewd.

सुमनस् *s. n.* The great-flowered jasmine. सुमनः सङ्गात् *TATP. comp. of सुमनस् cr.* A jasmine, and सङ्गात् *abl. sin. of सङ्ग s. m.* Union.

सुमहानि *acc. pl. n. of सुमहत् adj.* Very great.

सुललितम् *acc. sin. n. of सुललित adj.* Extremely delicate.

सुवर्ण *s. n.* Gold.

सुविचक्षणः *nom. sin. m. of सुविचक्षण adj.* Very clever, sensible, proficient or skilful.

सुविचार्य *ind. pret. part. of चारि (caus. of the verb चर् Go, with वि and सु)* Having well deliberated, investigated, or discussed.

सुशासिता *nom. sin. f. of सुशासित pass. part. (of the verb शास् Rule, with सु)* Well governed.

सुसेवितः *nom. sin. m. of सुसेवित pass. part. (of the verb सेव् Serve, with सु)* Well served or obeyed.

सुहृत्तमाः *nom. pl. m. of सुहृत्तम् (superl. of सुहृद् A friend)* Most affectionate, very friendly.

सुहृद् or सुहृत् *nom. sin. of सुहृद् s. m.* A friend.

सुहृदः *nom. pl.* सुहृदाम् *gen. pl.*

सुहृद्भेदः *TATPURUSHA comp. of सुहृद् cr.* A friend, and भेदः *nom. sin. of भेद s. m.* A separation, breach.

सुहृद्वाक्यस्य *gen. sin. of सुहृद्वाक्य s. n. TATP.* A friend's advice.
 सूनृता *nom. sin. f. of सूनृत adj.* Agreeable, pleasant but also true (speech).
 सृज्यते *1st pers. pl. pres. pass. of the verb सृज्* Create. सृजन् *nom. sin. n. pass. part.*
 सेवकम् *acc. sin. of सेवक s. m.* A servant.
 सेवा *nom. sin. of सेवा s. f.* Service, servitude.
 सेवेत् *1st pers. sin. pot. of the verb वेप् 1st cl. par.* Serve, attend, wait on, expect; use, frequent, practice. सेव्यते *1st pers. sin. pres. pass.* सेवितम् *nom. sin. n. pass. part.*
 सिंहम् *acc. sin. f. of सिंह adj.* Leonine, lion-like.
 सैन्यम् *nom. sin. of सैन्य s. n.* An army.
 सोढुम् *inf. of the verb वह्* Bear, suffer, endure.
 सोत्साहेन *ins. sin. m. of सोत्साह् BAHUV.* Strenuous, active, energetic, persevering.
 सोदर्ये *loc. sin. m. of सोदर्ये s. m.* A brother of whole blood.
 सोद्योगम् *acc. sin. m. of सोद्योग BAHUV.* Enterprising, energetic, active, diligent, persevering.
 सौख्यम् *nom. or acc. sin. of सौख्य s. n.* Happiness, pleasure.
 सौहार्दम् *nom. sin. abs. s. n. (from सुहृद् s. m.* A friend) Friendship.
 सौहृद्यम् *nom. sin. of सौहृद्य abs. s. n. (from सुहृद् s. m.* A friend) Friendship.
 स्तनकुटुम्बलम् *acc. sin. s. n.* The female breast.
 स्तनस्य *gen. sin. of स्तन s. m.* A teat, a nipple.
 स्तनी *nom. du.*
 स्तनीकृतम् *ONWZ, (from स्तन Stiff, and कृन् ind. pret. part. of the verb कृ)* Having stiffened, made rigid. See rule 751, and rule 1033.

स्तम्भीभवति *1st pers. sin. pres. ONWZ, from स्तम्भ* A post, and भवति Becomes. Rule 1033.
 स्तवक *s. m.* A cluster of blossoms, a nosegay.
 स्तुतिम् *acc. sin. of स्तुति s. f.* Praise, eulogy.
 स्त्री *nom. sin. s. f.* A woman. स्त्रियाः *gen. sin.* स्त्रियः *nom. pl.* स्त्रीयान् *gen. pl.* स्त्रीषु *loc. pl.*
 स्थः *nom. sin. m. of स्थ agt. used only in composition (from the verb हा Stand)* Standing, abiding, being, existing; who or what stays.
 स्थम् *acc. sin. n.*
 स्थले *loc. sin. of स्थल s. n.* A place, spot, soil, dry or firm ground.
 स्थलान् *loc. sin. of स्थली s. f.* A place, spot, soil.
 स्थिरे *loc. sin. m. of स्थिर adj.* Old, aged.
 स्थानभ्रष्टाः *nom. pl. m.* Fallen or removed from the natural or usual situation, displaced.
 स्थानम् *nom. or acc. sin. of स्थान s. n.* A place, spot, situation, station. A middle state, as neither loss nor gain, nor discomfiture nor success, nor expenditure nor accumulation. A staying, or continuance, a being fixed stationary, and exempt from increase or diminution.
 स्थानान्तरम् *acc. sin. n.* Another place.
 स्थापयेत् *1st pers. sin. pot. of स्थापि (caus. of the verb हा Stand)* (He) should place.
 स्थायिनः *nom. pl. m. of स्थायिन् agt. (from the vb. हा Stand)* Staying, abiding, lasting, enduring.
 स्थितः *nom. sin. m. of स्थित pass. part. of the verb हा Stand)* Stayed, stopped, stood, remained. Standing, abiding, situated. Risen, upright. Steady, firm. स्थितम् *nom. sin. n.* स्थिताः *nom. pl. m.*
 स्थितिः *nom. sin. of स्थिति s. f.* Fixed habit, steadiness (of purpose).

स्थिता *ind. pret. part. (of the verb ३ Stand)*
Having stood.

स्थीयताम् *1st pers. sin. imp. pass. (of the verb ३ Stand)* Let there be stood. See rule 602.

स्नातः *nom. sin. m. of स्नात pass. part. of the verb स्ना Bathe.* स्नातुम् *inf.* स्नात्वा *ind. pret. part.*

स्नानम् *nom. sin. of स्नान s. n.* A washing or bathing; ablution.

स्नानशीलः *भाव. comp. of स्नान Ablution, and शीलः nom. sin. m.* Disposition, habit, custom.

सायु *s. f.* A sinew, a tendon. सायुबन्धनम् *acc. sin. s. n.* A sinew-string. सायुबन्धने *loc. sin.*

सेहः *nom. sin. of सेह s. m.* Affection, kindness, friendship. सेहेन *ins. sin.*

सेहछेदे *loc. sin. of सेहछेद s. m. TATP.* Cessation or loss of regard.

सेहानुवृत्तिः *nom. sin. of सेहानुवृत्ति s. f. TATP.* Affectionate or friendly intercourse.

स्पर्श *s. m.* Touch, contact.

स्पृशति *1st pers. sin. pres. of the verb स्पृश् 6th cl. par.* Touch. स्पृशामि *3d pers.* स्पृष्टा *ind. pret. part.*

स्मर *s. m.* KÁMADEVA, the deity of love.

स्मृतः *nom. sin. m. of स्मृत pass. part. (of the verb स्मृ Remember)* Remembered, recollected, called to mind: recorded, mentioned, termed, called.

स्मृतम् *nom. sin. n.*

स्यात् *1st pers. sin. pot. of the verb अस् 2d cl. par.* Be. स्युः *1st pers. pl.*

स्वः *nom. sin. m. of स्व pronom.* Own.

स्वकर्मसन्तानविधेहितानि *nom. pl. n.* Courses of life which are the offspring of our own acts.

स्वगृह *s. n.* Own house.

खल्ल *adj. (from खु Exceedingly, and खल्ल Clear)*
Pure, free from stain or soil. Transparent.

खल्लन्द *adj. (from ख Own, and छन्द s. n. Will)*
Unrestrained. Spontaneous. Uncultivated.

खजनात् *abl. sin. of खजन s. m.* One's own household.

खजाति *s. f.* Own caste, tribe or species.

खपिति *1st pers. sin. pres. of the verb खप् 2d cl. par. irreg.* Sleep.

खप्तः *nom. sin. of खप्त s. m.* Sleep.

खभावः *nom. sin. of खभाव s. m.* Nature, natural property or disposition. Purpose, intention.

खभावेन *ins. sin.* खभावात् *abl. sin.* खभावाः *nom. pl.*

खभावजे *loc. sin. m. of खभावज adj.* Innate, natural, produced by the natural disposition.

खभावजाः *nom. pl. m.* खभावजम् *nom. sin. n.*

खभूमिः *nom. sin. of खभूमि s. f.* Own land or estate, native country.

खयम् *ind.* Self, of one's self, of one's own accord, spontaneously.

खयम् *nom. sin. of खर s. n.* Note, voice, sound.

खर्गः *nom. sin. of खर्ग s. m.* Heaven, INDRA's paradise, and the residence of deified mortals, and the inferior gods.

खर्गगामिनः *nom. pl. m. (of खर्गगामिन् agt.)*
Going, or goes to heaven.

खल्य (खु and खल्य) *adj.* Very little, small, weak, or few. The least, smallest. खल्यम् *acc. sin. m.*

खल्यबलः *nom. sin. m. भाव. comp.* Very feeble.

खविषयः *nom. sin. of खविषय s. m.* Own country, own home.

खस्थानम् *acc. sin. n.* Own place.

खस्रा *ins. sin. of खसृ s. f.* A sister.

स्वातन्त्र्यम् *nom. or acc. sin. abs. s. n.* (from
स्वातन्त्र *adj.* Self-willed) Wilfulness, indepen-
dence, freedom from controul.
खाद्यम् *nom. sin. n.* (खादु *adj.* Dainty, delicate,
and चक्षु Food) Dainties, delicacies, choice food.
खानी *nom. sin. m. of खामिन् s. m.* A lord,
master, sovereign, prince, monarch. खामिन्म्
acc. sin. खामिना ins. sin.
खेच्छा *ins. sin. of खेच्छा s. f.* One's own will or
choice, wilfulness (ख Own, इच्छा Will).
खेच्छाहारविहारम् *acc. sin. m.* A feeding and roam-
ing about according to one's inclination.

ह

हंसः *nom. sin. of हंस s. m.* A goose, a swan.
हंसाः *nom. pl.*
हतः *nom. sin. m. of हत pass. part. (of the verb*
हन्) Smitten, stricken, wounded, killed, de-
stroyed, ruined, undone, spoiled, marred.
हतम् *nom. sin. n.*
हन्तव्यः *nom. sin. m. of हन्तव्य fut. pass. part. (of*
the verb हन्) Kill, slay) To be killed.
हन्तारम् *acc. sin. m. of हन्तु agt.* Killing, a killer;
who mars or destroys.
हन्ति *1st pers. sin. pres. of the verb हन् 2d cl.*
par. Smite, murder, kill, destroy. हन्तुम् *inf.*
हन्मते *1st pers. sin. pres. pass.*
हर *s. m.* ŚIVA. हरस्य *gen. sin.*
हरति *1st pers. sin. pres. of the verb ह 1st cl. par.*
Remove, destroy. हरति *1st pers. pl.*
हरिणीकृताः *nom. pl. m. CHWZ, from हरि adj.*
Green, and कृत *pass. part.* Made.
हरिहरकथा *nom. sin. s. f.* A talking about, or
a repeating the names of HARI and HARA.

हरेः *gen. sin. of हरि s. m.* VISHNU.
हर्म्यम् *acc. sin. of हर्म्य s. n.* A palace, a mansion.
हर्षः *nom. sin. of हर्ष s. m.* Joy, delight, pleasure.
हस्ततल *s. n.* The palm of the hand.
हस्तम् *acc. sin. of हस्त s. m.* The hand. A paw.
An elephant's trunk.
हस्तिक्षानम् *nom. sin. s. n. TATP.* The washing
of an elephant.
हस्ती *nom. sin. of हस्तिन् s. m.* An elephant.
हस्तिना *ins. sin.*
हा *interj.* Ah! alas!
हातव्याः *nom. pl. m. of हातव्य fut. pass. part. (of*
the verb हा Quit) To be shunned.
हानी *loc. sin. of हानि s. f.* Loss, privation.
हास्याय *dat. sin. of हास्य s. n.* Laughter.
हाहा *interj.* Ah! alas!
हालाहलम् *nom. sin. of हालाहल s. n.* A sort of
poison.
हि *ind.* For, because.
हिंसा *s. f.* Injury, mischief; mental (as malice),
verbal (abuse), personal (striking, wounding).
हितः *nom. sin. m. of हित pass. part. (of the verb*
वा Hold) Held. Useful. Friendly, affectionate,
kind, well-disposed.
हितकामानाम् *gen. pl. of हितकाम TATP.* Wishing
well to, kind.
हितबुद्ध्यः *nom. pl. m. of हितबुद्धि BAHUV.* Friendly-
minded, well-disposed.
हितोपदेशः *KARNADAKARATA, comp. of हित cr.*
Salutary, friendly, and उपदेशः *nom. sin. of*
उपदेश *s. m.* Instruction, advice. In line 3,
: becomes १ by rule 51.
हिमाशनानाम् *gen. pl. of हिमाश adj.* Chilled, suffer-
ing or shrinking from cold.

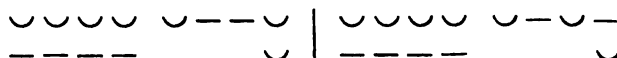
हीनः *nom. sin. m. of हीन pass. part. (of the verb हा Quit)* Deprived, destitute, void, free, low, bad, abandoned. हीनेन *ins. sin. m. or n.* हीनाः *nom. pl. m. or f.* हीनेः *ins. pl. m. or n.* हीनवर्णः *nom. sin. m. of हीनवर्णः SAHUV.* Of a low caste, outcast, vile.
हीयते *1st pers. sin. pres. pass. (of the verb हा Quit)* Is lowered or impaired. See rule 602.
हृदय *s. n.* The mind, the seat or faculty of thought and feeling. The heart.
हृदि *loc. sin. of हृद् s. n.* The heart, breast, chest. The mind or seat of thought and feeling.
हृष्ट *pass. part. (of the verb हृष् Rejoice)* Pleased, delighted. Having the hair of the body erect with pleasure.
हृष्टपुरुषः *SAHUV. (comp. of हृष्ट Gay, पुरु Fed, and चञ्चल Body)* Frisky and fat.

हेतुः *nom. sin. of हेतु s. m.* A cause, means, reason, argument. हेतोः *abl. sin.* हेतवः *nom. pl.* हेतुक् *acc. sin. of हेतुक् s. m.* An active cause, instrument, or agent.
हेतुताम् *acc. sin. of हेतुता s. f.* Causation, cause, causativeness, (aggravation).
हेमन् *s. n.* Gold.
हेममृगस्य *gen. sin. of हेममृग s. m.* A golden deer.
The story of MARÍCHA transforming himself into a golden deer, and beguiling RÁMA from his cottage, is told in the third book of the *Rámáyana*. During RÁMA's absence in pursuit of the supposed animal, RÁVAÑA, disguised as an old mendicant, came, and carried off his wife SÍTÁ. To engage in any fruitless pursuit, is to "hunt the golden deer."
ह्रियम् *acc. sin. of ह्री s. f.* Shame.

A SCHEME OF ALL THE METRES FOUND IN THE FOREGOING SELECTION
FROM THE HITOPADEŚĀ.

A. THE verse in which the Epic Poems of India are chiefly written, and which also prevails throughout the Hitopadeśa, is called the *Śloka*,—a distich consisting of two sixteen-syllable lines, with a pause at the eighth syllable.

Scheme of the *Ardha-śloka* (Half-couplet):

The first four syllables are bound by no rule. The fifth, sixth, and seventh, generally, though not invariably, conform to the scheme. The ninth, tenth, eleventh, and twelfth, like the first four, are free. The thirteenth, fourteenth, and fifteenth are unalterable. The eighth and sixteenth syllables have the common licence of termination.

B. Poetry measured by the number of syllables, in which every half-line is alike.

In the following examples, every half-line being alike, it will suffice that a specimen of one *pāda* or fourth of a verse be given.

The genus *Trishtubh* contains eleven syllables in each half-line. Of the twelve species comprised in this genus, two will be found occurring in the preceding pages; namely, *Indravajra*, and *Upendravajra*.

SCHEME:

See INTRODUCTION, verses 19, 25, and 47.

See MITRA-LĀBHĀ, verses 27, 81, 115, 182, 183, 186, 203, 220, 223.

The genus *Jagatī* contains twelve syllables in each half-line. The number of species is fifteen, of which two only occur here; namely,

1st, *Vanāsthavilā*. Scheme, — — — — — — — — — — — — — — — —

See MITRA-LĀBHĀ, verses 16, 21, 116, 163, 172.

2d, *Drutavilambitā*. Scheme, — — — — — — — — — — — — — — — —

See MITRA-LĀBHĀ, verses 32, 52.

A SCHEME OF THE METRES.

The genus *Śakkari* contains fourteen syllables in every half-line. Its species are seven, one of which occurs here; namely,

Vasantatilaka. Scheme, — — ◡ — ◡ ◡ ◡ — ◡ ◡ — —

See INTRODUCTION, verse 31; and MITRA-LĀBHA, verse 41, and 138.

The genus *Atiśakkari* has fifteen syllables to the half-line. Of the seven species comprised in this genus, one will be found here; namely,

Mānini. Scheme, ◡ ◡ ◡ ◡ ◡ — — — ◡ — — ◡ — —

with a pause at the eighth syllable.

See MITRA-LĀBHA, verse 20, and 218.

The genus *Atyashī* has seventeen syllables to each half-line. In this genus are included eight species, one of which will be found here; namely,

Śikharinī. Scheme, ◡ — — — — — ◡ ◡ ◡ ◡ — — — ◡ ◡ —

See MITRA-LĀBHA, verses 146, 147, 187.

The genus *Atidhṛiti* contains nineteen syllables in every half-line. The species of this genus are five, of which one occurs here; namely,

Śārdhūlavikrīḍita. Scheme, — — — ◡ ◡ — ◡ — ◡ ◡ — — — ◡ — — — ◡ —

with a pause at the twelfth syllable.

See MITRA-LĀBHA, verses 53 (erroneously printed 53, 54), 100, 107, 122, 145, 166, 226, 229.

The genus *Prakṛiti* contains twenty-one syllables in each half-line. One species of this metre occurs; namely,

Sragdharā. Scheme, — — — — ◡ — — ◡ ◡ ◡ ◡ — — — ◡ — — — ◡ — —

with a pause at the seventh and fourteenth syllables.

See MITRA-LĀBHA, verse 209.

C. Poetry measured by the time occupied in the pronunciation.

The Metre named *Āryā* is measured by feet called *gaṇa* or *mātrāgaṇa*, equal to two long syllables, or to four short. It is a couplet, each line of which contains seven and a half feet; and each foot (except the sixth of the second line) contains four syllabic instants. In the second verse of the couplet, the sixth foot (for here too it retains that name) consists of a single short syllable: consequently, the proportion of syllabic instants in the long and short verses is thirty to twenty-seven. Only such feet can be used as contain this number of instants: and of this kind are the Spondee, the Amphibrach, the Anapæst, the Dactyl, and the Proceleusmatic.

A SCHEME OF THE METRES.

The half-foot must be a long syllable; the sixth foot of the first line, an Amphibrach or Proceleusmatic; and the first, third, fifth, and seventh must not be Amphibrachs. The pause is commonly restricted to the close of the third foot; and the measure is, in that case, denominated *Pathyá*.

EXAMPLES OF THE ÁRYÁ METRE OCCURRING IN THIS WORK.

	Proceleusmatic.	Anapest.	Spondee.	Proceleusmatic.	Anapest.	Amphibrach.	Spondee.	Long Syllable.
INTRODUC.	{ — — — — —	{ — — — — —	{ — — — — —	{ — — — — —	{ — — — — —	{ — — — — —	{ — — — — —	{ — — — — —
Verse 15.	{ Spondee. — —	{ Dactyl. — — —	{ Anapest. — — —	{ Anapest. — — —	{ Spondee. — —	{ Short Syllable. —	{ Dactyl. — — —	{ Long Syllable. —
MITRA-LÁBHA,								
Verse 33. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 82. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 95. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 148. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 150. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 158. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 175. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 188. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —
Verse 202. {	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —	{ — — —

LONDON : PRINTED BY RICHARD WATTS,
Crown Court, Temple Bar,
PRINTER TO THE EAST-INDIA COLLEGE.

